اروايي ښامار

د پوهاند سيد بهاالدين مجروح د پښتو آثارو رواني څېړنه

ليکوال: عبدالغفور لېوال

۱۳۸۷المريز

Download from; aghalibrary.com

فهرست

۱.د لارښود استاد نظر:
۲.سریزه
۳.لومړی فصل
- له ادبیاتو سره د اړوا پوهنې اړیکي.
۴.ادبیات او اړوایي مسالې.
۵.نړیوال معاصر ادبیات او اړوا پوهنه.
۶.دویم فصل
- په ځانځاني ښامار کې د اړوپوهنې د نوي علم څرکونه
۷.د ښامار کیسه.
۸.ځانځاني ښامار او د روحي بحران لامل.
۹.د روحي رنځ زیږنځای په ځان کې دی.
۱۰.که له بله ځوریږو بیا هم علت په خپله ځانځانې کې دی
۱۱ . دوزخ ولې زیږي؟
۱۲. اید Id یا اماره نفس:
۱۳.سوپر ایگو super Ego یا ((د وجدان قاضي))
۱۴.ایگو Ego یا منځګړی
۱۵.د ځانځاني ښامار کیسه لکه دخوب لیدل
۱۶.تېر هېر خاطرات
۱۷.ځانځاني ښامار او عشق
۱۸.زړه ناخود آګاه یا تولیزه ځان ناخبري
۱۹.په ځانځاني ښامار کې هنر ته تمایل
۲۰.په ځانځاني ښامار کې د عقل او فکر دریځ
۲۱.ژورخپګان (Depression)
۲۲.له مرګ څخه ویره
۲۳.دریم فصل
- په ځانځاني ښامار کې شعور او تحت الشعور
۲۴.څلورم فصل
- په ځانځاني ښامار کې ځینې سمبولونه
۲۵.ښار
۲۶.بیابان

Download from; aghalibrary.com

۲۷.د ورک سمندر غاړي
۲۸.لاروی
۲۹.بنامار
۳۰.سمڅه
۳۱.غرڅنی
۳۲.شالیلی
۳۳.د اژدها ستاینځای
۳۴.دوزخیان
۳۵.پرښته د تورېمیو
۳۶.پینځم فصل
- په «ناآشنا سندرې» کې د کیسو رواني اړخ
۳۷.پایله
۳۸.مأخذونه

Download from; aghalibrary.com

سریزه

له محتوایي پلوه ادبي آثار د هغو د ښلا ښلو اړخونو له نظره څېړل کېږي. د بیلګې په توګه یو شمېر ادبي آثار د بلاغت د فنونو او په هغو کې د هنري ارزښتونو له نظره د پام وړ وي، ځینې یې له تاریخي پلوه د اسې اسناد په لاس ورکوي چې د مورخینو لپاره د استناد وړ ګرځي، یو شمېر ادبي متون له ټولنپوهانو سره مرسته کوي چې د یوې ځانګړې بشري ټولنې جوړښت او څرنګوالی معرفي کړي او حتی د انتروپولوژیکو (Anthropology) مطالعاتو لپاره مرستندوی مواد برابروي. همدا راز په نړۍ کې ځینې مهم او تلپاتې ادبي آثار د اروا پوهنې او اروا څېړنې «روانکاوي» له نظره مهم او په زړه پورې وي چې په ټېره بیا معاصر کره کتونکي د اسې آثار د اروا څېړنې د میتودونو له مخې ارزوي، چې په اثر کې د لیکوال یا د اثر د داخلي کرکټر «کرکټرونو» روانې خصوصیات را پېژني. ښایي دلته یادونه وکړو، چې د اسې تحلیلونه د ادبي آثارو له فلسفي تحلیل او ارزونو سره توپیر لري او تر یوه بریده د اروا پوهنې د ټاکلیو علمي چوکاټونو په داخل کې ترسره کېږي نه د فلسفي تفسیرنو او شرحو له مخې.

د پښتو ادبیاتو په اړه اروا څېړنیز تحلیلونه، نه خو ډېره سابقه لري او نه یې هم د شمېر له مخې ډېر زیات لرو. او که نه له شفاهي او فولکلوریکو آثارو رانیولې تر یو شمېر مدونو «کلاسیکو او معاصرو» ادبي شهکارونو پورې د اسې آثار شته، چې د اروا پوهنې له معیارونو سره سمې په زړه پورې څېړنې پرې وشي؛ لنډی، ولسي کیسې، شعرونه، داستانونه او منظومې له همدا سې آثارو څخه ګټل کیدای شي.

په معاصرو پښتو ادبیاتو کې د اروا ښادپوهاند دکتور سید بهأ الدین مجروح ځانځاني ښامار هغه ادبي شهکار دی چې د اروا پوهنې له پلوه د تحلیل او تفسیر ډېر مواد په کې شته او که د اروا څېړنې له معیارونو سره سم تحقیق ورباندې وشي نو لږ تر لږه دوه لویې ګټې به ولري: یوه دا چې د ادبیاتو مینه وال به د دغه اثر له ژورتیا او معنوي ارزښتونو سره لا نور اشنا شي او په یو شمېر هغو روانې واقعیتونو به خبر شي چې په دغه ادبي اثر کې رانغاړل شوي دي، او دوهمه ګټه به یې دا وي چې ځوان لیکوال او شاعران به دا زده کړي، چې څه ډول په یوه ادبي او هنري اثر کې د انسان درونې احساسات او ځانګړنې لکه لا شعوري زیرمې، ښکلا خوښوونه، خوشالي، غم، وسوسې، اضطرابونه، خوبونه، غریزې، پټې ویرې او روحي عذابونه منعکس کیدای شي، او په دې توګه به ځانځاني ښامار په راتلونکو پښتو ادبیاتو کې د نورو په زړه پورې آثارو د تخلیق لپاره یوه ښه پیلامه او موډل شي.

تر هغه بریده چې زما لاس رسیده او له دوستانو مې وپوښتل د استاد مجروح د دغه اثر په اړه د اروا څېړنې پر بنسټ ډېر څه نه دي لیکل شوي، که څه هم د دې کتاب پر دري او پښتو متونو ګڼې فلسفي او ادبي لیکنې شوي خو له دې ځانګړې زاویې څخه لږ څېړل شوی دی. په چاپي لیکنو کې ما یوازې د ښاغلی اسدالله غضنفر هغه لیکنه وموندله چې د څولۍ مجلې د دویم کال په لومړۍ او دویمه ګڼه کې د «پیغامونه

Download from; aghalibrary.com

پټ پراته په افسانو کې» تر سرلیک لاندې چاپ شوې ده او الحق چې د دغه اثر په زړه پورې اړخونو هنیز تحلیل یې ګڼلی شو، خو د ښاغلي غضنفر لیکنه د یوې مقالې په حدودو کې یوازې د اثر پر یو شمېر برخو رڼا اچولې او پوره تفصیل نه لري.

په ناچاپو آثارو کې ماته د ښاغلي پوهندوی اسد اسمایي یوه لیکنه په یاد ده چې د خپلې علمي ترفیع لپاره یې پر «اژدهای خودی» باندې لیکلې وه، زه نه یم خبر چې هغه لیکنه چاپ شوې ده که نه؟ خو ما یې قلمې بڼه لوستې وه او زما لپاره خورا په زړه پورې وه.

هغه مهال چې د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو د پښتو څانګې د ماسټرۍ دورې په وروستي سمستر کې د تیزس لیکلو بحث راغی زما درونده استاد ښاغلي سرمحقق زلمي هېواد مل ماته هدایت راکړ چې دغه موضوع (د استاد مجروح د پښتو آثارو رواني مطالعه) غوره کړم او ما د لاندنیو دلایلو پر اساس دا موضوع خوښه کړه:

۱ـ د استاد مجروح له دغه اثر سره مې له پخوا څخه علاقمندي درلوده او څو څو ځله مې لوستی و، بلکې له پخوا مې غوښتل چې د ځانځاني ښامار په اړوایي ځانګړنو څه ولیکم.

۲ـ ما د نړیوالو ادبیاتو یو شمېر بیلګې لوستې وې چې د ادبي مبصرینو او کره کتونکو له خوا ورباندې رواني څېړنې شوې وې د بیلګې په توګه زیګموند فروید د هغو نظریاتو مطالعه راته په زړه پورې وه چې د داستایفکسي د آثارو په اړه یې درلودل دا د هغو احساساتو په اړه څرګندونې وې چې ماشومان یې د والدینو په تېره بیا پلار په وړاندې لري او له یوناني سوفوکل څخه را نیولې تر انګریزي شکسپیر او روسي داستایفسکي پورې ټولو په سره ورته بڼه په خپلو آثارو کې تمرکز پرې کړی دی. همدا راز د ګویته د فاوست تراژیدي په اړه مې د اروپایي لیکوالو هغه نظریات لوستي وو چې د اروا پوهنې معیارونو له مخې یې څرګند کړي وو، د ایراني لیکوال صادق هدایت د کیسو په تېره بیا «بوف کور» ناول اروا څېړنیز تحلیلونه یې هم د یادونې وړ سیمه ییزې بیلګې دي.

ماته د استاد محمد صدیق روهي د کتاب «ادبي څېړنې» او د کارل ګوستاو یونګ اثر «انسان او د هغه سمبولونه» مطالعې دا انګیزه را کړه چې کیدای شي د یو شمېر پښتنو لیکوالو او شاعرانو پر آثارو هم د اروا پوهنې له نظره بحث او مطالعه وشي، چې په دې لړ کې راته لومړی مستحق اثر همدا ځانځاني ښامار ښکاره شو.

۳ـ ما د ښوونځي د وروستیو کلونو له دورې څخه د اروا پوهنې له آزادي مطالعې سره مینه درلوده او په دې کې مې یو شمېر زاړه او نوي آثار لوستي وو خو په دې برخه کې د یو شمېر تخصصي زده کړو چانس مې هغه وخت تر لاسه کړ چې د امریکې د متحده ایالاتو د مریلند په پوهنتون کې د ژورنالیزم په زده کړه بوخت وم. هلته د «عامه ذهنیت» په کورس کې د ټولنیزې اروا پوهنې Social psychology زده کړه لازمي وه، په تېره بیا د David G.Myers کتاب په دې برخه کې ښه روزنیز اثر و چې له اروا پوهنې سره یې زما مینه لا پسې زیاته کړه.

کله چې موضوع د تیزس لپاره وټاکل شوه، تر هر څه وړاندې مې د ماخذونو په راټولولو پیل وکړ، د فروید او ګوستاو یونګ مجموعې مې برابرې کړې او د استاد مجروح د ځانځاني ښامار ترڅنګ مې د هغه نوره پښتو شاعري هم وپلټله، ځکه لا ربنود استاد راته د اروا ښاد مجروح پښتو آثار ښوولي وو، چې په

هغو کې له ځانځاني ښامار پرته د هغه له «نااشنا سندرې» مجموعې څخه هم پخپله د «نااشنا سندرې» شعر د بحث وړ و ، چې تاسو به يې د همدې رسالې په پای کې ولولئ.

په لومړی ګام کې مې ځانځاني ښامار يو ځل بيا په غور ولوست او هغه برخې مې په نښه کړې چې زما له نظره زما د علاقې وړ موضوعات « د انسان د اروايي ځانګړنو څرنګوالی» په کې تمثيل شوي وو. بيا مې هڅه وکړه چې د خپلې دغې رسالې د تنظيم لپاره ځانته يو کاري ميکانيزم جوړ کړم او د هغه له مخې ببلا - ببل موضوعات طرح او معرفي کړم. زه دې ته متوجه وم، چې استاد مجروح نه دي غوښتلي په ځانځاني ښامار کې د اروا پوهنې تدريس وکړي، بلکې زموږ دغه استاد غوښتل داسې يو ادبي اثر ايجاد کړي چې له خپل هنري ارزښت سره سره يو شمېر فلسفي افکار هم ارائه کړي او د انسان د پيچلي روحي جوړښت ځينې مشخصات هم معرفي کړي. نو زما کار يوازې له وروستۍ مسالې سره و او بايد د اثر دغه ځانګړتيا مې تحليل کړې وای. خو تر دې مخکې دا يادونه ضرور وه، چې بايد يو څه توضيحات وړکړل شوي وای، چې څنګه ادبيات د انسان د رواني پښنو د تمثيل لپاره کارول کېږي، د رسالې اول فصل په همدې هکله دی، په دې توګه هيله ده لوستونکي دا وومومي چې ادبيات او اروا پوهنه څه اړيکي سره لري او په نړيوالو ادبياتو کې د داسې اړيکو يو شمېر بيلګې کومې دي.

په دوهم فصل کې چې د بحث موضوع «ځانځاني ښامار» ته ځانګړې شوې، لومړی د دغه اثر د کيسې لنډيز او بيا يې د هرې روحي ځانګړنې په اړه تحليلي بحث راغلی دی.

په دريم فصل کې د نوې اروا پوهنې تر ټولو ستر کشف «د تحت الشعور ساحه» او له شعور سره يې اړيکو ته ځانګړی شوی دی، د يادولو وړ ده چې استاد مجروح په ځانځاني ښامار کې د انسان په روح کې د دغې ساحې په زړه پورې تمثيل راوړی دی. د بشري تاريخ په اوږدو کې او د جمعي شعور د جوړښت په بهير کې د ګڼو انسانانو لپاره يو شمېر نښې په ګډو سمبولونو بدلې شوې دي، يونګ په خپلو ليکنو کې د داسې سمبولونو د اهميت په اړه تفصيلي بحث لري د دغې رسالې په څلورم فصل کې يو شمېر هغه سمبولونه معرفي شوي دي چې په ځانځاني ښامار کې شته، د ښامار ځينې سمبولونه فردي او ځينې يې قرارادي دي.

د رسالې پنځم فصل د استاد مجروح د نااشنا سندرو هغه اثر ته ځانګړی شوی چې اروا ښاد استاد يې له ځينو لويديځو اسطورو څخه سوژه اخيستې او د انساني خصوصيتونو تمثيل يې د ببلا ببلو کرکټرونو په مرسته کړی دی، په دې بحث کې موږ وينو ، چې انسان څنګه د غريزو او عواطفو په مرسته د خپل روان سفر پيلوي او هلته له کومو پښنو سره مخامخ کېږي. زما په ګومان د استاد مجروح دغه شعر د خپل ادبي ارزښت تر څنګ دا هم ښيي چې اسطورې د بشري ذهن د محصول په توګه تصادفي نه دي رامنځ ته شوې بلکې د ګډ تفکر په نتيجه کې د انساني روح د ببلا ببلو اړخونو د معرفي لپاره ور څخه کار اخيستل شوی دی.

په دې کتابګوتې کې ما هڅه کړې ده چې د ځانځاني ښامار او ناآشنا سندرو يو شمېر هغه رمزونه او پيچلي مسايل آسانه کړم چې ښايي د ځينو لوستونکيو لپاره په اول ځل لوستلو سره د پوهېدو وړنه وي، ځکه دغه مسايل په يوه بل مستقل علم «اروا پوهنه» کې ريښې لري، او دا د هرې هغې ليکنې ځانګړنه وي چې په دغسې ادبي آثارو باندې کښل کېږي، په حقيقت کې دا معرفي د تفسير او تحليل ګډوله ده، چې

Download from; aghalibrary.com

کیدای شي یو شمېر تعبیرونه یې زما د قاصر ذهن محصول وي، ځکه خو یې پر حتمي کره والي ټینګار نه لرم، امکان لري له ځینو سمبولونو، تمثیلونو او د پېښو له تصویرونو څخه د شاعر مرام بل څه وي، او دا هم ممکنه ده چې نور لوستونکي ورڅخه بلډول تعبیر ولري چې له یوه ادبي اثر څخه د بېلا بېلو تعبیرونو د درلودلو حق هر چاته خوندي وي. مګر هغه هڅه چې ما کړې دا ده، چې د امکان تر بریده د اړوا پوهنې د ځینو علمي سرچینو پر اساس د استاد مجروح په یادو شویو آثارو کې د روانې پېښو او انګیزو چاپېریال او زمینې معرفي کړم. او هغه کرکټرونه چې له ځینو روانې خصوصیاتو څخه نمایندګي کوي، لکه ایګو، د حتمي مرګ تصور، مینه، عقل، غرایز او نور وڅېړم.

لوی خدای دې وکړي چې په خپله هڅه کې بریالی شوی یم. دلته غواړم د خپل لارښود استاد ښاغلي سرمحقق هېواد مل له ټولو نیکو مشورو لارښوونو او مرستو څخه مننه وکړم او تر ټولو وړاندې د هغه اعتماد یې ځانګړی منندوی یم چې د داسې ستونزمنې چارې د ترسره کولو لپاره یې پر ما وکړ. ددې سریزې په پای کې دا هم د یادونې وړ بولم چې ددې رسالې له هر لوستونکي څخه زما هیله داده چې په دې لیکنه کې زما تېروتنې راته وښیي او ځوان لیکوال او څېړونکي په راتلونکي کې د نورو ممتازو ادبي آثارو ورته تحلیل او اړوا څېړنیزې معرفی. ته متې بډوهي.

په درنښت

عبدالغفور لېوال

Download from; aghalibrary.com

لومړی فصل

له ادبياتو سره د اروا پوهنې اړيکي

له تاريخي پلوه اروا پوهنه د يوې ځانګړې پوهې په توګه نوې پوهنه ده، خو په دغې پوهنې پورې اړوند ځينې بحثونه له پخوا څخه په نورو علومو کې موجود وو. فلسفه، ادبيات او طب هغه علوم دي چې د اروا پوهنې بحثونه يې خوندي کړي وو. په زاړه يونان کې چې فلسفه ، د پوهنو او فکرونو د سيستماتيکې مجموعې په حيث، ډيره د پام وړ وه د انسانانو د رفتار او شخصيتي ودې په اړه يو شمير مهم موضوعات هم په کې شامل وو.

په پخوانيو ادبياتو کې هم د انساني نړۍ دروني مسايل او هغه څه چې په اروايي انګيزو پورې اړه لري مطرح وو ، د نړۍ تر ټولو زړه حماسه ګيل ګمېش په حقيقت کې دايمي ژوند ته د رسيدو لپاره د انسان پټه تلوسه تمثيلوي، چې آن د دغې زړې حماسې روانې اړخ هم خورا جالب دی. د دې حماسې اتل ګيل ګمېش چې وينې ځواکمن ملګری يې (انکيدو) مري نو وسوسه ورته پيدا کيږي چې سبا به دا حال په ده هم راشي، له ځانه سره فکر کوي او په يوه تعبير خپل روان ته ننوزي. را وروسته د يونان په سترو ډرامو کې پاچا اديپ هغه ادبي اثر دی چې د پلار په وړاندې د زوی د رقابت پټه عقده په بله بڼه څيړي. هسې چې په نوې اروا پوهنه کې له کورنۍ په تيره بيا له پلار سره په روان کې زيرمه شويو عقدو ته د اديپ عقدې وايي. مورږ به په ادبياتو کې د اروايي مسائلو او اروا پوهنې د موجوديت نورو بېلګو ته وروسته په تفصيل اشاره وکړو خو دلته غواړو له تاريخي پلوه د اروا پوهنې پخواني بحثونه وپلټو.

طب يو له همداسې علومو څخه و ، چې د اروا پوهنې ارګانيکي مسايل يې له پخوا څخه په ځان کې ځای کړي وو. انسانانو له ډېر پخوا څخه د خپلو خوبونو ، عادتونو ، خپګان، خوشحالۍ او نورو اراوايي انګيرنو په اړه فکر کاوه، په تيره بيا خوبونه چې د اروا پلټنې (روانکاوي) يوه جدي موضوع ده، د پخوانيو انسانانو لپاره هم د پام وړ وو.

خو په نوې زمانه کې اروا پوهنه د يو مستقل علم په توګه هغه وخت رامنځ ته شوه چې جرمني ويلهم - وونت د اروا پوهنې لومړنی ازمېښتځای په ۱۸۷۹م کال د لايپزيک په پوهنتون کې رامنځته کړ. تر ده

=

وروسته جی.استنلي او ویلیام جیمز په امریکا کې د اروا پوهنې نوي مباحث پیل کړل او د جیمز د اروا پوهنې د آرونو په نامه یو کتاب په ۱۸۹۰م کال کې خپور کړ(http://ahoo-raranioot,blogfa.com/post-3.aspx).

خو د اروا پوهنې په هغه برخه کې چې موږ بحث پرې کوو اتریشي اروا پوه زیګموند فروید او کارل ګوستاویونګ جدي کارونه کړي چې وروسته به بحث پرې وشي.

خو راځئ وګورو چې اروا پوهنه څه ته وایي؟

اروا پوهنه هغه علم دی چې د انسان کړه وړه او روحي (پدیدې) په علمي بڼه څیړي، له کړو وړو څخه هدف د انسان هغه کړنې دي چې پخپله د کوونکي، لیدونکي یا تجربي وسایلو په مرسته د مشاهدې او احساس وړ وي.

(۲-۱)

اروا پوهنه د تجربو او جوړښتونو له مخې په ښه ښه مکتبونو ویشل کیږي چې موږ یې دلته په ویش باندې کار نه لرو.

موږ به د دغه اثر په پیل کې د اروا پوهنې اړیکې له ادبیاتو سره وڅیړو او بیا به د پوهاند مجروح په آثارو کې اروایي مسایل وڅیړو. په دې بحث کې به د ښوونې او روزنې، طبي، شخصیتي، کړو وړو او اروا پوهنې ته ډیر پام نه وي، بلکې د هنر او ادبیاتو په وسیله د یو شمیر اروا پوهنیزو مسایلو د مطرح کیدو اړخ به وڅیړل شي.

ادبیات او اروایي مسألې:

انسانانو همدا، چې فکر کول پیل کړ د طبیعت (خپل ماحول) په اړه، د ښ (انسان) او د ځان په اړه یې یو شمیر حقایق وموندل یعنې دده پوهه د طبیعت، فرد او ځان په هکله له فکر کولو څخه راوزیږیده. انسانان د ژوند له لومړیو زمانو څخه متوجه شوی چې یوازې فزیکي او طبیعي عوامل لکه سړه، تودوخه، باران او باد دوی پر بدن اغیز نه لري بلکې په دوی کې دننه هم ځینې عوامل شته چې دوی باید د هغو په هکله فکر وکړي لومړنیو انسانانو د خوشالۍ او غم عاطفې او کرکې، مینې او خپلوۍ احساس دې ته متوجه کړل چې باید د ځان په هکله فکر وکړي او بالاخره پوه شي چې د دوی په روح کې څه تېریږي. وروسته بیا انسانان د ښکلا خوښوونې په غریزه پوه شول او د ښکلي او ناښکلي د تشخیص ځواک یې خپل کړ، د ښکلا په اړه دروني احساس هېڅ ډول فزیکي موجودیت نه درلوده خو ښکلا ته ترې انسان له ډېرې پخوا څخه د ښایستونو شوقي و، تردې وروسته په بل ګام کې له ځینو طبیعي پېښو او نورو انسانانو څخه د ښې خاطراتو تداعي ته متوجه شو، خوبونه یې ولیدل او پر سمبولیک اهمیت یې وپوهېدل د ټول د ځان په اړه د انسان تفکر لا اوږد او پیچلی کړ او په دې توګه د اروا پوهنې لومړني فکري زړي رامنځ ته شول.

له تر ټولو لرغونې معلومې حماسې (ګیل ګمېش) څخه نیولې تر نویو آثارو پورې ګڼ ادبي آثار د انسان له وسوسو، ویرو، اضطرابونو، خوبونو، مینې، ښکلا خوښوونې، غم، خوشالی، پټو او ښکاره تمایلاتو او غریزو څخه حکایتونه کوي.

نامتو اروا پوه فروید فکر کاوه چې جنسي غریزه له ماشوبتوبه له انسان سره مله وي او د شخصیت د ودې په څرنګوالي کې ونډه لري. (۱۲۵-۷)

ددې فکر یو بل تعبیر مورې په ګېل ګمبش کې هم موندلی شوه. هلته چې انکیدو له ژویو سره یوځای څري او کاملاً یو وحشي موجود دی، ارباب الانواع ددې لپاره چې انساني ژوند ته یې راوبولي د معبد یوه ښکلې خدمتګاره ورلیږي او انکیدو کله چې له هغې سره پریوزي، انسانیت، خوند او غریزو ته متوجه کیږي او ورو ورو له ژویو څخه را بیلیږي او مدني ژوند ته مخه کوي. په ګېل ګمبش کې خوبونه تاکونکی رول لري، پخپله ګېل ګمبش، د هغه مور، انکیدو او ارباب الانواع ډېر څه په خوب کې وینې او د هغو له تعبیرونو سره سم حرکت کوي.

(۱۵-۳۵، ۳۱)

ددغو قهرمانانو او ضد قهرمانانو په خوبونو کې سمبولونه ډېر عجب دي او تر زرګونو کلونو وروسته لا اوس هم دغه سمبولونه په ورته یا لږو ډیر بدلون خپل ځای لري، په دې حماسه کې د مرګ په وړاندې اضطراب، د قدرت ښوونې عقدې او د دوستۍ عاطفه، مینه، انتقام او کینه ټول وینو چې څنګه د کرکټرونو پر اروایي حالتونه حکم چلوي.

تر دغې زړې حماسې را وروسته په یونان کې لوی ادبي آثار د هومرله ایلیاد او ادیسې را نیولې د سوفوکل تر پاچا ادیپ او نورو پورې ټول د انساني اروا په ښه ښه اړخونو پورې اړوند موضوعات مطرح کوي. اسطوره پوهان (متیالوژیستان) لکه اوید میرس او نور باور لري چې په دغو آثارو کې اساطیر د انساني اروا د ښه ښه ځواکونو استازیتوب کوي. یو شمېر اساطیر د جنسي غریزو، ځینې د حرص، سخاوت، شرارت، نیکي او داسې نورو عادتونو لپاره سمبول دی. مثلاً هلن د ښځینه فکر، ښکلا، هوس او بې وفایي لپاره ښه ګټل شوې ده. یوروپیدیز پخپل نامتو اثر (د ټرای ښځې) کې په ښکاره بڼه د یوناني او تراوایي ښځو رواني ځانګړنې په هنري ژبه څرګندوي. (۱۳۰-۴۰-۳ مخونه)

کاندید اکاډمیسین محمد صدیق روهي په خپل کتاب (ادبي څېړنې) کې د یورو پیدیز په هکله لیکي:

«د یوروپیدیز آثارو هغه وخت محبوبیت وموند، چې په اروپا کې په کپیټالیزم پورې مربوطې روحي او عصبي ناروغتیاوې خپرې شوې (یوروپیدیز) سایکالوجست و او د انسان د سلوک انګیزې یې په ژوره توګه تحلیل کړې دي». (۴۲۸-۲)

د استاد روهي په وینا د یوروپیدیز بله نامتو ډارمه (میدیا) هم د یوې ښځې روحي عقدې څېړې:

«په لومړي اکټ کې (میدیا) زاري کوي او اوښکې تویوي او په وروستي اکټ کې لعنتونه استوي. (میدیا) یوه تحقیر شوې او ځپل شوې میرمن ده، چې بلاخره د انتقام په فکر کې لویږي...» (۴۲۹-۲)

مورې وینو چې د سایکالوژي (اروا پوهنه) په ادبیاتو کې څومره لرغونې ریښې لري، استاد روهي دا ښیي، چې که څه هم د یوروپیدیز په زمانه کې اروا پوهنه دیو مستقل علم په توګه نه وه موجود، خو پخپله یوریپیدیز د هغې زمانې یو اروا پوه (سایکالوجست) و ځکه د هغه په آثارو او ډرامو کې د اروا پوهنې مسایل لیدل کیږي.

دا یوازې په لویدیځ کې نه، بلکې د خیټځ لرغوني ادبیات هم ګڼ داسې آثار لري چې په هغو کې د انسان د اروایي ځانګړنو بوه یا څو اړخونو ته ځای ورکول شوی دی. د نامتو هندي ډرامه لیکوال کالیداس په زړه پورې ډارمه شکونتلا یو همداسې ادبي اثر دی. په دې ډارمه کې بیرته (زه) ته را ګرځیدل یا د (له لاسه تللي زمان تداعي) مساله خورا عجیبه مطرح شوې ده. انسانان له خپلې ماضي سره روحي اړیکې لري، د ماضي مهمې پېښې او انګیرنې په لار شعور کې رسوب کوي او د هغو بیا فوران د انسان پر اوس او راتلونکې بدلوونکی اغیز درلودای شي.

دوشیانته پاچا چې د زړه له کومې پر شکونتلا عاشق شوی و، د اغیار دښېرالې امله خپله مینه هېروي او تر اوږدو پېښو وروسته په ناخود آګاه بڼه د شکونتلا ماشوم وینې او د خپلې مینې هېر شوی او ریې په زړه کې را تازه کیږي (۴ ـPP) ددغې ډرامې اوج په همدې روانې تداعي کې نغښی دی، که څه هم هره پېښه خپل عیني وسایل او دلایل لري خو سړی ویلای شي چې ډېرې پېښې د (دوشیانته) په دننه (خود) کې پېښیږي. استاد روهي دغې تداعي ته داسې اشاره کوي:

«څه موده پس د ښېرا وروستۍ ژمنه پوره شوه او د پاچا تر ایرو لاندې خاطرې بیرته تازه شوې؛ خو څه ګټه؟ (شکونتلا) اسمان ته ختلې وه.» (۲-۴۸۴)

زمونږ د هیواد د دواړو ژبو پښتو او دري په کلاسیکو ادبیاتو کې اروا پوهنه، لکه فلسفي افکار په پراګنده ډول شته، د سنایي غزنوي شیخ فرید الدین عطار، مولانا جلال الدین محمد بلخي، خوشال خان خټک، رحمن بابا او نورو په شاعرۍ کې د انسان د روانې پېښو په زړه پورې ننېې لیدلای شو خوشال خان خټک ډېر ځله د خپلو اروایي انګېرنو تر اغیز لاندې دی، کله خوده په خپلو شعرونو کې د خپلو اروایي کشمکشونو شوروشر ته داسې اشاره کړې وګورئ:

چې قانع د زمانې په خشک و تریم
که مې پېژنې بادشاه د بحرو بر یم
په درون کې مې پراته دي ډېر
په معنی کې لکه کان د سیم و زر یم
که مې لاس لکه دریاب خالي لیده
د ټټر دننه ډک په در ګوهر یم
لا یو شور را ځنې لاړ نه وي بل
مګر زه پیدا په ورځ د شور او شر یم
زیست روزګار به چې له خلکو سره نه شي
زه خوشال له وارې خلکه مرور یم (۵-۸۸-۸۹)

د خوشال په آثارو کې د Individualism یا فردیت (یوازی توب) احساس ډېر ځله ګورو، یو لامل چې د خان د ژوند په پریکړو کې یې هم اغیز درلود د فردیت همدغه غوټه وه خان د ژوند په وروستیو ورځو کې فکر کاوه چې یوازې دی، ښایي دده د سیاسي پریکړو قاطعیت هم د هغه د یوازیتوب د پټ احساس مولود و، البته دا یوازیتوب روانې اړخ لري نه ټولنیز:

د یار غم به په تنها صورت زغمم

د ابې درد عالم به نه را خبروم
آشنايي له جداييه سره ښه ده
د مرهمو قدر داغ څخه کنم (۲-۱۲۹)

نړيوال معاصر ادبيات او اروا پوهنه:

اتريشي اروا پوه زيګموند فرويد (۱۹۳۹-۱۸۵۲م) له خپلو علمي نظرياتو سره په معاصرو ادبياتو ژور اغيز درلوده. فرويد د خودآګاه او ناخودآګاه يا شعور او تحت الشعور پرځرنګوالي کار وکړ، له بلې خوا يې د انسان د شخصيت پر تکامل د جنسي غريزو اغيز وڅېړه، دغه نامتو اروا پوه د خپلو تيزسونو د بيان لپاره اروپا او امريکا ته سفرونه وکړل او پخپلو مشهورو خطابو کې يې خپل نظريات روښانه کړل. (۷-۱۲-۵۲)

دده نظرياتو په تېره بيا د انسان په لاشعور کې د عقدو د ترسب او بيا فوران او د هغوه د اغيزو په اړه، وروسته بيا د ګنو لويو ليکوالو په آثارو کې ځان را څرګند کړ.

تردې چې د سوررياليزم د مشهور هنري – ادبي مکتب ريښې دده له نظرياتو څخه رامنځته شوې ګڼل کيږي. استاد روهي ليکي:

« سوررياليزم په معاصر هنر کې يو ذهني ايډيالېستي تمايل دی، چې د کپيټاليستي ټولنې د بحرانونو زيږنده دی.

ددې هنري جريان ريښې د (زيګموند فرويد) اتريشي اروا پوه په نظريو کې ليدل کيږي. (۲-۴۰۳)

سوررياليستانو فکر کاوه چې د انسان د تمايلاتو او غوښتنو لويه برخه په لاشعور کې ده، له بلې خوا دوی هم د رومانتيسيسم د مکتب د پلويانو په څېر له تخيلي، غير عقلي او اريانوونکو پېښو سره علاقه درلوده که څه هم اجتماعي، سياسي او اقتصادي شرايطو له هغې ډلې څخه لومړی نړيوالې جګړې د سوررياليستانو د نظرياتو او افکارو په شکل مونډنه کې لاس درلود خو د فرويد نويو اروا پوهنيزو نظرياتو د تخيل او تفکر لپاره نوي مواد چمتو کړل استاد روهي بل ځای ليکي:

« د اروا پوهنې په ساحه کې سوررياليستان د (فرويد) لمنې ته لاس اچوي او ګومان کوي، چې د انسان د هلو ځلو لمسوونکی د شعور نه لاندې ذهني جهان دی. دوی وايي، چې د انسان د عمل او سلوک محرک دده تحت الشعور دی.». (۲-۴۰۵)

د دغه مکتب له نامتو ليکوالانو څخه اندره برتون و چې فکر يې کاوه: د انسان ډېر زور احساسات هغه وخت په ټوله معنی تجلی کوي، چې موهوم تصورات ټولو ذهني شيانو ته لارښوونه وکړي او د انساني منطق او برهان واګې له لاسه ووزي. د سوررياليستانو په آثارو کې خوبونو او د بې خودی، تخيلاتو لوی ځای درلود. دوی د ذهن سيال جريان ته ډېر اهميت ورکاوه او له ځان سانسوری، څخه به يې ځان ساته.

پخپله زيګموند فرويد له ادبياتو سره کلکه علاقه درلوده، ده د آلماني ژبې له ادبياتو پرته د فرانسوي او انګريزي ادبياتو پوره مطالعه درلوده او په ايتاليايي او اسپانوي هم پوهيده. (۷-۴۵)

په روسي ادبياتو کې يې د داستايفسکي له آثارو سره مينه درلوده. حتی له ده څخه نقل قول شوی چې فرويد ويل ما د اروا پوهنې ډېر مسايل د داستايفسکي له آثارو څخه زده کړي دي. فرويد د (پلار وژنه) په نامه يو ليکنه لري او هلته پر داستايفسکي خبرې کوي نو موږ پې پخپله د ليکوال پر اروايي ژوند د هغه په فکرونو او آثارو خبرې کوي. د فرويد له نظره د داستايفسکي تر ټولو لوی شهکار (د کارامازوف وروڼه) تر ټولو مهم رومان دی چې تر هغه وخته ليکول شوی و.

(د کارامازوف وروڼه) په رومان کې مشر ورور خپل پلار وژني، دوهم ورور يې بې عقيدي دی او درييم يې يو کلک مسيحي، اروا پوهان عقيده لري چې د دغه رومان هر کرکټر په حقيقت کې د انسان د يوه رواني خصوصيت سمبول دی او په بله وينا دا د انسان د رواني ځانګړنو د کشمکش کيسه ده. فرويد فکر کوي چې د ړې ادبي شهکارونه يو له بل سره رواني اړيکې لري، د سوفوکل په پاچا اديپ کې اديپ خپل پلار وژني، خو ناخبره وي چې هغه يې پلار دی، دا د لاشعور عمل دی، د شکسپير په هاملت ډرامه کې هاملت تقريباً په نيمه خبرې حالت کې خپل پلندر وژني چې دا د نيمه آګاه ذهن عمل دی (کارامازوف وروڼه) رومان کې مشر ورور خپل پلار په لوی لاس وژني چې دا د شعور عمل دی، خو د فرويد له نظره ټول د يوه رواني ميلان نښه ده: (زوی د پلار په وړاند)فرويد وايي، داستايفسکي پخپله د ژور خفګان په ناورغۍ اخته و، لا ډېر کشرو، چې پلار يې مړ شو، ده به عجيب و غريب خوبونه ليدل، تردې چې د داستايفسکي ورور (اندري) ويلی و، چې ورور يې په يوه يادښت کې غوښتنه کړې وه چې کيدای شي د مرګ په خبر په کوم اوږده خوب ويده شي ځکه خو که داسې وشول تر پنځو ورځو پورې دي يې نه خښوي. (۸-۲۵۳_۲۷۲)

فرويد نتيجه اخلي چې دليکوال شخصي رواني حالتونه د هغه د آثارو اتلانو ته ورليږدي، کله کله د ځينو آثارو قهرمانان په يوه يا بله بڼه د ليکوال د رواني شخصيت څرګندوی وي، له همدې امله خو په ادبي آثارو کې د ليکوال اروا پوهنې ته خيال ساتل کيږي.

د داستايفسکي ګڼ آثار لکه:

تش لاسي- جنايات او مکافات، قمارباز، ببړا (ابله)،د مړيو د کور خاطرات، تسخير شوي، خام ځوان، د يوه ليکوال د يادښت کتابچه، تحقير شوي، اوسپينې شپې د داسې رواني کرکټرونو پر اعمالو تمرکز کوي چې له رواني پلوه له ببلا ببلو عقدو څخه ځوريږي دا يوازې داستايفسکي نه دی، بلکې د نوي عصر ګڼ اروپايي امريکايي او ختيځ ليکوال او شاعران شته چې د نوې اروا پوهنې په رڼا کې يې آثار د پام وړ اروا پوهنيز مسايل لري او موږ دلته يوازې څو بېلګو ته اشاره وکړه. د بېلګې په توګه د پل الوار شعرونه په دې برخه کې خورا په زړه پورې آثار دي. د دغه شاعر اصلي نوم اوژن ګرندلEugen Grindel و، په پاريس کې پر ۱۸۹۵ وزيږيد او په ۱۹۵۲کې ومړ.

د نوې اروا پوهنې بحثونه يوازې د سوررياليستانو په آثارو کې نه، بلکې د نورو مکتبونو او سبکونو پيروانو په ادبي آثارو کې هم ځانګړی ځای لري، چې د ټولو يادولو زموږ له دې بحث څخه وتلی کار دی.

زموږ د دغه بحث لنډه پايله داسې کيدای شي چې اروا پوهنه له ادبياتو سره نږدې اړيکي لري. د نړۍ د ادبياتو په تاريخ کې د اروا پوهنې مسألو ډېر پخوا لا ادبياتو ته لار موندلې وه، خو همدا چې د علومو د ودې او تکامل په نتيجه کې اروا پوهنه د يوه مستقل علم په توګه رامنځ ته شوه نو د دغې پوهنې يو شمېر

په زړه پورې بحثونه نویو ادبیاتو په پراخه پیمانه را واخیستل، تردې چې کله کله یو د بل مـتمم شول مانا دا چې اروا پوهنې له ادبیاتو او ادبیاتو له اروا پوهنې څخه ډېر څه زده کړل او یـود بـل د پرمختـګ، ودې او رنګارنګۍ لامل شول.

اوس به راشو د خپل هیواد یو نامتو لیکوال، شاعر او فیلسوف ته چې ده پـه خپلو تلپـاتې آثـارو کـې د اروايي مسایلو کوم اړخونه څېړلي او یا یې مطرح کړي دي.

دویم فصل

په ځانځاني ښامار کې د اروا پوهنې د نوي علم څرکونه

پیلامه:

ځانځاني ښامار د اروا ښاد پوهاند بهأالدین مجروح هغه ادبي اثر دی چې د هنري ارزښتونو ترڅنګ د اروا پوهنې، فلسفې، ټولنپوهنې، او انسانپوهنې د مباحثو یوه تمثیلي ګډوله یې هم ګڼلی شو.

پخپله استاد مجروح د دغه اثر په سریزه کې کاږي:

«ځانځاني ښامار د انساني ژور طبیعت د تمرد او عصیان بیان دی او دا واقعیت درې جلا اړخونه لري. یو یې نفسي انفرادي اړخ دی او بل یې اجتماعي او سیاسي اړخ دی او دریېم د دې دواړو اړخونو ترکیب دی او هغه د انساني موجودیت فلسفي معنی ده.»

مور په دې کتاب کې غواړو د ځانځاني ښامار پر اروایي psychological اړخ خبرې وکړو چې خامخا به د اثر فلسفي philosophic مسایلو ته هم اشارې په کې وي ځکه چې په داسې ادبي آثارو کې د فلسفې او اروا پوهنې قلمرو یو وي او ډېر ځله یو بحث هم اروا پوهنیز وي هم فلسفي.

زمور په بحثونو کې به د ټولنیزې اروا پوهنې Socio-psychology ځینې اړخونو ته هم کتنه وشي ځکه وګړنۍ (فردي) اروا پوهنه د ټولنیزې اروا پوهنې ګڼې ځانګړنې له ځانه سره لري، چې پوهاند مجروح هم په خپل اثر کې په زړه پورې اشارې ورته کړي دي. خو تر هر څه وړاندې:

د ښامار کیسه:

ځانځاني ښامار په پرولوګ (لومړنۍ خبرې) پېل کیږي، راوي د یوه فیلسوف یادونه کوي چې له ډېر فکر او سوچ وروسته دې پایلې ته رسیدلی چې: (ترکوم وخته چې دا زمکه او آسمان وي – تل د هر انسان دوزخ به بل انسان وي) اشاره نامتو وجودي فیلسوف ژان پل سارتر ته ده، چې ویل یې: انسان د انسان دوزخ دی، خو د ځانځاني ښامار راوي دا نه مني، بلکې د ختیزو عارفانو په څېر دوزخ په ځان کې خپل نفس ګڼي او خپله خبره له همدې ځایه پېل کوي. لاروی د نیمو شپو چې د اثر اصلي کرکټر دی د خپل سفر کیسه کوی چې څنګه د ژوند د واقعي مانا موندلو لپاره د وجود له ښاره ووزي، هغه ښار چې لا ودان و خو

لاروی ورځخه د دښتو او بیابانونو خواته ولاړه، د انساني روح له راز راز پړاوونو څخه تیریږي او په خپله کیسه کې هغه را پیژني. تر پرولوګ وروسته لومړی څرخ پېلیږي، لاروی لا هم د لاشعور د تورې سمخې خولې ته ناست دی خو ګوري چې ښار نور په ویرانه بدل شوی او د ښامار (ایګو - قهرمان) راتلو ته لاره څاري، په همدې څرخ کې قهرمان (له نفس، ښامار، ایګو څخه مراد) راځي او پر ښار خپله قهر جنه واکمني پېلوي، په اوله ورځ د مینې غرځه د ټولو ښاریانو په وړاندې په غشي ولي او خپله ویره پر زړونو کینوي. اژدها حکم کوي چې دده لمانځنې ته دې معبد جوړ شي او خلک دې دده عبادت کوي زوړ راهب په هر څه پوهیږي او د حاکم اصلیت ورته معلوم دی خو د خپلې ګټې لپاره د ښامار عبادت ته تبلیغ کوي او ښاریان د حاکم له قهره ویروي، ښار د حاکم د قهر جنې واکمنۍ تر جبر لاندې ورو ورو شاړیږي او خلک د نیکمرغه ژوند ورځې هېروي، ویره، ناهیلي او اژدها ته اطاعت پر ټولو وزرغوړوي.

د اول څرخ په دوهم پړاو کې ښار له ښاریانو څخه خالي کیږي، ښامار ناڅاپه متوجه کیږي چې د ښار په لویه او ښکلې مانۍ کې یوازې دی، ښاریان څه مړه دي، څه دده په لاس د مانۍ په زیرخانو کې زنځیر تړلي بندیان دي او څه هم په نامالومه لوري تللي دي. قهار حاکم چې په مانۍ کې یوازې پاتې دی ویریږي، ناآشنا غږونه اوري، کله فکر کوي چې ځمکه ریږدي کله کله یې موهوم اشباح ویروي، قهرمان د ښار د آبادۍ وختونه ور په یاد وي او د هغه تیارې مغارې په اړه فکر کوي چې دی یې خولې ته ناست دې کله کله د عشق او مینې ښاپیرۍ ور په یاد یږي، د هغې ښکلا او مستي او د هغې په قلمرو کې د ژوند ننبې. ده ته ور یاد شو چې څنګه یوه ورځ په توند سیلاو او باران کې، چې سیند په څپو څپو بهیده او هر څه اوبو په سر اخیستي وو، (د مارانو ستر واکمنه) چې د ښیرازۍ، مینې او عشق ښاپیرۍ ده، د یوه آبي مار په څیریې کوړۍ کوړۍ پر یوه غټه ګرګه کولچه وهلې د اوبو پر مخ له ملکه وځي، د دغې مار ښاپیرۍ پر سر یو تاج دی او په تاج کې یو لال ځلیږي، خلک چې د هغې وتل وینې خواشیني کیږي او همدا ورځ د خپل غمځپلي تاریخ مبدا ټاکي. لاروی په فکرونو کې ډوب ده او دا هر څه را یادوي، خو په دې وخت کې یوه بدرنګه، مرموزه، سیاهپوشه بوډۍ د یوازې پاتې شوي قهرجن حاکم مانۍ ته ورځي، پرته له دې چې ور وټکوي یا له چا پوښتنه وکړي مخامخ له دهلیزونو تیریږي او د ایګو قهرمان ملاقات ته ځان وررسوي، دغه بوډۍ د مرګ او فنا استازې ده.

د اول څرخ په دریم پړاو کې پېښې د نفس د دوزخ له درشل څخه د اخوا پیښیږي چې د شعور او عقل ساحه ده، په دې پړاو کې راوي یو ځل بیا د هغې زمانې کیسه کوي چې ښار د آبادۍ په حال کې و، او د عشق او مینې الهې پرې حکومت کاوه هر څه شنه زرغون وو، خو ناڅاپه پر همدې ودان ښار باندې ښامار ورننوت او خلک یې د خپلې حکمرانۍ له پېل څخه خبر کړل او ځان یې ور معرفي کړ چې:

زه خـــــو (زه) یـــــــم!
زه (ایـــــګو) یـــــــم!
زه فاتح د لـــوی جنګونو د جهان یم
قهرمان یـــــم بـــــې مثالـــه
ستاسو ښار زمـــــــا تابـــع دی
تاسې ټول زمـــــــا مریان یاست

دا ځل د دغه قهرمان یوه بله ځانګړنه هم را پیژني چې د هغه ځانځاني او پر ځان مینتوب دی.

دغه پر ځان مین ښامار په ټوله مانۍ کې پر هر څه خپل نوم لیکي او د خپل ژوند ځای ټول له هندارو څخه جوړوي چې هره شیبه ځان وویني، هرې خواته چې سترګې اړوي نو خپل ځان ولیدلای شي. قهرمان دومره په ځان کې ډوب شي چې ماضي، حال او مستقبل ټول تري ورک او هېر شي. دا ځل قهرمان د مرګ په اړه فکر کوي، که څه هم په دې اړه فکر کول یې نه خوښیږي خو غواړي له مرګه د خلاصون او ابدي ژوند ته د رسیدو لاره وموميِ. مګر یوازیتوب! یوازیتوب لوی درد دی، په یوازیتوب کې قهرمان یوه مرموزه ویره په سر اخلي، چې پخپله یې هم نه پیژني. قهرمان ویریږي چې زمانه ونه دریږي، دی په خپل ځان کې ننوځي او سفر کوي، له ډېرو سختو لارو څخه تیریږي دی ګوري چې ټولې لارې یې پخپله په لوی لاس ورانې کړي دي او ځکه خوله خپل یوازیتوبه هیڅ لوري ته تیښته نه شي کولای. یو ځل یې خپکۍ (خپسکه) نیسي، فکر کوي نیمه تنه یې په ځمکه کې خښه شوې ده، بیا خپل سیوری ورځخه ورکیږي او بل ځل د اسې تندې احساس کوي چې که د ځمکې ټول رودونه هم وځښي تنده به یې ماته نه شي. قهرمان د ژوند په پوچۍ باور پیدا کوي او په همدې سرګردانیو کې را چورلي.

داول څرخ څلورم پړاو هم د قهرمان د دردونو، ویرې او اضطراب په تمثیل پېل کیږي او رابنسیي چې قهرمان څه ډول خوبونه وینيِ، بلاخره خپل یوازیتوب منيِ او باوري کیږي چې په فنا محکوم دی.

هغه شاته تمبول شوي عواطف چې قهرمان په زیرخانو کې زنداني کړي دي وخت نا وخت غریو را پورته کوي او د خپلو زنځیرونو په شرنګولو سره ښامار ګوابنيِ، یو پټ باطني توپان له قهرمان سره مونو لوګ کوي او ملامتوي یې، دی ورته وایي چې یوازې دوه غلامان تاته صادق وو، یو عقل او بل فکر، دوی غواړه مار او ستا ستایونکی وو. خو ددوی ټول دلایل، چې ستا د ستاینې لپاره یې جوړول، ناسم او فاني وختل، تا د خپل شاته تګ ټولې لارې وترلې او بیرۍ دې ترشاو سیزلې او دادی چې اضطراب دې رامنځ ته کړ. قهرمان په همدې کشمکش کې دی چې د تربړمیو پرښته (د مرګ استازې) بوډۍ راځي چې هر څه یې تور دي، مخامخ مانۍ ته ورخیژي او پرته له دې چې ورته وګوي ځان یوازې شوي قهرمان ته رسوي. بوډۍ خپل کوربه ته په مهربانۍ وایي چې د تلو وخت دی، قهرمان ویریږي او وایي: زه خو لا د ژوند په خوند نه یم پوهیدلی او همدلته خوښ یم، خو بوډۍ ورته وایي نه اوس ډېره ناوخته ده او باید ولاړ شو، ښامار د مقاومت هڅه کوي خو چې وینې بې فایدې دی زړه او نا زړه ورسره روانیږي او د مابنام په خړه کې د یوه نامالوم لوري ورک سفر پیلوي.

دوهم څرخ: د ښامار دوهمه برخه (څرخ) د اپلاتوني سمڅې په تمثیل پېلیږي، او د مثل د نظریې پیژندنه کوي. د یونان نامتو فیلسوف اپلاتون په دې دنیا هر څه د هغو د اصل سیوری ګانه او د ژوند مثال یې په یوه غار کې د هغو انسانانو حالت ته ورته ګانه چې مخونه یې د مغارې دیوال او څټونه یې د هغې خولې ته وي، دی وایي فکر وکړئ بهر اور بل دی او ترمخ یې ژوندي موجودات تیریږي په مغاره کې ترلې خلک یوازې پر مخامخ دیوال د هغو سیوري وینې او له دې نه دي خبر چې اصل حقیقت څه دی. د اپلاتون په مشهور کتاب (جمهور) کې دغه تمثیل په اووم کتاب کې راغلی دی (۹ـ۳۹۲)*.

---

* (که څه هم اروابناد پوهاند مجروح د ښامار په لمن لیک کې هغه د جمهور پنځم کتاب ښودلی دی).

د ځانځاني ښامار راوي د اپلاتون دغه نظر نه مني، بلکې وايي چې که د غار زندانيان له غاره ووزي نو هر څه به تياره او خړ ووينې، شاعر تر همدې نظره وروسته د نيمو شپو د لاروي د سفر کيسه پيلوي. چې دده دتمې پر خلاف هيڅوک په مخه نه ورځي، چې ښه راغلاست ورته ووايي يا يې له هغې شين کميسې شاليلا سره ملاقات وشي چې د ژوند د ورک سمندر غاړې يې په سترګو کې پټې کړې دي. د لاروی هغه تبر وختونه پر زړه ور ګرځي چې څنګه يو ځل شاليلا په زړو جامو کې مخې ته ورغلې وه او له خپل منګي څخه يې اوبه ورکړې وې، يو ځل لاروی له خپل نابلد ملګري څخه يادونه کوي چې ده ته يې د بلدوالي لاپې کړې وې خو په نيمه لاره کې يې همداسې لارورکی پرېښود او مرسته يې ورسره نه وه کړې دده دغه دروغجن ملګری دده (زه) و. نو ده هم ورسره مخه ښه کړې وه او هغه يې خپلې ځانځانۍ ته پرېښی و. لاروی خپل سفر ته دوام ورکوي، سترې دی، غمجن دی او حيران هم. ډول ډول پېښې او احساسات ورپيدا کيږي خو پرمخ ځي، لاروی د ژوند د ورک سمندر غاړې لټوي. خو يو ځل پريوه توره مغاره (د لاشعور ساحه) ورپېښيږي، نه پوهيږي څنګه خو ور ننوزي هلته د ښامارانو زيږنځای وينې چې څنګه په يوه تور مردار ډنډ کې چينجي يو بل خوري او غټيږي بلاخره يو چينجي د نورو په خوراک دومره غټيږي چې ښامار ورځخه جوړيږي او بيا دغه ويروونکی ځناور د لاوري د سترګو په وړاندې له مغارې څخه وځي، لاروی ددې پېښې په لېدو حيران دی، خپل مزل ته دوام ورکوي خو نه پوهيږي چې چيرې روان دی. ده ته اوس، ماضي او راتلونکی ټول سره ګډ شوي او زمان خپل مفهوم له لاسه ورکړی دی. په همدې بې مانا حالت کې دی يو لوی راز کشفوي او پردې پوهيږي:

چـــې عـــالم او هستي واړه
بـــې معنی دي بـــې مفهومه
لټول د کوم معنی او کوم مفهوم هم

د دوهم څرخ په بله برخه (شپږم پړاو) کې لاروی د وجود ښار ته ورنږدې کيږي خو مخکې له دې چې ښار ته ورسيږي له ځان سر پريکړه کوي چې بايد په بيړه ځان ښار ته ورسوي او خلک د ښامار له راتللو څخه خبر کړي، ځکه ده په مغاره کې د ښامار زيږيدل وليدل او پردې پوه شو چې ښامار له مغارې څخه ووت او ښايي د ښار په لوري راروان وي، د ښار په درشل کې په دښته کې د لارې پرسر خپله ورکه شاليلا وينې چې شليدلی کميس د يخو اوبو منګی ترځنګ دده په تمه ده، لاروی يې سترګو ته ځير کيږي او پوهيږي چې اوږد انتظار يې ايستلی دی ډېر اوږد ان د عالم له پيدا ېښته راهيسې. دغه پيغله نازنينه خپل ورک لاروی ته اوبه ورکوي او پر خپلې مينې يې سترګې ورمينځي. لاروی ددې تر کتنې وروسته ښار ته ننوځي که څه ګوري چې ښامار ترده وړاندې راغلی او د ښار په مانې کې ناست دی، خلک يې تر خپلې سختې واکمنۍ لاندې زمونږلي دي. لاروی چې د اوږدو سفرونو له املې ببر شوی او لوڅ لپړ دی خلکو ته د ښامار د حقيقي ځېرې په ورپېژندلو پېل کوي او خلک د شاليلا له حضوره خبروي خو ښاريان يې چې ځېرې، لغړوالي او نا اشنا خبر وته ګوري د مجنون او ليونې نوم پرې ږدي او ورپورې خاندي. مجنون لاروی ګونبه کيږي او د ښاريانو په هکله فکر کوي، يوه شپه يې د مستو خيالونو او غوښتنو پر پټ خرابات پېښه کيږي چې ګوري هلته ځوانان او پيغلې غاړه پر غاړه او پرشراب و شباب و رباب وخت تيروي. ليونې لاروی ته هر کلی وايي او دی هم هغوی ملامتوي چې په داسې پټه مستي به هيڅ هم تر لاسه

نه کړي، مستې پېغلې او ځوانان ورځخه پوښتي چې واقعي مستي او حقیقت څه دی، لاروی ورته ټول حقایق بیانوي او هغوی دهستۍ او مستۍ پر راز خبروي.

ها خوا لاروی پر یوه مړي پېښیږي او خلک د ژوند او مرګ په رموز وپوهوي او دا ورته زیادوي چې دوی پر ژوندوني هم مړه دي ځکه د (زه) ښامار پرې حاکم دی. خلک ور پورې خاندي چې:

((دا سړی چور لیونی رښتیا مجنون دی.))

د ړندو په دغه ښار کې لاروی او د هغه معشوقه (شین کمیسې لیلا) په لیونتوب مشهوریږي او خلک یې خبره جدي نه ګڼي خو دومره پوهیږي چې د هغوی خبرې عادي او بې مانا نه دي او شاته یې کوم څه شته خو ددوی سرنه پرې خلاصیږي، لاروی خلک د شالیلا لمانځنې ته را بولي او د ښامار له عبادته یې منع کوي خو مه دې شه.

یوازې بوډا راهب دده په خبرو پوهیږي او حیران دی چې لاروی څنګه په ټولو پټو حقایقو خبر دی؟ د لاروی خبرې د حاکم تر درباره هم رسیږي، ښامار هغه جدي نه ګڼي خو یوه ورځ لاروی او شالیلا خپل دربار ته وربولي چې وګوري خبره څه ده ښامار په تمسخر له لاروی څخه پوښتنه کوي چې ته او دا ګدا ییګړه معشوقه دې څه غواړئ او ولې خلک له لارې باسئ. لاروی د خلکو د بې خبرۍ او د ځانځاني ښامار د ظلم او ناروا کیسه ټوله ورته کوي او د ډېرو پټو حقایقو له مخې پرده لرې کوي.

ښامار هم غوسه کیږي خو له بلې خوا فکر کوي چې ځه دا خو لیونی دی خلک یې خبره نه مني، لاروی ښامار ته د هغه د مرګ اوسقوط وړاندوییږي او ښامار دواړه له درباره شړي. مجنون لاروی د خپل یوازیتوب کونج ته ورستنیږي او شالیلا دښتې ته ځي چې له خپل ډک منګي سره د حقیقت لارویو ته اوبه ورکړي.

خو ښامار چې نور په خپله مانۍ کې یوازې شوی دی هره ورځ د خپل مرګ شیبې شماري. زړه بوډۍ چې تورې جامې یې اغوستې له کومې خوا څخه ښار ته راځي او مخامخ د ښامار مانۍ ته ځان رسوي، پرته له دې چې دروازه وټکوي یا یې څوک مخه ونیسي د ښامار تر مخ دریږي او په مهربانۍ سره ورته وایي چې نور نو د تګ وخت دی. د ښامار زړه نه کیږي چې له بوډۍ سره ولاړ شي خو بله چاره نه شته او زړه نا زړه په بوډۍ پسې روانیږي او په یوه تیاره ماښام کې په نامعلومه لوري روانیږي.

لاروی یو ځل بیا سر راپورته کوي او ګوري چې هرې خواته ښیرازي ده. سیند بهیږي، چمنونه اوګلونه ښکلي دي ماشومان مستي کا او نا آشنا پېغله، هماغه زوړ کمیسې څېرې ګریوانه شالیلا لکه غرڅنۍ ګرځي او بې پروا د مینې حکومت کوي، نو:

لاروی د نیمو شپو چې دا حال ولید
بې اختیاره په خندا شو
ځکه پوه شو
چې له سره بیا شروع شو، یو ځل بیا بیا
زوړ داستان د قهرمان ستر پهلوان ستر
او د ښکلې رب النوعې آلهې د عشق او مینې
یو ځل بیا له سره پېل شوه

افسانه لویه اوږده د تورښامار مار

* * *

ځانځاني ښامار او د روحي بحران لامل:

د ښامار کیسه د نامتو فرانسوي فیلسوف ژان پل سارتر له هغې خبرې څخه پیل کیږي چې وایي ((انسان د انسان دوزخ دی)) د سارتر یوه مشهوره ډارمه چې فرانسوي نوم یې Hui-clos دی او مانا یې ده ور ترلی (دربسته) او کیسه یې د دریو کرکټرونو ((ګارسین))، ((انیز)) او ((استل)) په هکله ده چې که څه هم یو بل ته اړتیا لري او په یوه کوټه کې پر ګډ ژوند محکوم دي خو یو له بله تنګ دي له دوی څخه یو نارینه او دوه ښځې دي چې یو د بل په وړاندې په ظاهر او باطن کې متفاوت لیدلوري لري. دغه نندار لیک په ۱۹۴۴ میلادي کې نندارې ته وړاندې شو.

په دې ډارمه کې سارتر د انسانانو اړیکو ته اشاره کوي، او د انسانانو ترمنځ اړیکې د بې باورۍ او تړلتیا یوه ګډوله ګڼي، دده له نظره مور پخپله ځانونه سم نه شو پیژندلی او د ځان پېژندنې لپاره د نورو نظر ته اړتیا لرو، ګواکې انسان د انسان هندارہ ده او بالاخره انسان د انسان دوزخ هم.

د ښامار لاروی چې په ځان کې ننوتی او ډېر مزلونه یې کړي دا نه منې او دوزخ دننه په ځان (خود) کې پټ شوی ګڼي او دا چې ولې دې پایلې ته رسیږي؟ ښایي په لاندې دلایلو.

۱ـ د روحي رنځ زیږنځای په ځان کې دی:

ځانپالی (خودپرست) شعور چې په منظومه کې د ښامار په ښه را څرګندیږي د ګڼو اروایي غوټو (عقدو)، شاته وهل شویو غوښتنو او ځپل شویو غریزو له امله په تحت الشعور کې زیږي او بالاخره همدغه ځانپالی شعور د وګړي د شخصیت د سالمې ودې مخه نیسي، که څه هم په ځینو مواردو کې د یو شمېر پټو استعدادونو د غوړید باعث هم ګرځي او د یو شمېر اړوا پوهانو په نظر په شخصیت کې جسارت، زړه ورتیا او اعتماد پر نفس روزي خو په مجموع کې د یوه ژور روحي بحران په رامنځ ته کولو کې ونډه لري. د ښامار لاروی په ځان کې ننوزي او له ځانه بهر دنیا هېروي، د سارتر پاملرنه (بل) ته ده حال دا چې پوهاند مجروح د خپل کرکټر روحي دنیا ته ننوزي او د هغو پټو بلاوو په اړه څرګندونې کوي چې په مور کې دننه زیږي.

۲ـ که له بله ځوریږو بیا هم علت په خپله ځانځانی کې دی:

نرسیسیزم Narcissism (یوزاې پر ځان مینتوب) ډېر ځله د داسې افعالو د صدور لامل ګرځي چې د (بل) فرد د اذیت یا لږ تر لږه هېریدو باعث کیږي. په منفي نرسیسیزم اخته انسان د نورو وجود هېروي یا په بله ژبه د نورو موجودیت یې نه خوښیږي، دا یو ځل بیا د سارتر خبرې ته مور ورنږدې کوي چې پر ځان مین انسان د بل وجود ځانته عذاب او دوزخ ګڼي ځکه دومره په ځان کې ورک وي چې له ځانه پرته بل نه شي لیدی. دلته علت ځانځاني او ځانغوښتنه ده ځکه نو پوهاند مجروح د ستونزې اصلي لامل پر ځان مین والی ګڼي نه د بل موجودیت ځکه نو دا پایله مومی چې دوزخ په خپل نفس کې دی.

۳.دوزخ ولې زیږي؟

لویه ګناه بل ته زیان اړول وي، او بل ته زیان اړول د هغې عقدې محصول دی چې انسان یې د ځان د لورتیا د زیادولو لپاره لري. مورږ هغه وخت ځان ځواکمن ګڼو چې بل راو پرځوو، نو له همدې امله پر نورو بلوسو، دوزخ چې د ګناهونو لپاره رامنځ ته شوی دلیل یې دلته په انسان کې دی، ځکه خو د پوهاند مجروح له نظره باید دوزخ په ځان کې ولټول شي نه په بل کې.

د داسې سره ورته دلایلو د ثبوت او تمثیل لپاره د نیمو شپو لاروی خپل سفر پیلوي او کیسه پرمخ ځي، که څه هم ژان پل سارتر د (ورتړلی) ډرام په اوږدو کې داسې فضا تمثیلوي چې خپل تز «انسان د بل انسان دوزخ دی» پرې زباد کړي، په هر صورت دلته به ښه وي چې د ځانځاني ښامار په اوږدو کې د هرې اروایي فرضیې طرح، ثبوت او علمي څرنګوالی وڅېړو. که غواړو ځانځاني ښامار د فروید یسم له نظره وڅېړو نو ددې ترڅنګ چې د فروید موندنو او نظریاتو ته به لنډه اشاره کوو د هغه له خوا د یو شمېر رامنځ ته شویو اصطلاحاتو پېژندنه به هم کوو البته هغه شمېر اصطلاحات چې په دې بحث کې مطرح کیږي.

د فروید له نظره د انسان شخصیت له درېیو برخو څخه رغیدلی:

۱.اید (Id)

۲.سوپر ایګو (super-Ego)

۳.ایګو (Ego)

۱.اید Id یا اماره نفس:

((اید)) په ځان ناخبري (ناخودآګاه) ضمیر کې ځای لري او له حیواني غریزو څخه جوړدی. اید د خوند اخیستلو پر اصل ولاړ دی په ((اید)) کې دوه ډوله غریزې شته چې یوه یې د ژوند غریزه یا اروس Eros نومیږي او بله یې د مرګ غریزه یا تاناتوس Thanatos . د ژوند غریزه د جنسي ځواک چلوونکې ده او د مرګ غریزه د تاوتریخوالي د ځواک چلوونکې. اید هماغه څه دی چې په عرفان کې یې اماره نفس بولي او په عرفاني ادبیاتو کې یې شیطاني وسوسې ګڼي. صوفیان او عارفان د Id له دواړو غریزو (جنسي او تاوتریخوالي) سره دښمني کوي او ځپي یې.

۲.سوپر ایګو super Ego یا ((د وجدان قاضي))

سوپرایګو د ټولنیزو او اخلاقي قوانینو د منلو هغه شعور دی چې له بهر څخه د انسان ذهن ته راننوزي. سوپرایګو حیواني غریزې کنترولوي او سانسوروي یې، چې وګړی په ټولنه کې د ژوند کولو وړتیا ومومي. د سوپرایګو لویه برخه په ځان خبري (خودآګاه) ضمیر کې ځای لري خو یوه برخه یې په ځان ناخبري ضمیر کې هم ورننوتې ده او همدا برخه ددې لامل ګرځي چې انسان په ناخود آګاه توګه د خپلو یوشمېر کړنو په وړاندې د ګناه احساس وکړي او ځان ملامت کا. ((اید)) ددې لپاره چې له سوپرایګو څخه وتښتي ډېرې هلې ځلې کوي آن تردې چې د خپلو غوښتنو او امیالو بڼه بدلوي او غریزې هوسونو ته د رسیدو لپاره د سوپرایګو د تېرایستلو چلونه سنجوي.

۳.ایگو Ego یا منځګړی:*

ایګو هغه ځواک دی چې د Id (اماره نفس) او سوپرایګو (د وجدان قاضي) تر منځ د منځګړیتوب دنده ترسره کوي او هڅه کوي چې حیواني غریزې او شهواني غوښتنې داسې خړوب (ارضا) کړي چې اخلاقي قوانینو او ټولنیزو پریکړو ته هم زیان ونه رسیږي او په یو ډول یې رعایت وشي. د ایګو لویه برخه په ځانخبري ضمیر کې ځای لري. ایګو لانجمنه دنده لري له یوې خوا له شیطاني وسوسو او غوښتنو سره ډغرې وهي او د غریزي غوښتنو تر فشار لاندې دی او له بلې خوا د اخلاقي حکمونو او ټولنیزو ټاکل شویو حدودو په چارپېر کې راګیر دی.

د فروید له نظره د انسان دننه تل د ((سوپرایګو)) او ((اید)) ترمنځ یو پټه جګړه روانه ده او ایګو هڅه کوي دغه روحي جګړه اداره کړي. فروید وایي په هوښیارۍ او ویښتیا کې ایګو کولای شي اید یو څه کنترول کړي خو همدا چې انسان ویده شي یا هوښیاري له لاسه ورکړي نو ((اید)) سر را پورته کړي، ځان له سوپرایګو څخه پټ کړي او په بشپړه آزادۍ سره ځان را څرګند کړي.

د ځانځاني ښامار اصلي کرکټر له دری و اړو جوړښتي ځواکونو سره ملاقات کوي؛ ښامار د لاشعور په ساحه کې زیږي بیا د وجود په ښار کې حکومت ترلاسه کوي یعنې د ایګو پر تخت کیني، له یوې خوا د سوپرایګو د احکامو د رعایت لپاره ټولې عاطفي غوښتنې (مشروع او غیر مشروع) د لاشعور په سمڅو او زندانونو کې بندي کوي او له بلې خوا د نرسیسیزم (پر ځان مین والي) له املې هر بل حس او استعداد داسې ځپي چې سر را پورته نه شي کړای. عقل چې دا ایګو اصلي ملګري او لارښود دی له عواطفو او غریزو سره نه جوړیږي او ایګو په ورکو او ړندو لارو بیایي.

اوس نو پوښتنه را منځ ته کیږي، چې د ایګو د منځګړیتوب او تعادل ساتنې رول ته په کتو سره ولې صوفیانو تل ملامت کړی، په عرفاني ادبیاتو کې یې غندنه شوې او پوهاند مجروح ورته ښامار وایي؟ ایګو د عقل په مرسته د انساني شخصیت حکومت ترلاسه کوي او تقریباً ټول ژوند پر وجود حاکمیت چلوي. ایګو او عقل د اجتماعي ژوند په داسې سیالیو کې بوختیږي او د ځان غوښتنې په داسې لومو کې ننبلي چې د پیدایښت موخه، معنوي ارزښتونه، ځان پیژندنه، مینه او معرفت له انسانه هېروي.

ایګو د عقل په مرسته هڅه کوي ځان مطرح کړي، آن که دغه مطرح کول او برلاسی د نورو په ځپلو او خوارولو کې هم وي، د بشري تاریخ اوږده کیسه له ډېرو داسې پېښو ډکه ده چې ځواکمنو انسانانو

---

* wikipedia انسایکلوپیډیا د فروید له نظره Ego داسې را پیژني:

In Freud's theory the ego mediates among the id, the super-ego and the internal world. Its task is to find a balance between primitive drives, morals, and reality while satisfying the id and super –ego. Its main concern is with the individual's safety and allows some of the id's desires to be expressed, but only when consequences of these actions are marginal.

ژباړه: د فروید د تیوري له مخې په دروني جهان کې ایګو د ایډ او سوپر ایګو منځګړی دی، چې د لومړنیو تحرکاتو او اخلاقو ترمنځ تعادل وموميي او د وجدان او غریزي غوښتنو ریښتینې سرچینې وپېژني. د ایګو ډېر پام دې ته وي چې څنګه فرد خوندي پاتې شي او هم یې غریزي غوښتنې تر کنترول لاندې راولي. ددې هڅو حاصل د غریزو او اعمالو حاشیې ته ټیل وهل دي.

د خپل شهرت او برلاسی لپاره څه ناروا وې چې نه دي کړي ! وینې یې بهولي، تیري یې کړی، غلا – غدی، شوکماري ظلم او ناروا هر څه د خپل ځان د برلاسی لپاره، په حقیقت کې دا هر څه د ځانځانی او انانیت لپاره کیږي. ایګو له عقل سره ملګری دی او پر انسان حکومت کوي، ټول عمر جنګیږي ځان لویوي او نور تر پښو لاندې کوي، سره له دې چې دننه په وجود کې له ایډ او سوپرایګو سره لاس او ګریوان دی، بلکې دا دواړه ځواکونه هم کنټرولوي خو په حقیقت کې همدا هم د ځانښوونې لپاره کوي، له سیاسي حاکمیت سره د وجود تشبیه د ځانځاني ښامار سیاسي اړخ دی. مورږ ګورو چې ښامار د وجود پر ښار حکومت پیلوي، غریزې او هیجانات (Id) زنداني کوي او راهبان (ښایي سوپرایګو) دې ته اړ کوي چې خلک دده لمانځنې ته راوبولي د ځانځاني ښامار کیسه د فروید د رواني نظریو دقیق ادبي تمثیل دی.

او لنډ پیام یې دادی چې خودي او انانیت (چې د ایګو له خوا اعمالیږي) ورو ورو د انسان پر شخصیت داسې حاکمیت ترلاسه کوي چې یو مهال په خپله د انساني شخصیت په اصلي ځواک بدلیږي او د «انسان یعنې (زه)» تعبیر ثابتوي، استاد مجروح وایي:

تاسو وایاست زه به څوک یم؟
زه خو «زه» یم، زه «ایګو» یم (۸-۳۰)

د استاد مجروح اثر یوازې ددې قضیې ثبوت نه دی، بلکې د کیسې نور اړخونه هم په کې تمثیل شوي دي «زه» یا ایګو چې خپلو کړنو ته غره دی او بیخیاله پاچاهي کوي یو مهال ځان یوازې ګڼي، ګوري چې په وجود کې هیڅ ملګری نه دی ورپاتې، آن عقل (د هغه پخوانې خو ناځوانه او دروغجن ملګری) هم ورځخه بیلیږي، دا نور د ایګو لپاره تر ټولو وحشتناکه پړاو دی، ایګو چې ځان له مرګ سره مخامخ ویني د ژوند پر پوچې او بې ماناتوب یې باور راځي او فکر کوي چې ټولې هڅې، ټول قدرتونه ځانځاني او حاکمیت، برلاسي او تفوق بې مانا وو او کاشکې یې داسې او هسې نه وای کړي، یو ځل هیله کوي چې که بیا ژوند پیل کړي نو کړي تیروتنې به بیا نه تکراروي خو د مرګ بوډی ورته خاندي چې نه ! ته به بیا هم همداسې وکړي ځکه د ځانځاني شعور ځانګړنه همدا ده، سیالي او د برلاسی تنده به دې بیا دې اعمالو ته مجبور کړي:

په دې هرڅه کې معلوم یو حقیقت راته ښکاره شو
د زمان د دریاب پورې پورې غاړه
هرڅه هیڅ دي
د مکان له درشل ها خوا
هرڅه تش هر څه خالي دي
دا عالم او هستی واړه
بې معنی دی بې مفهومه
بې معنی او بې مفهومه
لټول د کوم معنی د کوم مفهوم هم (۱۰-۱۵۵)

د ځانځاني ښامار په کيسه کې د ايګو د ودې څو پړاوونه ياد شوي، يو شمېر نور اروا پوهنيز مفاهيم، لکه يوازيتوب، خوبونه، نرسيسيزم (پرځان مينتوب) مينه، غرايز، هيجانات، زاړه خاطرات، ځپل شوي عواطف، اوهام، روحي آزادي، د ماناوو را ګرځيدنه (تداعی معاني)، ماشوم شعور، ټولنيز (جمعي) شعور، کهن الګو (Archetype) او نور په سمبوليکه ژبه داسې تمثيل شوي چې د انساني وجود په قلمرو کې يې ترون او ارتباط په زړه پورې دی.

د ځانځاني ښامار کيسه، لکه د خوب ليدل:

فرويد وايي: «خوب ليدل د اروا پوهنې تر ټولو مطمئن اصل دی او هر څوک چې غواړي د اروا پوهنې په برخه کې زده کړه وکړي، دې ته اړ دی چې د خوب ليدلو په اړه پوهه ترلاسه کړي.»
(۱۰۵_۷)

فرويد د خوبونو پر تعبير تکيه کوي او هغه له وجود څخه د بهرنيو پېښو په اړه د انساني شخصيت تر ټولو دقيق غبرګون ښيي.

په ادبياتو کې ګڼ هغه آثار چې له اروا پوهنې يا د انسان له روحي مسايلو سره سروکار لري خامخا خوب ليدلو ته ورته حالت په کې انځور شوی دی، د هنري آثارو کره کتونکي شعرونه خوبونو ته ډېر نږدې ګڼي او فکر کوي چې هم په خوب او هم په شعر کې عادي منطق، د زمان او مکان دقيق مراعت او متناوب طرز فکر نه ځاييږي، مورِ کله چې خوب وينو؛ نه پوهيږو چې دا به حقيقت نه وي، او همدا راز په شعر کې هره تخييلي مفکوره په هماغه جديت سره مطرح کوو، لکه د ساينس کومه قضيه چې غواړو ثبوت کړو، شعر د عادي منطق او فزيکي عمليو له بنده خلاص دی او د خوب ليدلو حالت هم هيڅ ډول التزام نه مني.

د ځانځاني ښامار کيسه خوب ليدو ته ورته ده، هلته لاروی اوږدې او سختې لارې وهي خو له فزيکي پلوه ستړی نه دی، په کيسه کې سمبولونه، په خوب کې اشياوو ته ورته دي، حوادث او پېښې د راوي له بدن څخه بهر خو د هغه په ذهن کې دننه پيښيږي، د ښامار په کيسه کې وخت او مکان بدليږي، ځواني، ماشومتوب او زړښت، لکه د عادي ژوند په څېر منظم نه دي، راوي کله ماشوم دی کله ځوان او کله بوډا، ښامار زيږي، حکومت کوي مري، خو بيا راځي، بيا يوازې کيږي او بيا مري د نيمو شپو لاروی کله د مغارې پر غاړه، کله په ښار او کله په بيابان کې دی. هر پېښه، لکه يو خوب بدليږي. پوهاند مجروح د خپلې ليکنې سبک همداسې تاکلی چې وکړای شي د هغه په مرسته خپلې رواني فرضيې تمثيل کړي.

په خوب کې پېښې او اشيا خپلې سمبوليکې ماناوې لري، د ښامار په کيسه کې هم هر څوک، شی، پېښه، مفکوره او ځای سمبوليک بار لري يعنې د يوه فکري موقعيت استازيتوب کوي، ښامار د ايګو «زه»، لاروی د حقيقت موندنې د شعور، شاليلا د مينې او محبت، بيابان د بې مانا او سرګردانه خو چوپ لټون او ښار د وجود د قلمرو سمبولونه دي چې کيدای شي پر څو څو نورو ماناوو هم دلالت وکړي. د نامتو فلسفي شاعر ايټاليوی دانتې (Dante) مشهور اثر (انساني کمیډي) هم دې ته ورته دی هلته ټولې پېښې، سفرونه او موقعيتونه د خوب ليدلو په شان سمبوليک او رمزي دي.

له خوبونو سره د ځانځاني ښامار اړيکه هغه د استاد روهي په وينا « خوب نمايي» ده، يعنې له دغه اسلوب څخه کار اخيستل د موضوع د شرح کولو لپاره يوه وسيله ده، استاد روهي ليکي: ((د شاعر د خوبونو د رڼيمه معنا «خوب نمايي» ده يعنې له خوب څخه د وسيلې په توګه کار اخيستل کيږي او شاعر غواړي، چې د رمز او کنايې له لارې خپل هدف بيان کړي.)) (۲ـ۱۰۷)

مورږ کله چې ځانځاني ښامار لولو د اسې راته ايسي، لکه د خپل ځان ټول قلمرو چې په خوب وينو، دغه خوب ستړی کوونکی دی خو د حقيقت د اسې پاړکي په کې دي چې مورږ يې په وينښه نه شو ليدلای، د «زه» په اړه ټول هغه واقعيتونه چې مورږ يې د ويښ شعور د حاکميت پرمهال نه شو لمس کولای په دغه خوب کې يې لولو، مورږ وينو چې د ښامار د حاکميت تر څنګه د وجود په ښار کې څه روان دي، لاروی، شاليلا، راهب، زنداني ځوانان او پيغلې، رندان، ماشومان، هوسې او نور کرکټرونه څه دي او څه کوي؟ ځکه خو هره هغه روحي انګيزه چې وړاندې به معرفي شي د دغه اوږده خوب يوه برخه ده يا په بله ژبه د انسان د شخصيت يوه اړخيزه برخه ده چې ښايي وپېژندل شي.

تېر هېر خاطرات:

په ځانځاني ښامار کې څو ځله د پخوانيو هېرو شويو خاطراتو له Review يا بيا کتنې سره مخامخ کيږو، ځينې د اسې خاطرات فردي دي چې يو شخص يې په خپل ژوند کې تجربه کوي او بيا يې را يادوي، ځينې د اسې خاطرات د بشريت ګډ خاطرات دي چې کيدای شي په زرګونه کاله پخوا پېښو پورې اړه ولري او مورږ يې د ګډ شعور په وسيله له خپلو نيکونو څخه په ارثي توګه را خپلوو او کله کله مو له لاشعور څخه سر را پورته کوي او په شعور کې مورا تداعي کيږي. ځينې خاطرات په د اسې ثابتو موډلونو بدليږي چې هغه هم زمورږ په جمعي ذهنيتونو کې د لومړنيو قالبونو په بڼه را څرګندېږي، « کارل ګوستا ويونګ دا موډلونه Archetypes بولي، ايرانيانو «کهن الګو» بللې مورږ به ورته هماغه ارکيټايپونه وايو چې په ټولنيز شعور کې د منل شويو قالبونو مانا لري» هره خاطره چې په درې واړو ډولونو پورې اړه لري زمورږ د راوايی جوړښت يوه لويه برخه جوړوي، په بله ژبه زمورږ عواطف، احساسات، انګيرنې او رواني لوړې ژورې په دغو خاطرو او يادونو کې ژورې ريښې لري، او بيا تداعي يې پر مورږ کاري اغيز ښندي. استاد مجروح په ښامار کې وايي:

بيابـــان و، تروږمې وه، تـــوره شپه وه
خوله مـــا سره د ننه يوه ډيوه وه بليدلـه
دا ډيـــوه د تيـــر وختونـــو خـــاطره وه
انسانـان مې لا ليدل د خيال په سترګو
د غمجنـــو فريـــادونه، ډک لـــه قهره
غـــږ د مـــينې محبت مې لا تـــر غوږو
مـــا شومان مې لـــه نظره تيريدل چې،
د کمـر په سر روان وو
د سيند غاړې منډو ګي ته کوزيدل ټول

غونډول يې سيندني ځلانده کاني
لوړ برجونه يې د شګو جوړول بيا
هی ټوپونه لاندې کول وو
تښتيدل وو ځغليدل وو

دلته تېر خاطرات هم د فردي ماشومتوب او هم د بشريت د تاريخ لومړنيو پړاوونو ته اشاره ده « هغه مهال چې مدني قوانينو او ټولنيزو قراردادونو د انسان خپلواکي نه وه محدوده کړې».

د تېرو خاطراتو تداعي په کيسه کې مهم ځای لري، کله چې ايګو « پرځان مين شعور » پر شخصيت « د وجود ښار» حاکم شي نو د عقل په مرسته د «اوس» په زماني مقطع باندې حکومت کوي او هر څه د اوس لپاره غواړي په دوهم ګام کې راتلونکی مهم دی ځکه ډېر ځله د برلاسي لپاره هڅه د راتلونکي حاکميت ګټلو په نمت کيږي، د ايګو لپاره تېرې خاطرې کوم اهميت نه لري، ځکه ماضي د کمزورۍ، مساوات او تر لاس لاندې والي پېردی، ماشوم د مور او پلار ساتنې «مواظبت» ته اړتيا لري، لومړنيو انسانانو ډله ييز ژوند کاوه او د تفوق عقده يې نه درلوده، د هستۍ اصلي مفهوم «په ښامار کې د ورک سمندر غاړې» هغه وخت څرګند و ، ماشومان به آزاد ګرځيدل او هوسۍ چا نه ښکار کولې، په ښامار کې هغه مهال خودي «ځانځاني» يا انانيت لا د وجود پر ښار حاکميت نه درلود ، او د ژوند اصلي څېره څرګنده وه، ښامار يا خود پرسته شعور د دغې دورې له يادولو څخه ويره لري او هڅه کوي چې د ښار خلک د غه عصر هېر کړي، يو ځل چې لاروی او د هغه معشوقه «ګريوان څېرې شاليلا» غواړي، د هغه عصر يادونه وکړي نو ښامار غوسه کيږي. لاروی ښامار ته تېر وختونه ور يادوي ورته وايي: ستا معبد خونوی جوړ شوی، ډېر پخوا خلکو د مينې د الهی لمانځنه کوله، هغه وخت آزادي، مينې او رښتينولی حکومت کاوه، ماشومان آزاد ګرځيدل او پيغلو به له ځوانانو سره په خپل واک مينه کوله د ښامار د غه خاطرات نه خوښيږي او ليونی لاروی او د هغه ګريوان څېرې معشوقه له خپل درباره شړي.

تېرو خاطراتو ته ورګرځيدل يا د هغو بيا را په يادول په ښامار کې څو څو ځله تکراريږي او دا د انساني شخصيت په وده کې د درې ګونو روحي بحرانونو په هر پړاو کې په تېروا وزړو خاطرو کې د انسان يو روحي سير ته نغوته ده چې هر انسان ورسره مخامخيږي.

فرويد به د خپلو رواني ناروغانو د تداوي پر مهال هڅه کوله هغوی وهڅوي چې خپل تېر خاطرات ورته تکرار کړي، فرويد عقيده درلوده چې د ټولو په ياد کې پاتې شويو خاطرو په منځ کې د ناروغۍ لامل خاطرې هم د لاشعور له ساحې څخه د شعور برخې ته راتلای شي او دا مسأله د خاطراتو د تداعي په مرسته ترسره کيدای شي، نومورې وايي: « هغه عقده چې د تداوی پرمهال د ناروغ په ذهن کې راڅرګنديږي بايد له اصلي خاطرې يا شاته وهل شوې غوښتنې سره اړيکې ولري». (۹۸-۷)

فرويد فکر کوي چې له تېرو خاطراتو سره – چې په لاشعور کې يې رسوب کړی دی – د بيا تداعي پرمهال « چې د شعور ساحې ته د هغوی د راوستلو هڅه ده» يو شمېر هغه خاطرات هم را په يادېدای شي چې په يوه ټاکلي پړاو کې د روحي بحران لامل يا يو له لاملونو څخه وي. پخپله استاد مجروح د اژدهای خودي «د ځانځاني ښامار دري متن» په شروحو کې ليکي، چې د غه کيسه د ژوند په درېيم

روانې بحران پورې اړه لري چې د عمر په څلوېښتمو کلونو کې پېښېږي، هغه مهال چې تېر خاطرات يو ځانګړی اهميت لري، استاد ليکي: «د ژوند بحران په اوج کې «زه» يا ځانپالی شعور له ځانه پوښتي چې ژوند ولې وچ او بې خونده دی؟ دی پوهيږي چې د ژوند يو مهم توکی ورځخه تللی دی، ناڅاپه يې پام کيږي چې دغه «غوره غائب» يا ورک شوی «مينه» ده، د مينې نشتوالی په روحي ژوند کې يوه لويه تشه رامنځ ته کوي ځکه نو د «زه» ټول فکر تېرو خاطرو ته ورګرځي، د ماشومتوب او ځوانۍ خاطراتو ته چې د کيسې په ژبه «د ورک سمندر غاړې» او «د ژوند سرچينې» په لټون پسې راوزي. (۱۰ـ۱۴۲)

د روانې ستونزو يانارو غيو يو عامل داوي چې نارو غ له يوې هېرې شوې روحي غوټې «عقدې» څخه ځوريږي، پرته له دې چې خپله پرې وپوهيږي د همدې لپاره اروا څېړونکي غواړي ټولې هېرې خاطرې راڅرګندې کړي، چې د غوټې لامل بيا مومي د فرويد د شاګردانو له نظره د روانې غوټې د عامل موندل د ناروغۍ نيم علاج دی، په اروايي درملنه کې تشخيص د تداوي اصلي او غوره برخه ده له همدې امله د هر روانې بحران د څېړنو لپاره تېرو خاطرو ته مراجعه کيږي، په ځانځاني ښامار کې هم وينو چې ښامار د عشق خاطرات له ښاره شړلي دي، غريزې او د ښکلا خوښوونې تمايلات يې په زيرخانو کې زنداني کړي او د مينې شاليلا يې بيابان ته شړلې ده، ښامار يا پرځان مين شعور فکر کوي چې د دغو عاطفي غوښتنو په ځپلو به خپل حکومت ټينګ کړي او له ښاريانو ځخه به دا هېره کړي چې پرته له ده ځخه بل واقعيت هم وجود لري، مګر کله چې د وجود ښار ورو ورو ړنګيږي، کوڅې شاړيږي، طراوت او ښيرازې له منځه ځي دلته نو زنداني عواطف، تېر هېر خاطرات او د عشق رښتيني تمايلات سر را پورته کوي آن تردې چې په مانۍ کې ناست ښامار يې هم شورو ځوړ اوري.

ځانځاني ښامار او عشق:

عشق هغه غريزي تمايل دی چې انسان يې معمولاً له ځانه بهر له بل «شخص يا پديدې – شي» سره لري البته له ځانه بهر ځکه وايو چې له خپل ځان سره عشق «نرسيسيزم» هغه څه دی چې دلته په ځانځاني ښامار کې يې په ځان مين شعور هم ورته ويلي، په دې بحث کې عشق معمولاً له بل سره د مينې او په تېره بيا مخالف جنس سره هماغه عشق دی چې سرچينه يې جنسي غريزه ده، ډېر ځله په عرفاني آثارو او عرفاني حماسو کې د سالک «د حقيقت پلټونکی - په ځانځاني ښامار کې د نيمو شپو لاروی» لارښود داسې څوک دی چې لاروی له هغه سره د مينې اړيکې لري د دانته په الهی کميدي کې بيا تريسه «د دانته معشوقه» د راوي لاس نيسي او هغه د بلې نړۍ سير ته بيايي، مولانا جلال الدين محمد بلخي په شمس تبريز پسې روانيږي او خپلې معنوي نغمې د هغه په فراق کې غږوي، ګويته د «فاوست تراژيدي» کې هلن بيا را ژوندۍ کوي او فاوست يې په مينه کې ليونی کوي، استاد مجروح هم په ښامار کې شاليلا د عشق د سمبول په توګه را پېژني. په ځانځاني ښامار کې عشق څو جلوې لري:

سر به يې کښښود په زنګون
په خپل سوچ کې به ډوب ناست و

خپل ګريوان ته به يې لاس کړو
بيا به يې ووې
زه شړلی، فراری يمه له عشقه
دا غايبه هستي څه ده؛
هغه عشق دی
نامعلومه ورکه څه ده
هغه مينه
ور په ياد بيا هغه وخت شو
چې څه شانتې فراري شو
الهی د محبت په هغې ورځې، اغوستلی شين کميس و،
دی يې ونيوه له لاسه
بيا يې وښوده له ورايه
هلته دورې يو افق و نامعلوم
نو يې وويې
ځه چې ځو اوس... (۱۰ـ۵۷)

له بل سره مينه مخامخ د نرسيسيزم «پر ځان مينتوب» په وړاندې دريږي. د همدې لپاره عارفان په دې ګروهه دي چې:

تو ګمان مبر که مفتی به خدا رسيده باشي
تو زخود نرفته بيرون به کجا رسيده باشي

له مقابل جنس سره مينه د فرويد له نظره له جنسي غريزې څخه رازيږي، دغه اروا پوه فکر کوي، چې دې ډول مينې ته معنوي دلايل تراشل هغه څه دي چې موږ يې د ټولنيزو اخلاقي قراردادونو تر فشار لاندې جوړوو او د خپلو غريزي غوښتنو د پټولو لپاره يې کاروو او که نه، ايډ له مقابل جنس سره د اړيکو تلوسه را منځ ته کوي او سوپر ايګو يې شاته تمبوي، ايګو په همدغه منځ کې منځګړيتوب کوي. دلته به د فرويد له خپلې وينا څخه دا څو کرښې راوژباړو:

«جنسي غوښتنو ته لاسبری زموږ د ننني مدنيت له ګڼو آرونو سره تضاد لري او دا ګڼې ستونزې رامنځ ته کوي، د تمدن دا آرونه او معيارونه چې د فرد له جنسي غوښتنو سره تضاد لري د ګڼو عصبي ناروغيو لامل ګرځي، موږ نه ښايي له دې امله خوشاله اوسو چې خپلې غريزي غوښتنې مو ځپلي يا مو بيخي له منځه وړې دي» (۷ـ۱۵۳)

پوهاند مجروح د ځانځاني ښامار په يوه برخه کې همدغې ناروغۍ او د هغو احساساتو او غوښتنو د ځپلو له امله رامنځ ته شويو عقدو او اضطرابونو ته، چې له عشقه رازيږي، داسې اشاره کوي:

کوم قدرت چې نوم يې «مينه محبت» و
اوس يې نوم د «تنفر» دی غوره کړی

پرونی قدرت د «عشق د جذباتو»
نن هغه ځانته «روحي اضطراب» وايي (۱۰ـ۹۲)

زمونږ فیلسوف شاعر ددې پلوي دی چې په تورتمو سمځو کې زنداني شوي ځوانان او پیغلې چې هلته پټ یو له بل سره په مینه او پیالو پورته کولو بوخت دي باید آزاد شي او همدوی د چارو واګې په لاس کې ونیسي.

پوښتنه را منځ ته کیږي چې آیا په ځانځاني ښامار کې د عشق هغه معنوي مفهوم، چې صوفیان او عارفان پرې ګروهمن دي، د ځانځاني «ایګو» په وړاندې دریږي او یا هم یوازې غرایز او جنسي غوښتنې؟ د ښامار په کیسه کې د دواړو لپاره بیل بیل ځایونه شته، زه فکر کوم چې شین کمیسې لیلا د معنوي عشق سمبول ده ځکه په بیابان کې او سیږي او یوازې لارویو ته سپینې او رنې اوبه ورکوي.

هغه د لیوني «مجنون» او د نیمو شپو د لاروی مانیزه څېره ده او لوستونکی کولای شي د لاروی عظمت او مانیز ستروالی د هغې په سترګو کې وګوري. مجروح وایي:

او زه وایم
د هستۍ معنا لیلی ده
که باور نه کړئ نو ورشئ ورته ځیر شئ !
نو به پوه شئ
چې زما په معنا څرنګ د لیلی لبان رنګین دي
بیا زما د ارزښتونو رنګانې
په څه شانې
د هغو آبي چشمانو په افق کې تل ځلیږي... (۱۰ـ۱۵۲)

خو د هستۍ خرابات، هغه ځای چې ځوانان او پیغلې نیمه بربنډ په کې پراته دي او یو د بل له غیږو څخه خوندونه اخلي، شراب څښي او سندرې بولي دا د بې بندوباره زور ورو جنسي غوښتنو سمبول کیدای شي:

لاروی چې ښه کتلې، هرې خواته یې لیدل چې
ځوانان پیغلې یو له بل سره غیږ په غیږوو
ځینې پټ ځینې لغړ نیمه بربنډ هلته پراته وو
او د ټولو په لاسونو کې جامونه... (۱۰ـ۱۲۱)

شاعر دغه غریزي غوښتنې د ښامار بې ګناه قربانیان ګڼي او فکر کوي چې دوی به یو مهال د وجود ښار په لړزان راولي.

شاعر حکم نه کوي چې د ایګو «ځانځاني ښامار»، جنسي غوښتنو او یا معنوي عشق ترمنځ کوم یو ښایي بریالي شي او انسان باید د کوم یوه ومني.

ایګو دومره پرځان مین دی چې هره غوښتنه او د ژوند هره رنګینې د ځان تابع کوي او ټول عمر یوازې د ځان په هکله فکر کوي، جنسي غوښتنې که همداسې یاغي پریښودل شي خبره رسوایي ته رسیږي او د فروید په ژبه: «له انسان څخه د شهوت دیو جوړوي.» (۷ـ۱۵۴)

او که یوزاې د معنوي عشق شالیلا ته پناه وړي نو د صوفیانو په څېر به یې ځای د انزوا بیابان وي.
صوفیان فکر کوي چې نفس یا ځانځاني ښامار یوازې د عشق له معنوي قوت څخه ویریږي او هیڅ کله نه شي ورسره مخامخ کیدای، په ځانځاني ښامار کې کله چې د عشق الهه قهرمان ته بلنه ورکوي چې له هغې سره د عشق او مینې ربښتینی سفر پیل کړي نو هغه ویریږي او ورته وایي چې نه زه همدلته خوشاله یم او نه غواړم له تاسره ولاړ شم.
د هنر کار دا نه دی چې اخلاق تدریس کړي او یا هم حکم وکړي، ځانځاني ښامار د هرې اروایي پېښې تمثیل کوي او د هرې غوښتنې ځای او څرنګوالی را پېژني، ښایي عشق، ماهیت یې او معنوي دریځ یې لاهم نه وي پېژندل شوی.

زړه ناخود آګاه یا ټولیزه ځان ناخبري:

دا پوښتنه وه، پوښتنه آخرینه
ځکه، ځکه دا سوال خو
د زاړه زاړه شعور د وروسته پاتې ګرد او خاورې نه راغلی پورته شوی بیرته کښیناسته فنا شوه په ایرو کې. (۱۰ـ۱۳۵)
کارل ګوستاویونګ زوړ یا ټولیز «جمعي» شعور داسې را پېژني: ټولیزه ځان ناخبري د هغو پوهنو مجموعه ده چې پخوانیو انسانانو د خپلې شهودي پېژندنې په مرسته د طبیعت له «پدیدو» څخه درلوده.
د یونګ له نظره د زړو یادونو، ننبو او پېښو بیا تداعي د انسانانو په روانې رغښت کې غوره برخه لري او کله خو دا پېښې د اروایي ځوریدنو لامل ګرځي.
ټولیز شعور تر اوسه د خوب او اساطیری شهود په مرسته زموږ ویښ یا خود آګاه شعور ته خپل پیغامونه راستوي، دغه پیغامونه د رازونو او سمبولونو په مرسته تداعي کیږي. یونګ د دغې سمبولیکې ژبې زړو رمزونو ته ارکېټېپونه Archetypes وایي، آرکېټېپونه یا زړبیلګې «کهن الګو» څه دي؟
یونګ یې تر ټولو بدوي انځورونه ګڼي چې د انسان په ځانخبري شعور کې د سمبولونو یا بیلګه یې ښکارندو په توګه ځای نیسي، دی یې داسې تعریفوي: « هغه پدیدې چې له خپل اصلي موډل څخه مایه اخلي او پرته له دې چې خپله اصلي الګو له لاسه ورکړي د ببلا ببلو جزئیاتو په بڼه را څرګندیږي ». (یونګ ـ۱۰۱)
لږ وړاندې یې له غرایزو سره د اړیکو په هکله لیکي:
«هغه څه چې موږ ورته غریزه وایو فزیولوژیکې راکاږنې دي چې د حواسو په وسیله درک کیږي، خو په همدې وخت کې زموږ په خیالونو کې هم ځان را څرګندوي او غالباً خپل شتون په سمبولیکو ننبو کې زیادوي همدې ته زړبیلګه Archetype وایم». (۱۰ـ۱۰۲)
ارکېټېپونه په روانې هستۍ کې خورا مهم دي ځکه د انسان د ټولو تصوراتو، غریزو، غوښتنو، ځوریدنو او روحي بحرانونو پر زړې «هسته» اغیز لري.

د یونګ یو شاګرد آنتونیو مورنو فکر کوي چې ارکېټیپونه د اوږدو مودو په تېریدو سره په ټولیز شعور کې ځای نیسي، ارکېټیپونه د افرادو، نسلونو او قومي تړاوونو د همرنګه، هم بڼه او سره ورته ځانګړنو له ورته والي او اوږدمهالي تکرار څخه جوړیږي، د پدیدو په وړاندې که قدیم وي یا نوی خو چې زموږ پر کړو وړو اغیز ولري او سره ورته یا مشابه ځانګړنې ولري په جمعي ضمیر کې د سمبولونو په مرسته ځان را څرګندوي. (۸-۷-۱۳)

د دې بېلګې ډېرې ښوول شوي، چې څنګه زاړه یادونه آن وروسته له سلګونو کلونو څخه په وروستیو نسلونو کې ځان څرګندوي، د بېلګې په توګه د اسې ماشومان لیدل شوي چې د سلګونو کاله پخوا پېښې په خوب کې ویني یا هم د خپلو زرکلنو نیکونو مذهبي مراسم ور په یاد یږي، حال دا چې د دوی نسل نور نو په هاغه ګروهونه وي ګروهمن. موږ به د نوح (ع) توپان، د حضرت ابراهیم (ع) په اور کې غورځول، د حضرت اسماعیل (ع) قرباني او نور د اسې حوادث یا په خوب وینو یا به په خپلو خیالاتو کې د هغو لپاره تصورات لرو، آن کیدای شي له هغو څېرو څخه کومه نښه په یاد لرو چې د چنګیز خان په یرغلونو کې یې زموږ نیکونه او اناګانې وژلي دي.

په ناخود آګاه کې درې روحي حوزې د درییو پورونو «قشرونو» په توګه فرض کړئ.

۱ـ د بشري تاریخ ګډ روحي پور، چې له ټول انساني تاریخ سره اړیکي لري.

۲ـ د قومي تاریخ ګډ روحي پور، چې زموږ د نیکونو «هغو نسلونو څخه چې له موږ سره د وینې او وراثت اړیکي لري» له ژوند سره اړه لري یعنې هغه روحي ګرومونه، اخیستنې، اغیزې، انګیرنې او تصورات چې موږ ته له جنیتیکي پلوه په مېراث را رسیږي او کیدای شي زرګونه کلونو ته ورسیږي.

۳ـ زموږ د وګړني «فردي» تاریخ روحي پور چې له زوکړې څخه بیا تر مرګه د برسېرن پور په توګه رامنځ ته کیږي او په هغو پېښو او تصوراتو پورې اړه لري چې د فرد په ژوند کې تجربه کېږي، وینې یې او احساسوي یې.

د غه زړې روانې انګیزې زموږ په روحي شخصیت باندې ژور اغیز لري آن ویلی شو چې زموږ روحي شخصیت له همدغو څخه جوړ دی، ځکه خو پوهاند مجروح په ځانځاني ښامار کې دې ته ځانګړی ځای ورکوي:

لاروی د نیمو شپو وم
هلته ناست د سمڅې خولې ته
هک حیران وم
نږدې هلته
ښکاریده رنګ دیوالونه
کنډوالې وې د کوم زوړ لرغوني ښار دا
رواقونه ځوړند ځوړند مرمري ستنې ولاړې ځنې ملاستې
د اسې فکر مې کولو:
آخر څوک به را پیدا شي
زمانې به وریاد یږي تېرې تېرې

ددې ورکې آبادۍ
خبر به واخلي (۱۰ـ۲۵)
د ښامار قهرمان ته څو ځله تاریخ تکراریږي، هغه د یوې پیچلې کړۍ په منځ کې را ایسار دی هر ځل عذاب، مرګ او روحي بحران، کله کله داسې پېښې او کیسې ورته تکراریږي چې ده ته اشنا وي خو په سرچینه او وخت یې نه وي خبر:

لاروي چې دا حال ولید
بې اختیاره په خندا شو
ځکه ځکه دا داستان هسې داستان و
چې ده چېرته اوریدلی په بل ځای کې مکرر و څو څو واره (۱۰ـ ۱۴۹)

او یا:

بیابان و ، تر وړمۍ وه، توره شپه وه
خو له ما سره دننه یوه ډیوه وه بلیدله
دا ډیوه د تېر وختونو خاطره وه
انسانان مې لا لیدل د خیال په سترګو
د غمجنو فریادونه، ډک له قهره او ازونه
غږ د مینې محبت مې لا تر غوږو ... (۱۳-۱۰)

زړه او ټولیزه ناخودآګاه د ځانځاني ښامار په کیسه کې مهم ځای لري، په کیسه کې څو ځله د ښامار واکمن، لاروی او یا هم د کیسې د راوي لید لوري سره ګډ یږي او د پېښو تکرار په اوبو کې د کړیو په څېر تکمیلیږي، ښار څو ځله شاړیږي او ورانیږي څو ځله د ښیرازۍ وختونه را په یاد یږي، قهرمان ښار ته راځي، واکمني کوي او مري، ښامار د چینجیو په ډنډ کې ډیږي او لوییږي او ښار ته ځي ، یو ځل مخکې له لاروي څخه رارسیږي، دواړه تصوره اخیستل کیدای شي یا خود پېښو استمرار او تکرار او یا هم د یوې پېښې بیا بیا انځورول له مختلفو لید لوریو څخه، کیسه یوه ده، موږ په خپله زړه ناخود آګاه کې څو څو ځله ژوند کړی دی.

اروا پوهان فکر کوي چې د تناسخیانو د بیلا بېلو معادونو ژوند هم تر یو بریده په ټولیزه ناخودآګاه کې د هغوی په تېرو خاطراتو پورې اړه لري چې د مذهبي ځانګړتیا او اهمیت له مخې هغوی ته ډېره د پام وړ دی.

یو ځل کله چې د مرګ استازې بوډۍ قهرمان ته ورځي او له ځان سره تللو ته یې بولي خو قهرمان ورته وایي چې ما ته موقع راکړه چې بیا ژوند وکړم او دا ځل به هغه تېروتنې نه کوم چې تېر ځل مې کړي خو بوډۍ ورته وایي چې نه ته به بیا هم همدغه څه وکړې، ځکه دا هر څه به ستا هېروي، د جمعي ناخودآګاه د ټولیز ځان ناخبري شعور ، ځانګړنه همدا ده چې ټول تېر ژوند و نونه یا خاطرات یې هېروي یوازې د ځینو سمبولونو او رمزونو په څېر په خوب یا کله هم ویښ شعور ته راځي. له زړو اساطیرو سره زموږ مینه – سره له دې چې پرې عقلي باور نه لرو – له همدې ځایه ده، چې زموږ په زړو یادونو کې ځای لري او په لرغوني شعور کې بلاخره خپل عقلي ځای ته ځان رسوي.

په ځانځاني ښامار کې هنر ته تمايل:

ايمانويل کانت فکر کاوه چې هنر د ښکلا خوښوونې له غريزې سره مخامخ اړيکي لري استاد روهي هنر ته دغه تعريف غوره بللی:« هنر د ټولنيز شعور او بشري فعاليت يو ټاکلی شکل دی، چې واقعيت (Reality) په هنري ايماژونو کې منعکسوي او په استتيک ډول سره د نړۍ د پېژندنې او انځورونې وسيله ده.» (۱-۲۲)

دا د هنر تر ټولو عقلي تعريف دي خو بيا هم په کې د منځ ټکی استتيک «ښکلا خوښوونه» ده، انسان ښکلا ته د رسيدو لپاره هنر رامنځ ته کوي او له هغه ځايه، چې ښکلا خوښوونه د يوې غريزې په توګه د بشر همزولې ده، هنر هم، چې د دغې غريزې ممثل دی، له بشر سره ګډ نړۍ ته راغلی. هنر له ښکلا او تخيل څخه زيږي او د انسان د روحي تندې د خړوبولو چاره ترسره کوي. مورۍ ولې هنر ته اړيو، ځکه په شعور کې مو ځينې شاته تمبول شوي ګرومونه (عقدې) غواړي له دې لارې څخه ځان آزاد کړي.

ښامار که څه هم پخپله په يوه ښکلي قصر کې اوسي خو ښکلا يې نه خوښيږي په ښار کې د ښکلا هر مظهر نابودوي. په لومړۍ ورځ کله چې ښار ته ننوځي نو د ښکلا نښه «غرځنۍ» په غشي ولي:

په دې وخت کې نژدې هلته
غرځنۍ وه ګرځيدله مسته مسته
ساده زړې، بې خبره، وه معصومه پاکه پاکه
قهرمان ژر په لينده کې غشی کېښود
په يو کش غشی روان شو
غرځنۍ زړګی شو څېرې... (۱۰-۳۱)

خو د ښکلا پر عکس ښامار د بت پرستۍ ګروهې ته اهميت ورکوي او غواړي په خپله ګټه يې وکاروي. ښامار د ښار راهبانو ته دنده ورکوي، چې دده د هسکې مانۍ خواته يو معبد جوړ کړي، چې دده «ښامار» مجسمه پکې ايښې وي چې نيم انسان او نيمه اژدها وي، بوډا راهب د ښامار په استازيتوب خلکو ته امرو نهي کوي او د ښامار قرباني او نذرونه مني.

خپل ځان ته پرستش د ځانځاني ګروم «عقدې» نښه ده همدغه ګروم د هنر او ښکلا پر ضد دريږي. په ځانځاني ښامار کې له ځانغوښتنې او ځانځانۍ څخه را زيږيدلې ګروهه او عقيدوي تمايل د ښکلا او هنر پر خلاف ده استاد مجروح ليکي:

د معبد د ګنبد لاندې
يو بوډا به ستر راهب و
جامې ژيړې، کميس اوږد
سرسرتور هم
د بت پښو ته به تل ناست و
بيا به ده د بت له خولې کړه بيانونه...
... ټول ښايسته ښکلي شيان چې

د هر چاوو په کورو کې
ټول راتوی خړې خړې شول
دبت پښو ته
زیبایي له ښاره ولاړه
په معبد کې زنداني شوه (۱۰ـ۳۴-۳۳)

د نوې اروا پوهنې له نظره شاته تمبول شوي غرایز او عواطف که د هنري استعداد له مجرا څخه فوران وکړي نو د هنري پنځوونو «تخلیق» لامل ګرځي او Ego «ځانځاني» چې د دغو غریزو او عواطفو د فوران مخالفت کوي له هنر او ښکلا خوښونې سره هم مخالفت کوي، د هنري استعداد د ودې مخه نیسي، د خود پرستۍ شعور هڅه کوي د ګروهیزو دلایلو او خندونو په مرسته د هنر او ښکلا مخه ونیسي.

داسې ادعاوې ډېرې دي چې د ښکلا خوښوونې غریزه د انسان په حیواني روان پورې اړه لري، حال دا چې د انسان Super Ego له حیواني غرایزو څخه کرکه لري، خودپرست شعور غواړي انسان له ټولو حیواني غریزو څخه لري کړي. داروین فکر کاوه، چې:

« د ښکلا پېژندنې حس له پوهې سره اړیکي لري او آن ژوي هم د ښکلا پېژندنې حس لري». (۱۴ – ۱۲۵)

جیرین Girin همدا خبره په بله بڼه داسې کوي:

«د ښکلا د پېژندلو لپاره له غریزي ځواک پرته په بل څه فکر نه شو کولای».(۱۲۷-۱۴)

د ځانځاني بت د لمانځونکي ځواک او د ښکلا خوښوونې د غریزي ترمنځ شخړه او رواني جګړه په ځانځاني ښامار کې څو ځایه په تفصیل راغلې چې ډېره په زړه پورې ده.

په ځانځاني ښامار کې د عقل او فکر دریځ:

د استاد مجروح له متن څخه ښکاري چې عقل او فکر د احساساتو او غریزو په مقابل کې ځای لري. پر ځان مین شعور عقل او فکر د خپلو غلامانو په څېر استخداموي او خپله پاچاهي د همدوی په زور ټینګوي.

په نوې اروا پوهنه کې عقلي ځواک او فکر د وسایلو په توګه د ویښ شعور لپاره کار کوي. دغه ځواکونه پرځان مین شعور ته لاره هواروي چې د ځانستاینې، ځانولۍ او ځانښونې لپاره منطقي لارې پیدا کړي؛ غریزي او عاطفي ځواکونه په شا وتمبوي، استاد مجروح لیکي:

غریزې او عاطفې او هیجانونه
وو ددې هېواد لرغوني اوسیدونکی
بې پروا به ګرځیدل آزاد سرمسته
په ځوانۍ او په ښکلا کې
تل بهار وو
تا کړه دغه اوسیدونکي، له ځان دوړې
یا پابند تا په قید و په دسپلین کړل...
...تاد وی واستول زندان ته

ځمکې لاندې
زنداني د تل د پاره ابدي شول
تا مونده کړه، فقط دوه شیان
غلامان بس
یو د عقل، بل د فکر
دواړه ستا مشاورین شول...

د انسان روحي بدلونونه غیر ارادي او نامرئي لاملونه لري، ځکه چې له تحت الشعور سره مخامخ اړیکي لري، عقل او فکر د انسان د ذهني فعالیت ارادي ځواکونه دي او د شعوري فعالیت عمده وسایل دي، له علمي پلوه هم د استاد مجروح دغه سمبولیک تمثیل د منلو وړ دی.

ژور خپګان (Depression):

دا تر ټولو ملموسه او جدي رواني ستونزه ده چې انسانان ورسره مخامخ وي. ډېر ځله د ژور خپګان یا دیپریشن لامل نه وي معلوم، اروا پوهان فکر کوي چې د ژور خپګان د علاج پیل همدا وي چې لامل یې وپېژندل شي. یوه رواني فرضیه داسې هم ده چې ژور خپګان هغه مهال رامنځ ته کېږي چې انسان له خپل ځانه ناهیلی شي. پر ځان بې حده باور او بیا د ناتوانۍ له امله د دغه باور ماتیدل دیپریشن رامنځ ته کوي.

د شکست او ماتې احساس له خپګان سره مل وي «ځانځاني ښامار» وایي چې ستر فاتح «خودي ښامار» یعني پر ځان مین شعور د دغې ناروغۍ راوړونکی دی:

ستر فاتح د ټول عالم خو
ډېر راوړي وو له ځان سره میکروبونه د ساري ساري امراضو
یو مهلک زهر قاتل یې
د وجوده خپرید و هم
ده راوړي و دې ښار ته
درې مرضه:
یو مرض غم او خپګان و
بل مرض قهر و عضب و
درېیم ډار او واهمه وه...
...زیات شمېر ښځې، ماشومان او بوډایان به
په مرض د غم خپګان اخته کیدل... (۱۰ـ۴۱)

اروا پوهان کله کله له خپلو ناروغانو سره د خبرو اترو، مصنوعی خوب ورکولو یا هیپنوتیزم (Hypnotism) او نورو طریقو په وسیله غواړي د هغوی تحت الشعور ته لاره وکړي او د ګنهو هېرو شویو عقدو په منځ کې د ناروغ د خپګان لامل وپېژني بیا نو د دوی په نظر درملنه اسانه وي. راځئ وګورو د ځانځاني ښامار اتل څنګه هڅه کوي د خپل خپګان لامل وپېژني.

...بله ورځ، چې دا توپان سخت چلید لو

ژوند ، هستي يې لړزوله
ناڅاپي ورته ښکاره شو ، ددې هسې پريشانۍ
علت سبب لوی
ده ګومان کړلو يو وختی
چې په ژوند او په هستۍ کې
يو لوی درد خو ، تېريدل د زمانې دي
اوس يې پام شو چې عظيم درد
د زمان تېريدل نه دي
هيبتناکه وحشتناکه درد خو بل دی
دريدل د زمانې دي
د شعور واکمن سره له دې چې پر ښار حکومت کوي، په ښکلې مانۍ کې اوسي، بې قيدو شرطه واکمن دی خو بيا هم له ژورخپګان سره مخامخ دی. تل ځوريږي او ويريږي، د خپل خپګان، ځور او ويرې په لامل هم نه پوهيږي، په داستان کې شاعر نتيجه اخلي چې بالاخره قهرمان د خپل خپګان لامل مومي او هغه د مرګ حتمي راتلل دي.
په دې اړه د ښامار له روايت څخه دا پايله هم ترلاسه کيږي چې ژورخپګان که ونه سپړل شي په روح کې ګوابښمن ګرومونه «عقدې» رامنځ ته کوي چې دغه ګرومونه بيا د جنايت او جرم لاملونه ګرځي او د انسان په نهاد کې جنايت کولو ته ميلان رامنځ ته کوي:

زلمو تل شخړې جګړې کړې دښمنۍ کړې
مرګ قتلونه به يې کول
تويولې به يې وينې يو د بل تل
ډېر کوچنيان به د ځوانۍ له عمره مخکې
د خپګان په نرۍ تبه رنځيدل او مړه کيدل

ژور خپګان د قهر، ويرې، اضطراب او بې باورۍ لامل هم ګرځي، بې باوري د يوې روانې نيمګړتيا په توګه ټولنيزې ستونزې هم را زيږوي:

که مرض د غم خپګان به لږ قلار شو
که د قهر او د غضب تبه به لاړه
واهمه او ډار هېڅ وخت نه ورکيدلو
ساري بدمرض خود او
چې جاري تل شامدام و
نور به خلکو يو پر بل اعتماد نه کړو
نه باور د چا په مينه محبت و
نه دوستي وه، نه اخلاص و ، نه رينبتيا رينبتيا خبرې
ډاريدل خلک يو بل نه

له مرګ څخه ويره:

«د ژوند تلپاتې اضطراب دا دی چې ژوند تلپاتې نه دی !»

لومړني انسانان چې وپوهيدل مرګ حتمي دی او له مړينې چاره نشته نو له تلپاتې اضطراب سره مخامخ شول، له مرګ څخه ويره د ناڅانخبري شعور په درې واړه پوړونو «تاريخي»، «قومي» او «فردي» کې پټه ده او هر انسان د موريانې په څېر له دننه څخه خوري. د تلپاتې ژوند لپاره هڅه د انسان يوه داسې تلوسه ده چې تل يې دغه عجيب موجود کړولی دی او تقريباً هميشه په خپل دې کړاو او هڅه کې ناکام پاتې شوی.

زړې اسطورې، بيلا بيلې مذهبي کيسې، افسانې، شعرونه، انځورګري او تاريخي روايات ددې شاهدان دي چې انسانانو تلپاتې ژوند ته د رسيدو لپاره څومره کړاوونه ګاللي دي.

تر نورو د زړې موندل شوې حماسې ګيل ګمېش يوه لويه برخه په دې هکله ده چې ددې حماسې اتل ګيل ګمېش له مرګ څخه د تېښتې او تلپاتې ژوند ته د رسيدو لپاره اوږده سفرونه کوي. هغه چې وينې د هر نړۍ دوست يې «انکيدو» چې غورا غښتلی او ځواکمن و، مري نو پخپله فنا يې باور راځي، دا نو د ګيل ګمېش په څېر متکبر او غښتلي پهلوان ته تر ټولو لويه غميزه «تراژيدي» ده چې پر خپل مرګ باور وکړي. ګيل ګمېش ددی لپاره چې د تلپاتې ژوند راز وموميږي د بلې دنيا سفر پيلوي او د نوح (ع) چې په منظومه کې د «اوته نه پيش تيم» په نامه ياد شوی ملاقات ته ورځي. له دغې مشهورې او زړې حماسې څخه به دا څو کرښې راوژباړو !

اووه شپې او ورځې مې د هغه «انکيدو» مړی وساته !
نه مې پريښوده چې خښ يې کړي
آن چې له پزې څخه يې چينجي راولويدل
د هغه تر مړينې وروسته مې ژوند ته ونه شو کتلای
او لکه د بيابانونو غل، ورځخه پټ ګرځمه
اوس اې ميرمنې !
ای «سی دوري سابيت»* چې درته ګورمه !
آيا کولای شم چې له مرګ سره مخامخ نه شم
او له دې ويرې څخه ځان لرې کړم؟
سي دوري سابيت ګيل ګمېش ته وويل:
«ګيل ګمېشه ! خوشې هڅه کوې؟
هغه تلپاتې ژوند چې ته يې لټوې
هيڅکله به يې تر لاسه نه کړي

هغه وخت چې آدم يې هستاوه
مرګ يې هم په نصيب کړ... (۱۰ـ۱۴۳)
له مرګ څخه ويره دومره د انسانانو پر شعور، حواسو او خوبونو حاکمه ده چې د روحي اضطرابونو، خپګانونو، ناهيليو او د پوچۍ د احساس لامل ګرځي.
انسان فکر کوي، دا هر څه ولې کيږي، يعنې څه؟ او بالاخره مرګ !!!
د يونان، روم او هند په زړو افسانو کې لسګونه پېښې داسې موندلی شئ چې يو څوک د ابدي ژوند په لټه کې خپل هرڅه پريږدي او له ځانه بهر وزي. د حضرت خضر (ع) چينه، د آب حيات اصطلاح، د کلپسو وصال، د لمرد زوی – يا د لمرد رب النوع – طلايي ويښته او داسې نور هغه اساطيري سمبولونه دي چې د تلپاتې ژوند هيلې انځوروي.
کره کتونکي وايي، چې «اوديسوس» ځکه د يونانيانو په نظر استثنايي قهرمان دی چې خپلې ميرمنې او هېواد ته د وفاداری لپاره له ابدي ژوند څخه تېر شو، هغه مهال چې د «اوجيجيه» ټاپو ته ورسيد او د کلپسو په نامه يوه ښاپيرۍ پرې مينه شوه، دغې ښاپيرۍ اوديسوس اته کاله په ډول ډول بهانو له ځان سره وساته او بالاخره يې چې خپل کور ته د هغه د ستنيدو تنده وليده ورته يې وويل، چې که له ما سره پاتې شي نو ابدي ژوند به دې په برخه شي، خو اوديسوس ونه منله او په پای کې زئيوس له کلپسو څخه غوښتنه وکړه چې اوديسوس ته اجازه ورکړي چې ولاړ شي.
څومره لوی قيمت ! ښايي اوديسوس هم ځکه داريسک منلی و، ډاډه و، چې ابدي ژوند نشته او بالاخره به مري، خو په هر صورت ظاهراً يې د خپلې وفاداری لپاره لوی تاوان په ځان منلی و.
ګويته د فاوست په تراژيدي کې همدې ته اشاره کوي، فاوست د يوه تلپاتې ژوندون لپاره خپل روح په شيطان پلوري.
د شرقي صوفيانو په آثارو کې پر معنوي ابدي ژوند ټينګار کيږي، دلته هم د فنا او مرګ له ويرې څخه تېښته شته، عرفان يوه لاره په ګوته کوي او هغه د عرفاني سلوک او درجو په تېرولو سره حق ته رسيدل دي، دوی باور لري چې د رياضت، تقوا او نفس سره د مبارزې له لارې د وصلت او وحدت درجو ته د سالک رسيدل هغه ته جاويد او ابدي ژوند او فلاح ور په برخه کوي. مورګورو، چې د تصوف له نظره د ابدي ژوند يو لوی خنډ نفس دی، هغه نفس چې مورګ ورته ځانځاني ښامار يا ايګو هم وايو.
استاد مجروح کټ مټ همدا خبره تمثيلوي او ددې پېښې روانې ارخونه انځوروي، هغه اضطراب او ويره چې انسان يې له مرګ څخه لري په ځانځاني ښامار کې څو ځله انځور شوې ده:

پرښته د تروړمو
بله ورځ، دا زمورې قهرمان ستر،
شو را پورته له درانه خوبه ناوخته
د همېش په شان يې وکتل خپل ځانته آئينې کې
خو هر څومره چې به ځېر شو ائينې ته
يوه ځېره ناشنا ناشنا ورته ښکاره شوه
ده ونه پېژاند ځان هيڅ

ځکه ځکه،
دده عکس په آئینه کې ډېر مغشوش و
او عجبه خو لا دا وه
په آئینې کې دا څېره ورو ورو روانه ورکیدله
* * *
هم په دې ورځ، چې مانبام شو توره خړه
را پیدا شوه له کوم ځایه
را روانه، پټه پټه، غلې غلې
یوه ناشنا زړه بوډی وه
د ښار لویې دروازې ته ودریدله
څېره بده، هم مرموزه
تور کمیس تور یې پرتوګ تور یې زړو کی د لوګي وو
د ښار لویه دروازه شوله برسېره،
په خپل سر له خپل ځانه
بوډی ننوته ښار ته
د هغې هسکې مانۍ په لوړې لاړه
خو ناشنا شانتې بوډی وه،
بې له دې نه چې قدم په ځمکه کښېږدي
د ښایسته زینونه وختله پورته
بې له دې نه چې کوم مکث یا توقف کړي
د مرمرو جګو ستنو نه شوه تېره
د ښایسته ځلانده قصر دروازې ته ودریدله
دې بوډی بیا،
نه زنځیر د دروازې وشرنګولو،
نه یې ور وټکولو،
ور برسیره په خپل سر شوه
بوډی لاړه، شوه په قصر کې دننه
دا ناشنا زړه بوډی خو
څېره بده هم مرموزه
ستر واکمنه پرښته د تروړمو وه
دا راغلی وه د ستر واکمن دیدار ته
خو لا اوس هم
تیار نه و ملاقات ته قهرمان ستر

پرښته وه ور روانه، ورنژدې شوه
قهرمان ستر يې له لاسه ونيولو
بيا موسکۍ موسکۍ کيدله
څېره بده هم مرموزه
بيا يې وکړو اشارت ناشنا افق ته
هلته دوړې قهرمان ته
ځه چې ځو اوس
قهرمان زمونږ وډار شو
له دې هسې نا اشنا مسافرت نه
نو يې دا شانتې ځواب کړو :
زه خو دلته ميشته خوښ يم
ددې ښار په ديوالو کې
د ښاريانو د څراغ په پلوشو کې
ستر واکمنې پرښتې ورته په نرمه ژبه ووې
خبر نه يې؟ چې اوس دلته خو څوک نشته
نه کوم ښار شته، نه ښاريان نه څراغونه !
قهرمان په زاړۍ ووې
اخر زه خو ، لا تر اوسه،
په خپل ژوند پوه شوی نه يم !
نه لذت ما کوم ميندلی ! نه ليدلې خوشالي ما
لاتر ننه، لاتر اوسه
حتی نه دی پيدا کړی، ما خپل ځان هم
لږ نوبت راکړه چې لاړ شم،
يو ځل شاته،
تېرو شو پړاوو ته بېرته ستون شم
خپله ورکه، نامعلومه، خو پيدا کړم !
بيا يې ووې:
خبر نه يی؟
اوس خو وخت ناوخته شوی دی بې شانه
په شاتګ هم بې فايدې دی، ستا دپاره
ځکه ته به بيا تکرار کړې
کړي کړي ګناهونه
بيا به درومې، ځغلې ځغلې،

ځانځاني پسې د ځان خپل
هم په دې سراب پسې به بیا روان شې
په اخر کې، یو ځل بیا به،
ته را ورسیږي دلته، دې صحرا ته
قهرمان په زاړه ووې
ته غوږ کښېږده...
زه خو اورم یو اواز له لرې ځایه
زه یقین لرم چې هلته په ښېدیا کې
ما څوک غواړي، ماته غږ کړي
څوک زما په انتظار دي
اجازت را کړه چې ورشم
تپوس وکړم چې څه وایي؟
زه باور کړم، کوم مهم پیغام لري زما د پاره
بوډا بیا وموسکېدله، په خندا شوه
نو یې ووې:
دا خو زه یم چې راوړی مې پیغام دی، ستا د پاره
یو پیغام د پیغامونو !
ته پخپله ښه پوهیږي،
چې په سراسر نړۍ کې
اوس څوک نشته غیر له مانه
چې اواز در باندې وکړي
انتظار وي ستا راتګ ته
یا پیغام کوم درته راوړي
کوم آواز
چې اوس ته اورې
بل څه نه دي
د خزان بې رحمه باد دی
زما دوست زما ملګری
چې را الوزي په غنو په اغزو کې
قهرمان یو ځلې بیا پښې په زاړه کړو
اخر دومره خو فرصت لږ شانتې را کړه،
چې یو ځلې، د دریاب غاړې ته لاړ شم
یو وار بیا تماشه وکړم،

د اسمان د آبي رنګه کنارو زه
د سيند پوري غاړه تېر شم دوري دوري
دا خپل ځان لږ شانتي هېر کړم
څو شېبې لنډې خو وکړمه ژوندون زه
لکه څوک چې هڅه کاندي
کوم بدخويه، ناکلاره کوچنی په خوب باندې بيده کړي
په دې شانتي، دا بوډۍ هم
مهربانه وه بې شانه
په پسته ژبه لګياوه، نرمه نرمه
په ورو ورو يې ورته ووې
اې زما د زړه واکمنه
هر څه تېر دي
اوس خو ډېر ناوخته شوی دی ناوخته
د زړه سره ! ستا يادېږي؟
په هر لار چې تا ګوزر کړو
پل معبر دې ورانولو
په هر سيند چې تېربدلې
نو ببرۍ به دې سېځلې، خپلې شاته
تا ګومان کړو.
چې په دې شان د غليم لاره شوه بنده
هيڅ دشمن به په تا ونه کاندي برید نور
په واقع کې ته خو هغه قهرمان يې
چې دې خپلو فتوحاتو يې مات کړی مغلوب کړی
اوس نه پل شته، نه معبر شته، چې پرې تېر شې
نه کښتۍ شته، نه زورقه چې په سيند دې پورې باسي
لارې نشته
ټولې بندې دي ترلې
يګانه لار د خپل ځان د هېرولو ،
هغه لار ده، چې يې زه درته در ښايم
يګانه پرې او چې هلته
د خپل ځان له جهنمه خپل ځان خلاص کړې
هغه ځای دی،
چې زه اوس تا له خپل ځان سره هلته بيايم

* * *
د لومړي کرت د پاره
په خپل ژوند کې
قهرمان په حساب پوه شو
بينايي ورته پيدا شوه
چې هيڅکله، په عالم کې
تښتېدلی هيڅوک نه شي له قسمته
که هر څومره نن سبا کړي
سرنوشت ته
بيا سبادی، بيا انجام دی، خاتمه ده
قهرمان په ژور تل کې د هستئ خپل
احساس وکړو
چې مطلق يوازې پاتې دی يوازې
او فقط يوه لاره پاتې بله نشته
هغه لار چې تللې تللې، د ناشنا منزل په لوري
په تورتمو تروړمو کې
نامعلومه، بې انجامه
نو را پاڅيدو ولاړ شو
د تورتم په پرښتې پسې روان شو
بيا را ووتل دوی دواړه
د مانئ له کنډوالونه
د لوی ښار له خرابونه بيا روان شول
لاړل لاړل کومې خواته نامعلومه...

درېيم فصل

په ځانځاني ښامار کې شعور او تحت الشعور

ښايي پوهاند بهاؤالدين مجروح لومړی افغان معاصر شاعر و ،چې په خپل شعر کې يې دنوې اروا پوهنې يوه موندنه (تحت الشعور) تمثيل کړې ده. او هغه هم په ډېره په زړه پورې بڼه ، ځانځاني ښامار په حقيقت کې د ځانځاني نړۍ د لاروی سفر له شعور څخه و تحت الشعور ته تمثيلوي او دا ښيي ، چې څنګه د تحت الشعور په تورو سمڅو کې د انسان ډېره برخه هستي پټه ده ؟

پخپله استاد مجروح داژدهای خودي (فارسي متن) په پايليکونو کې کاږي:

«ځان خبری شعور هغې سمڅې ته ورته دی ، چې ژورتيا يې ځانپرسته شعور ته دليدو وړ نه ده ، خو په يوه بحراني دوره کې وګړی خپل چاپيريال تش ، وران او وچ وينې ، نو فکر کوي ، چې د ژوند انګيزې ښايي په تحت الشعور کې پټې وي. يا په بله ژبه د ژوند سرچينه د سمڅې په ژورو کې ورکه ده او بهرته له بهيدو څخه پاتې ده. انسان مجبور دی ، چې د ذهن له بې ژونده برخې تير شي يا د اثر په ژبه (د وچ بيابان او دښتې سفر پيلوي) او د تحت الشعور درشل ته رسېږي ، مګر ... ځانپرسته شعور په تحت الشعوري منځپانګه کې ورکېږي او (ځانځاني) او (انانيت) يا ځانولي له لاسه ورکوي ، په عامه ژبه دې حالت ته ليونتوب وايي.» (۱۱ـ۱۴۲)

استاد مجروح يو بل ځای د تحت الشعور په اړه ليکي:

« د تحت الشعور غبرګون د شعوري کړنو جبران دی ، په دې مانا ، چې شعور بهر پلوی دی ، او هڅه يې داده ، چې د بهرنۍ نړۍ له حالاتو سره جوړ جاړی وکړي ، خو پر عکس د بنيادمانو ګډې تجربې ښيي ، چې تحت الشعور درونې غبرګون ښيي.» (۱۱ـ ۱۵۹)

- The skeptic’s Dictionary د Unconscious تحت الشعور (ناخوداګاه) يا ځان ناخبری شعور انلاين سيند -

د اسې تعريف کړې:

The Unconscious or Subconscious mind, according to classical fieudian psychoanalysis is a part of the mind that stores Repressed memories .

ژباړه:

ناخوداګاه يا تحت الشعور د فرويد د کلاسيکی اروا پوهنې له مخې د شعور هغه برخه ده ،چې شاته تمبول شې خاطرې او غرايز پکې خوندي (زيرمه) شوي وي.

سکیپټکیس ډیکشنري د ناخوداګاه یا تحت الشعور دواړه انګریزي معادلات: Unconscious او Subconscious رااخیستي. (Un) د (لا) یا (نا) او Sub د (تحت) او conscious د شعور په مانا دي. عربي معادل يې لاشعور او تحت الشعور کېږي او پښتو يې پوهاند زيار ځانخبري او ځان ناخبري بولي.

دا تر شعور ورها خوا دانسان دهغو شاته وهل شويو ،هېرو شويو او ځپل شويو غريزو ،تخيلاتو ، خوبونو ، غوښتنو ، او عقدو زيرمه ده ،چې د فردي ، قومي او ګډ بشري ژوند په اوږدو کې له شعوري ساحې څخه تحت الشعوري برخې ته رسوب کوي. اوس مهالي اروا پوهان فکر کوي ، چې هيڅ عاطفي – فکري – تخييلي – ذهني او استدراکي پېښه کاملا نه ورکېږي او لکه ماده يو ازې خپله بڼه بدلوي ، ښايي ګڼې پېښې تحت الشعور ته ننوزي. دفرويد کشف دا و ، چې دغه تحت الشعوري پديدې هڅه کوي په بيلابيلو بڼو ببرته دشعور ساحې ته راشي نوموړې په دې اړه په زړه پورې مثال هم ورکوي ، چې وروسته به په تفصيل راشي خو اوس به تحت الشعور د پېژندلو لپاره يو څه نور تفصيل هم ورکړو.

ددې لپاره ، چې تحت الشعور وپېژنو او د شعور له ساحې څخه يې په توپير وپوهېږو اول به د شعور تعريف وګورو. دځانځاني ښامار شاعر پوهاند مجروح په خپل يو بل اثر « دجبر او اختيار ديالکتيک» کې د شعور ساحه دهاملتون او بالدوين له نظره رامعرفي کوي:

« شعور conscious هغه نسبتا کامله، نسبتاً رڼه پوهه ، چې روح يې په خپلو حالاتو او خپلو اعمالو لري. موږ د شعور تعريف نه شو کولای. موږ پخپله ښه پوهيدای شو ، چې شعور څه شی دی ؟ مګر موږ نه شو کولای ، چې غير له کومې اشتباه دا رڼه پوهه ، چې موږ يې په ځان لرو ، نوروته د تعريف په شکل وپوهولای شو. ددې علت بسيط دی. شعور دهرې پوهې په ريښه کې پروت دی . (هاملتون)

هغه حالت ، چې موږ ورو ورو په يو بې رويا خوب کې له ځانه بې ځانه کيږو ... هغه حالت په کوم کې ، چې موږ ورو ورو ديو آواز په وسيله راويښيږو او په ځان پوهه پيدا کوو دا هغه څه دی ، چې شعور ورته وايي» (بالدوين)

استاد مجروح وړاندې داخلاقي شعور پېژندنه هم کوي ، چې پر اعمالو د قضاوت قوه ده. (۱۱ـ۱۷۳)

له تحت الشعور سره موږ هيڅ راز ارادي تماس نه لرو. شعور زموږ دويښې پوهې ساحه ده ،چې کارووپې. استاد مجروح ليکي ، چې « فکر پخپله د تحت الشعوري قواوو د تاثير لاندې دی.» (۱۱ـ۷۰)

دفرويد له نظره تحت الشعور په يو بل ځای کې داسې راپېژني:

« دفرويد په عقيده تحت الشعور د روح هغه منطقه ده ،چې د انسان ابتدايي اوحيواني غرايز پکې په مجادله کې دي ، عقل ، فکر ، تخييل ، اخلاق ، صنعت ، اونور انساني صفات او مظاهر کې موږ په دقت تحليل کړو ، نو په تهداب کې به يې د غه حيواني غرايز بيا مومو .... دفرويد په فکر د انسان اساسي غريزه جنسي او شهواني غريزه ده ، چې د آرټ (شعر) مجسمه تراشي ، نقاشي ، تمدن... په راز راز رنګينو جامو کې ځان رابنکاره کوي. (۱۱ـ۷۱)

کـه څـه هـم تحـت الشـعوري فعـاليتونو يـا د شـاته وهـل شـويو عقـدو فـوران ، ځـان نـاخبری (ناخوداګاهي)تمايلاتو ته بشر له پخوا هم متوجه و ، د يونان ، هند ، مصر او بين النهرين زاړه آثار ، دنړۍ

ځينې لرغوني مذهبي متون او لرغونی ادب ددې شاهد دی ،چې انسان خپلو ځانځاني الهامونو ته متوجه و . او ډېر ځله يې په خپلو هنري – ادبي پنځونو کې دغه الهامونو ته اشاره کړې ده .

له ډېر پخوا څخه خوبونو ، تخييلي سمبولونو او په اساطيرو او حماسو کې دکرکټرونو غير شعوري انګيرنې په تحت الشعور کې غريزي غوښتنې ناپيژندل شوې تداعي ګانې مورد دې حقيقت ته متوجه کوي ،چې د تحت الشعور ساحې ته ورته يو پټ راز وسواسي بشر ته ځان ورښوولی دی.

حماسه پيژندونکي فکر کوي ، چې ګيل ګمېش يوازې ددې لپاره دهوم ببه (درس د ځنګل پاچا) جګړې ته ملا ونه تړله ، چې تر ځان بل ځواکمن يې نه غوښت ، چې ژوندی دې وي ، بلکې داساطيرو پوهان فکر کوي ، چې ښايي له تاريخي پلوه ګيل ګمېش له هوم ببه څخه په قومي ناخوداګاه کې ګروم (روحي عقده) درلوده او کله يې چې دهغه وژل وليدل دغه ګروم پرانېستل شو . د پاچا اديپ په حماسه کې دفرويد پلويان په ناخوداګاه کې هغې پټې عقدې ته اشاره کوي ، چې ګواکې زامن يې د پلرونو په وړاندې لري ، د دوی په نظر پاچا اديپ خپل پلار يوازې د تصادف له مخې نه و وژلی، بلکې په تحت الشعور کې يې له هغه سره کرکه وه. نوي اروا پوهان يو ګام وړاندې ځي او په دغې تراژيدي ډرامه کې ابوالهول او دهغه معما له پلارولی سره د کرکې سمبولونه ګڼي ، چې په عيني توګه نه بلکې د اديپ په ذهن کې به پېښ شوي وي. په اروا پوهنه کې د اديپ عقده مشهوره ده او د اهغه عقده ده ،چې زامن يې له پلرونو سره لري.

خو زيګموند فرويد کولای شول په روح کې د تحت الشعوري پديدو او پر شعور دهغوی اغيز راوپيژني ، که څه هم استاد مجروح دفرويد کشف بشپړ نه ګڼي او وايي:

« د تحت الشعور کشف د اهميت له مخې د کريستوف کولومب د کشف په څير و ، نوموړی ، چې امريکا ته ورسيد فکر يې وکړ هندوستان ته رسيدلی دی او په دې پوه نه شو ،چې يوه نوې لويه وچه يې موندلې ده. په همدې توګه فرويد د ناخوداګاه شعور قلمرو وموند خو هغومره ، چې نن ددې امر (تحت الشعور) په اهميت خبرې کېږي ، فرويد په خپل وخت کې نه و ورته متوجه شوی.

وروسته بيا دده د لارې نامتو لاروی يونګ C.G.Tung د تحت الشعور په اړه خلک وپوهول . »

(۹ـ۱۵۵)

فرويد د تحت الشعور په معرفې کې شاته وهل شوي احساساتو ته اهميت ورکوي او فکر کوي ، چې هېر کړای شوي او ځپل شوي غرايز ، عواطف ، غوښتنې او احساسات دي ، چې تحت الشعور ورځخه جوړيږي ،دی دغې پروسې ته Repression وايي. راځئ هغه تمثيل ،چې دغه نامتو اروا پوه يې د شعور او تحت الشعور په اړه لري دلته رانقل کړو ، فرويد دغه څرګندونې د امريکې په متحده ايالاتو کې د يوې علمي وينا په ترڅ کې کړي دي: « اجازه راکړئ داسې وګڼو ، چې د کنفرانس په همدغه کوټه کې ،چې ټول اوريدونکي يې باادبه او پوهنپاله خلک دي - او زه تړې مننه کوم – خو فکر وکړئ دلته داسې څوک هم وي ، چې له رواني پلوه ناروغه وي او ناسم رفتار لري فکر وکړئ دغه سړی په خندا وو ، پرله پسې خبرو او پر زمکه دپښو په کشولو زما فکر له اصلي موضوع څخه اړوي او د خبرو خنډ مې ګرځي. زه به ناچار د خبرو له دوامه لاس اخلم او ښښنه به غواړم ، بيا به نو څلور ښاغلي ، چې ښه ځواکمن هم دي، راپاخيږي او دغه مزاحم سړی به تر يو څه ټيل متيل وروسته له دغه ځايه وباسي. شړل شوی سړی به ببرته دراتلو اجازه نه لري او زه به خپلو خبرو ته دوام ورکوم. خو ددې لپاره ، چې خنډ بيا رامنځته نه شي او مزاحم سړی ببرته

دخبرو تالار ته رانه شي څلور متور ښاغلي به خپلې څوکۍ له دروازې سره کښږدي او مزاحم به رانتوتلو ته نه پريږدي. يعنې تر ممنوعيت وروسته دهغه له رانتوتو سره مقاومت هم کښږي. اوس که دغه ساده مثال له رواني لاملونو سره پرتله کړو د شاته وهل کيدو Repression ښه مثال ګرځيدای شي. (۷ـ۸۷، ۸۸)

تردې وروسته فرويد دشعور او لاشعور تر منځ هغو درزونو او منفذونوته اشاره کوي، چې ښايي دشاته وهل شويو پديدو دنفوذ لپاره رامنځته کښږي.

فرويد دخبرو تالار خوداګاه (دشعور ساحه) او بهر دتحت الشعور ساحه ګڼي، شړل شوی سړی دشاته وهل شويو غوښتنو مثال بولي او فرضيه وړاندې کوي، چې دغه غوښتنې او تمايلات نه يوازې داچې بهرته شړل کښږي، بلکې دشعور ساحې ته دراګرځيدو مخه يې هم نيول کښږي.

د فلسفې دتاريخ يو نامتو ليکوال يوستين ګرودر په خپل کتاب (دسوفي دنيا) کې دفرويد همدغه تمثيل رانقلوي او په تفسير کې يې ليکي:

«هغه افکار، چې دځانخبرې ضمير (شعور) له نظره ممنوع او نامطلوب دي. د شعور له ساحې څخه شړل کښږي خو دهغو بې حده ځپل د رواني ناروغيو لامل ګرځي». (۱۷-۵۰۸)

تر فرويد را وروسته اروا پوهانو دتحت الشعور ساحه ډېره لويه ګڼلې او پريکړې ته رسيدلي، چې دانسان رواني اضطرابونه، حرکات، غبرګونونه، انګيزې او انګيرنې تر ډيره بريده له تحت الشعور څخه اغيز مني نظر شعور ته. دوی وايي دشعور مثال دکنګل د هغه لوی غره په څير ده، چې يوازې د څوکې يوه وړه برخه يې له اوبو څخه راوتلې وي. همدغه وړه برخه، چې ښکاري دشعور برخه ده او تر اوبو لاندې دغره لويه برخه، چې نه ښکاري، تحت الشعور دی.

پردې دپوهيدو لپاره پيچلي استدلال ته اړتيا نه شته مورږ يوازې د عمر يوه وړه برخه په شعوري وينبتيا کې ژوند کوو، دخوب، بې خودۍ او هېرتيا شيبې مو له لا شعور سره دي دناخوداګاه قومي او ګډه بشري برخه ټوله په لا شعور کې پټه وي او دفردي روان لويه برخه هم هره شيبه په تحت الشعور کې رسوب کوي. هره شيبه، چې تېريږي خاطره يې لاشعور ته سپارل کښږي.

کارل ګوستاو يونګ دخپل کتاب (انسان او د هغه سمبولونه) په لومړي فصل کې دتحت الشعور په اړه مفصلې خبرې کوي، دغه نامتو اروا پوه دکتاب همدغه فصل پخپل قلم ليکلی او نوم يې دی (د انسان له ناخوداګاه سره اشنايي) يونګ په پيل کې دناخوداګاه په اړه کښلي:

«داسې وقايع شته، چې مورږ په ځان خبرې کې ورته پام نه دی کړی يا په بله مانا دغه پېښې زمورږ دځانخبرې درشل ته نه دي وررسيدلي، دا وقايع پېښې شوي دي خو مورږ په نيمه ځانخبرې کې پرته له دې، چې په ځانخبرې بڼه يې وپيژنو هغه مو جذب کړي دي. مورږ يوازې هغه وخت ددې پېښو دشتون په اړه خبريږو، چې ديوې شيبې شهود Intuition ته ورسيږو يا د ژور تفکر پر مهال ددغو پېښو لورته ورنږدې شو. امکان لري مورږ ددغو وقايعو هيجاني او حياتي اهميت ته پام نه وي کړی، خو وروسته ديو ډول تر اند وروسته (پس انديشه After thought) په توګه زمورږ له تحت الشعور څخه سر راپورته کړي.»

(۱۲ـ۲۲)

يونګ د تحت الشعور دپيژندلو لپاره دانسان پر خوبونو کار کوي او دخپلو ناروغانو بيلګې ارائيه کوي، چې څنګه يې خوبونو له تحت الشعور څخه دځپل شويو او هېرو شويو رواني پېښو استازيتوب

کاوه ، یونګ دخوبونو او تحت الشعوري سمبولونو پېژندنه وړاندې کوي او له زړو خاطراتو څخه دنوي نسل دیادونو اوننبنو ذکر کوي ، چې دوی ته په میراث پاتې دي. یونګ زړو افسانو ، اساطیرو او کیسو ته اشاره کوي او دانسانانو ګډ سمبولیک او ناخوداګاهي واقعیتونه معرفي کوي؛ مثلا یونګ وایي: هغه څوک ، چې تر خپل وس لوی کارونه کول غواړي یا له خپل توان او درېځ اوچت خیالونه لري ښایي په خوب کې ځان دالوتلو یاهم رالویدلو په حالت کې وویني.

دیونګ له همدې اشارې څخه ښکاري ، چې ځانځاني یاځانولي (خودي) یا Egoism په تحت الشعور کې ژوړې ریښې لري ، چې ډېر ځله زمونږ له ارادې څخه بهر وي ، اوس به راشو او وبه ګورو ،چې دانساني روح دغه پیچلې او مغلقه برخه زمونږ استاد مجروح څه ډول تمثیل کړې ده:

په دویم څرخ کې دځانځاني ښامار لاروی ،چې د واقعیتونو او ژوند دماناوو په لټون پسې وتلی دځان موندنې په نیت دخپل شعور بریدونه ماتوي او دلاشعور مغارې ته ننوزي ،استاد دغه برخه داسې تمثیلوي:

لاروی دنیمو شپو نور خبر نه شو
چې په څه شانتې روان شو ،
دتور تمې مغارې دخولې په لوري.
دمابنام ښاپیرکو ځلانده سترګې بې حسابه ورته ځیروې.
دتور تم پهره داران وو ، هلته ناست ده ته یې کتلې.
غټوغټو هرې خواته وو جالونه اوار کړي.
تنابونه رابنکودلي کلک ترلي.
لاروی په ځان پوه نه شو ، چې له دوی نه څنګه تېر شو.
لاړو لاړو ...
فقط دومره په ځان پوه و .
چې احساس دبیرې ډار هېڅ ورسره نشته
بیا لیدل ده ،
چې روان قدم قدم و ، کوزېدلو له زینو نه ،
په نرمۍ په آرامۍ ډېر
دا زینې وې هم آوارې هم پراخې.
د زینو رنګ معلوم نه و
هم احساس کړولاروی ، چې ،
دقدم لاندې څه نشته
نه ډېره کومه ځمکه کلکه سخته.
تابه وې ، چې هرې خواته هر څه موم دي.
یوه ماده پسته سیاله هم ببرنګه
ده ګومان کړو وزن یې نشته

دښکې په شان سپک دی.
په لړزه لړزه روان دی
په ورو ورو ښکته سقوط کړي
دغه ځای یو هسې ځای و
چې نه تود و اونه سړو
نه رڼا وه نه تورتم و
دې والونه ښکاره نه وو
شاوخوا ته هر څه ورک پناه پناه وو
په مغشوش خړ پړ منظر کې
خو یوازې هلته دوړې په یو ځای کې
د تورتم په ژور پای کې
یوه کوچنۍ شانتې رڼا وه ځلیدله
دښکې په شان سپک سپک
هغه ټولې غلغلې ټول شورماشور چې ،
پاس د سمخې په مدخل کې اوریدلو
دهغو کوم اثر نه و
نه غړمباوه د دیوانو ، نه شرنګار د زنځیرونو
نه دربا د ځغلید و وه د وحشي مست مست اسونو
نه خو هلته سمندرو ، نه دریاب نه یې بسترو
چې به کله په کلار غلی خاموش و
بیا به کله توپاني شو له غضبه غړېدلو
هلته چوپه چوپیایي وه
بل څه نه وو
ارامي وه ، نااشنا سکوت سکون و
هر قدم چې لاروی ښکته کېدلو
سپین غبار تر تاویدلو ، خړې لړې زیاتېدلې
په دې لړو په غبار کې
ناشنا شبحې جوړېدلې ، خوځیدلې هر څې خواته
بیا به تار په تار کېدې محوه کېدلې
بیا به دوړې هلته نورې نوې بڼې د اشباحو راوتلې
خوځېدلې ، هم به تللې هم راتللې ، جوړېدلې ورکېدلې
دغه سمځه ژوندی روح وه لاشعوره
په سکوت په آرامۍ کې یې ژوندۍ د خیال دنیا وه

هی لګیاوه څه خوبونه ورسره وو رویاګانې یې لېدلې
دخیالونو تصویرو په جوړولو کلکه بوخته
مودې ډېرې تېرېدلې
په دې هسې نښکته تللو
لاروی نښکته روان و ، سپک بې وزنه
ژور تل ناشنا غبار و ، خړې لړې
ډوبېدلو ډوبېدلو

دانساني روح پټو برخو ته داسې سفر پخوا هم تمثیل شوی دی ، په لویدیځ کې دانته په الهي کمیدي کې او په یوناني اساطیرو کې اورفیوس پخپلې معشوقې اوریدیسیه پسې دارواحو دنیا ته سفر کړی دی. دفلسفې دتاریخ ځینې پوهان فکر کوي ، چې معاصرو غربیانو هم دغه تمثیل له ختیزو صوفیانو څخه اخیستی ، اسدآسمایي فکر کوي ، چې د نیشاپوري عطار منطق الطیر او دغزنوي سنایي سیر العباد الی المعاد همداسې سفرنامې دي ، چې انسان یې دخپلو روحي وسوسو له مخې د شعور ساحې ته کوي.

د استادمجروح کار توپیر لري او هغه ځکه ، چې په شلمه پیړۍ کې خپل افغان مخاطب ته دختیزو عرفاني تمثیلونو او لویدیځونویو اروا پوهنیزو علمي موندنو یوه ګډوله دشعر په ژبه داسې تمثیلوي ، چې فکري موندنې نوې خود تمثیل زمان – مکان، پرسوناژونه او کرکټرونه اشنا او محلي دي. که تر استاد مجروح وړاندې پښتو ادب وکتل شي ،نوې اروا پوهنې په تېره بیا دتحت الشعور داسې رون – علمي او شاعرانه تمثیل نه دی شوی. که څه هم استادمجروح نه غواړي د لاشعور ساحه معرفي کړي، بلکې دی هڅه کوي وښیي ، چې څنګه ځانځاني او پر ځان مین شعور دځان ناخبري شعور په برخه کې زیږي ، وده کوي او بالاخره د انساني روح ټول قلمرو نیسي. د لاشعور دبرخې اهمیت له همدې ځایه څرګندیږي ، ځکه دانساني شخصیت اصلي ماهیت په همدې ځای کې جوړیږي استادمجروح غواړي ووایي ، چې تحت الشعوري غریزې موډ بدلوي او هغه څه رانه جوړوي ، چې یو . اروا پوهان - له هغو څخه استاد په ځانځاني ښامار کې – فکر کوي ، چې له تحت الشعوري اغیزو څخه رازیږېدلی شخصیت که څه هم له ځان سره په کشمکش کې وي اونه غواړي هغه منفي ځانګړنې ولري ، چې لري یې مګر دتحت الشعور ژور اغیز یې اصلاح ته نه پریږدي ، دا کشمکش په تېره بیا دجنایت کولو پر مهال خپل اوج ته رسیږي ، د داستایفسکي (جنایات او مکافات) رمان دهمداسې یوه روحي کشمکش په زړه پورې تمثیل دی.

د استادمجروح یو پیغام دادی ، چې انسان په خپل محیط او ټولنیز ژوند کې – له فلسفي پلوه له بل او طبیعت سره په اړیکو کې – دومره بوخت شي ، چې ځان ، خپل روحي حقایق او په تحت الشعور کې زیرمه شوي حوادث بیخي هېر کړي. ځکه خو د تحت الشعور محتوا ورته پردې او نااشنا ښکاري. یوازې دانه، بلکې انسان غواړي په لوی لاس په خپل تحت الشعور کې زیرمه شوي عواطف او غرایز هېر کړي او سترګې ورڅخه پټې کړي. کله انسان داسې شي ، چې ددغو غریزو ، غوښتنواو تمایلاتو له رایادولو څخه ویریږي ، پر ځان مین شعور ویره لري ، چې په لاشعور کې له زیرمه شویو یادونو سره مخامخ شي ، دا چې ولې انسان له دې حقایقو څخه ویریږي استاد مجروح مخامخ ځواب نه وایي خو د متن له تفسیر او تحلیل

څخه په اروا پوهنه پوه لوستونکی کولای شي د ځانځاني ښامار له سمبولونو څخه ځانته ګڼ دلایل استخراج کړي ، ددغې پېښې او له لا شعور څخه ویره د استاد مجروح په شعر کې داسې راغلې ده :

چې شپه تېره شوه سهار شو
نو د ښار له شورماشوره
ومه دورې دورې تللی
نه اواز نه انعکاس و
ټپه ټپه چپیایي وه
شپه که توره تروړمی وه
خو مزل رڼا رڼا و
سبا یې چې روښنایي شوه
رسېدلی ومه زه بیا
د یوې تورې نا اشنا مغارې خولې ته
چې خپره شوه د سهار رڼا هر خواته
ګیر چاپیر دنیا بې شانه نا اشنا وه ،
را معلومه شوه ، چې ډېر وم لرې تللی
انسانانو له جهانه چېرته دورې پرېوتلی
یوه سوزانه داغزو ډکه صحرا وه
غوړیدلې د اسمان تر کنارو خپره لمنه
له کوم وخته ، چې جهان را پیدا شوی
په ډېرو کې وچ شوی
دیو خوړ کوړو ړو بسترو
لوی لوی غرونه تور دیوان وو
ساه نیولي په خپل ځای باندې کلک شوي
پټه خوله ساکت خاموشه
یو دبل تر شا ولاړ وو منتظره
ښکارېدله ،کومه لویه حادثه وه را روانه
وحشتناکه ، لړزوونکې ، ناخبره ، نابېره ، نا انسانه
نږدې ما وته د سمځې توره خوله وه
ننوتې چېرته لرې
نا پایابه ، ورکه ورکه په ناشنا ناشنا تورتم کې
داعجیبه تماشه وه
ناڅاپي مې شوه له سترګو پرده پورته
د ښاریانو د ژوند رمز شو رابرسېره

انسانان ولې استوګنه په ښارو کړي ؟
په برجونو ، مانۍ ګانو ، پخوپلنو ډیوالو کې ؟
آدمزاتي جوړوي لوی لوی ښارونه
له ښارونه تاووي لوی ډیوالونه
بیا دننه په کورو کې اقامت کړي
بیا یو بل سره په شخړو په جنګونو
په نېکمرغه ژوند ون شپې سبا کوینه
له دې ژوند څخه مراد دانسان څه دی ؟
هغه دا دی:
له دې دښت څخه ډېر لرې اوسېدل دي ،
له دې تورو غرونو سترګې پټول دي
د تیارې تروړمۍ سمځې هیرول دي
انسانان یوازې یو څه نه ډاریږي
چې کوم وخت چېرته بهر لاړ شي له ښاره
بیا ناوخته شي ستانه د ښار په لوري
توره شپه وي ، تروړمۍ وي
دروازې د ښار ترلې کلکې پورې
د ښار هیڅ یو اوسیدونکی جرآت نه کړي
چې د ښار له دروازونه دوړې لاړ شي
خو ،چې کله شي ستومانه له جنګو ، له ستېزونه
نو د شپې سره راغونډ شي د کوچنۍ ډېوې رڼا ته
بیا له دې ناشنا دښتونونه کیسې کړي
وایي وایي
« یو لوی غار دی چېرته پټ پروت
توره خوله یې هیبتناکه ، ننوتې ځمکې تل ته
رسیدلی د دوزخ ناشنا درشل ته
نیمه شپه تر ډاروونکې اړوګانې راوزي ، ځي ،
غرو غونډو کې ننوځي
ژوندي کېږي لوی کنډونه ګرنګونه ،
تور دیوان تر نه جوړیږي
د وچ رود کوږووږ بستر هم
راژوندی شي اژدها شي
بیا روان د دښت په لور شي

کله کله هم نږدې ځي ، د ښار پورې دروازې ته
داکیسې ټول ماشومان په دقت اوري
ځکه ځکه په معنی یې ښه پوهیږي
او لویان ورباندې خاندې مسخرې کړي
خو په زړه کې ښه ښه پریږي پټ لړزیږي
مګر زه ومه له هغه بیابانه
راتېر شوی بې خبره له خطره
د سهار په پلوشو کې
چې ښه ځیر شوم دې دنیا ته
نو یوبل راز حقیقت راته ښکاره شو
د ښار خلک یو پر بل دومره اخته دي
یو دبل په ښو او بدو دومره بوخت دي
چې بهر له ځایه نه ځي
هیڅ نظر په جهان نه کړي
خبر نه دي
چې د دوی ښایسته ښار خو
لوړ برجونه ، دپوالوسره ،
په دې دښت او بیابان کې ډېر کوچنی دی
ډېر ناڅیزه ،
یوه واحه ده په صحرا کې نامحدوده
جزیره ده په دریاب کې نا پایابه
خبر نه دي
که توپان له ریګستانه راولاړ شي
که دا بحر ناڅاپي متلاطم شي
نو دسترګو په یو رپ کې
ښار حصار به پاتې نه وي
هست او بود نیست اونابوده
زما ښېره وه له دې بې خبرۍ نه
له دې هسې بې غمۍ نه
ډارېدمه
چې یوه شپه د شپو به مړه وي چراغونه
انسانان به ډوب پراته په خوب بیده وي
د دې غار له ژورتل نه به راووځي

د تور تمو اړواګانې
په دښتو باندې لښکرې
او ترڅو چې سبا کېږي
ښار به نه وي
تړې به پاتې کنډوالې وي ، ویرانې وي.
مګر شعور conscience د استاد مجروح په نزد د یو خوږ کوږوږ بستر ته ورته دی ، چې د لاشعور له سمڅې بهر پروت دی.
شعور د انساني روح دویښ ذهن هغه برخه ده ، چې له عقلي پلوه زموږ ورځنی ژوند تنظیموي. ډېر ځله شعور په عقلاني ځواک تکیه کوي. که مجرد عقل بیل وګنو نو پوښتنه رامنځته کېږي ، چې آیا دا د انسان دهستۍ یوه خورا کوچنۍ برخه نه ده ؟
ځکه هر څه په ویښ شعور کې نه شي محدودیدلای ، احساسات ، عواطف ، غریزې ، د ښکلاخوښونې ذوق ، تخییل او نور داسې ارزښتونه یا خو له شعوره بهر او یا یې هم یوه برخه په شعور پورې اړه لري ځکه خوویلای شو ، چې د انسان پر ځان مین شعور تیروزي که فکر وکړي ، چې هر څه (دی) دی او یا (دی) هر څه دی.
د استاد مجروح اصلي پیغام په ځانځاني ښامار کې همدا دی چې پر ځان مین شعور موږ ته دروغ وایي ځکه فکر کوي ،چې ټوله هستي ، هرڅه او ټول ځواک له ده سره دی. نوې اړواپوهنه د شعور له داسې ځانولۍ څخه رازیږیدلي مفاهیم ځانولي Selfishness او ځان مرکزیت Egocentrism بولي. دا د شعور احساساتي حکم نه دی، بلکې دایې له هستۍ څخه پوهه ده ، شعور دا ګڼي ، چې پر هر څه حاوی دی یعنی له ټولې هستۍ څخه خبر دی ، حال دا ، چې هستي ډېره تر ده لویه ده آن چې په انسان کې دننه پټه شوې دنیا تردې ډېره لویه ، پیچلې ، ناپیژندل شوې او مبهمه ده چې زموږ ویښ شعور دې پرې اګاه اوسي.
موږ کله ،چې ویده یو او خوب وینو ،نو فکر نه کوو ، چې دخوب محتوا دې واقعي نه اوسي ځکه هغه مهال موږ دا هېره کړې ، چې ویده یو موږ په خوب کې دخپل خوب غیر منطقي پېښې هم جدي او ریښتیانۍ ګڼو یوازې هغه مهال دهغو په غیر واقعي توب پوهیږو ، چې راویښ شو ، ویښ شعور هم فکر کوي ، په هرڅه خبر دی ځکه خو ځان ټول څه ګڼي او پر ځان مین وي ، استاد مجروح وایي ، چې (عقل) د پر ځان مین شعور کلک ملګری هم بالاخره له هغه څخه بیلیږي او یوازې یې پریږدي ځکه خو پر ځان مین شعور یوازې او لالهانده د حقیقت په لټه کې ورک ګرځي، ددې لپاره دنابلد ملګري تر سرلیک لاندې برخه کتلای شئ.
د ځانځاني ښامار پېښې د شعور او تحت الشعور دساحو تر منځ په حقیقت پسې د ورک لاروی برخلیک دی ، چې په نړیوالو ادبیاتو کې بیلابیلې جلوې او تمثیلونه لري خوزموږ استاد مجروح دلومړي ځل لپاره په پښتو ادب کې دخپل دغه شهکار په مرسته پر دغو مفاهیمو پوهیدلو ته لاره هواره کړې ،چې خورا په زړه پورې ده.

څلورم فصل

په ځانځاني ښامار کې ځینې سمبولونه

تر هر څه وړاندې راځئ وګورو چې سمبول څه شی دی؟ د سمبول لغوي مانا ده نښه، ښکارندوی «مظهر»، نماد یا رمز او په مانا کې دیوې انتزاعي مفکورې عیني او محسوسه ښوونه ده. په بله ژبه سمبول د شیانو د مادي، هیئت او د هغو د فکري او انتزاعي ماهیت ترمنځ داسې استدراکي پول دی چې د یوې ذهني پروسې «بهیر» په ترڅ کې رامنځ ته کیږي.

کارل ګوستاویونګ سمبول داسې را پېژني:

هغه څه چې مور سمبول بولو یوه اصطلاح یا نوم حتی یو تصویر، چې کیدای شي زمور په ورځني ژوند کې د یوه مانوس شي ښکارندوی وي خو له خپلې معمولې او ښکاره مانا څخه پرته یوه تلویحي ځانګړې مانا هم ولري. سمبول د یو مبهم، ناپېژندل شوي یا له مور څخه د کوم پټ څه نښه ده... نو یوه کلمه یا شکل هغه مهال سمبولیک ګڼلای شو چې له خپلې ښکاره او مخامخ مانا څخه پرته په بل څه هم دلالت وکړي. سمبول ناخودآګاهي اړخونه لري چې هیڅکله په دقیقه توګه تعریف شوي نه دي». (۱۴، ۲۲-۱۲)

د هغه اهمیت له مخې چې سمبول یې په ادبیاتو او هنر کې لري د سمبولیزم په نامه ځانګړی هنري – ادبي جریان یا مکتب رامنځ ته شوی چې د نړۍ د ادب په تاریخ کې د پام وړ ځای لري. استاد روهي د سمبولیزم لپاره دغه تعریف غوره کړی دی:

« سمبولیزم په سادګۍ سره دې ته ویل کیږي کله چې څوک د یوه ذهني حالت د څرګندولو لپاره یو تصور «ایماژ» ترلاسه کړي او هغه په داسې ډول افاده کړي، چې د ذهني حالت د څرګندولو پر ځای د هغه په باره کې ترلاسه شوی تصور مجسم کړي». (۲ ـ ۴۱۸)

د سمبولیزم د مکتب د را منځ ته کیدو کال ۱۸۸۶ ښوول شوی چې د سمبولیزم اعلامیه د فیګارو « Le Figaro» په ادبي ضمیمه کې خپره شوه. د دغه مکتب مخکښان بودلر، مالارمه او ورلن ګڼل شوي دي.

خو په ادبیاتو کې د سمبول کارونه د دغه مکتب په څېر نوې نه ده په ډېرو زړو ادبي آثارو کې سمبولونه کارول شوي، انسانان د سمبول له مفهوم او کارولو سره زرګونه کاله پخوا آشنا وو، مذهبي هنري او کاري سمبولونه یې کارول. په زاړه هند کې د «بیدپا» فیلسوف «کرینکا دمنکا» چې زمور په فرهنګي حوزه کې د «کلیله ودمنه» په نامه پېژندل کیږي د سمبولیزم غوره نمونه ده. په شرقي فرهنګ کې د سمبولیزم لپاره د «محاکات» اصطلاح کارول شوي ده.

له ادبياتو او هنر پرته په اروا پوهنه کې هم سمبولونه ځانګړی اهميت لري دفرويد او يونګ له نظره د انسانانو خوبونه او رويا ګانې له سمبولونو څخه ډک دي. مورډ چې څه په خوب کې وينو خامخا زمورډ له ناخودآګاه سره اړيکي لري.

ناخودآګاه په خوب کې د سمبولونو په مرسته حضور مومي، د خوبونو تحليل د سمبولونو په مرسته کيږي او اروا پوهان ددغو سمبوليکو تحليلونو په مرسته د ناروغ اروايي ستونزې تشخيصوي او درملنه يې کوي. يونګ فکر کوي چې په خوب کې د ناخودآګاه سمبوليک حضور له اروا پوه سره مرسته کوي. چې د ناروغ ستونزه وپېژني نو دا ښکاري چې سمبول په اروا پوهنه – ادب او هنر کې مهم حضور لري.

ځانځاني ښامار چې هم اروا پوهنيز اهميت لري او هم يو غوره ادبي اثر دی له نويو او قراردادي سمبولونو څخه ډک دی. مورډ به دلته ددغه اثر يو شمېر سمبولونه معرفي کړو او د هغو روانې موقعيت ته به اشاره وکړو. خو د سمبولونو تر معرفي مخکې ښايي هېره نه کړو چې له يو سمبوليک مفهوم څخه تعبير کيدای شي متفاوت وي او د شاعر او هنرمند له خوا کارول شوی سمبول به د هر لوستونکي لپاره بيل يا په يو څه تو پير مفهوم ولري، ځکه خو که دلته له ځينو سمبولونو څخه زمورډ تفسير او تعبير د درنو لوستونکيو په اند سم نه وو دليل به يې د تعبيرونو همدا تفاوت وي، همدا راز دا يادونه هم اړينه ده چې مورډ دلته يوازې څو ټاکلي سمبولونه معرفي کوو، ځکه داثر د ټولو سمبولونو پېژندل به زمورډ د ليکنې له حوصلې بهر وي:

ښار:

ښار د يو شمېر داسې خلکو د اوسيدو ځای دی چې د يوه اقتصادي – سياسي لامل لپاره سره ګډ ژوند ته اړ کيږي، پخوانيو خلکو هغه مهال ښارونه رامنځ ته کړل چې کرنيز توليدات به يې بازارونو ته راوړل، د لومړنيو اقتصادي او ولسي چارو د سمون لپاره دغو بازارونو يو سيستم وموند، همدا سيستم په حکومت بدل شو، ښارونه له حکومتونو سره همزولي دي، ځکه خو ښار د طبقاتو، بيلا بيلو قومونو او ټولنيزو متفاوتو ځانګړنو لرونکو خلکو استوګنځای دی. معمولاً د ښار خلک د يوه خاص قوم يا کورنۍ خلک نه وي، له فلسفي پلوه ښارونه «له بل [فرد] سره» د ارتباط چاپيريال دی. قانونمندي او اقتصادي فعاليت د ښارونو خاصه ده، په پخوانې يونان کې ښار دولتونه بيل وو، يعنې هر ښار خپل حکومت درلوده، آتن او سپارتا يې لوی ښارونه وو د همدې لپاره په پخوانې يونان کې ښار د اجتماعي ژوند خپل ځانګړی مفهوم درلوده «ښاري» د تبعه په مانا هغه مهال د يو شمېر ځانګړو حقونو او مسئوليتونو خاوند و، دغو حقونو او مسئوليتونو پر ښاريانو د اجتماعي ژوند يو شمېر محدوديتونه تحميلول نو په دې پار د ښار ژوند د مقيد ژوند نښه ده، په ځانځاني ښامار کې استاد مجروح د ښار لپاره ليکلي: «ښار يعنې ګډ اجتماعي ژوند» په ښامار کې ښار د وجود د شعوري برخې سمبول هم دی، د انسان د وجود نښه ده، ځکه ښامار پر ښار واکمني کوي، استاد مجروح ليکي:

يوه ورځ د ورځ مانبام خړه تياره وه
زه را ووتم د ښار له شور ما شوره
دروازې د ښار شوې پورې

شوم روان د دښت په لوري
حال ویجاړی
لټولې مې د ورک سمندر غاړې (۱۰ـ۱۳)

ښار د بوخت ژوند ، اړیکو او له نورو سره د همېشنې تماس سمبول دی د استاد مجروح فرضیه داده چې انسان هغه وخت ځانته متوجه کیږي چې د ښار له شور ماشوره را ووزي او په چوپتیا او یوازیتوب کې د خپلو سوچونو په مرسته خپل لاشعور وپلټي هله به پوه شي چې پر نفس یې څومره لوی ښامار حاکم دی.

په زړو افسانو کې ډېر ځله داسې حالت وینو چې یو کرکټر د لویې پریکړې یا اوږده سفر لپاره له ښار څخه بهر را ووزي او د یو مستقل شخصیت په توګه خپله اراده تمثیلوي. بودا له ښاره ووت، دربار یې پرېښود او څنګله ته ولاړ، هلته یې د ژوند حقیقت بیاموند.

بیابان:

بیابان د ښار پر عکس د یوازیتوب، خپلواکۍ او له ځان سره د اوسیدو سمبول دی. پخوا به چې خلک له یوه ښاره بل ته تلل نو له بیابانونو به اوښتل، په بیابان کې سفرونو انسانانو ته د فکر کولو موقع برابروله، بیابان د اشراق او شهود لپاره ښه ځای دی، په بیابان کې یوازې انسان ځانته متوجه کیږي او له «بل» سره یې اړیکه پرې کیږي. په بیابان کې انسان ویریږي او خپلې کمزورۍ ته یې پام اوړي. په بیابان کې انسان فکر کوي چې یوازې هست شوی، یوازې ژوند کوي او یوازې مري، د فردیت یا (Individualism) احساس په بیابان کې پر انساني اروا حاکمیت کوي. مجنون هغه وخت مشهور شو چې له ښار څخه بیابان ته ولاړ، د هغه په اړه یوه افسانه داسې ده، چې مجنون ادعا کوله، چې په بیابان کې مې هغه وخت لیلا وپېژنده چې په ځان کې مې د هغې روح ولیده. مانا دا چې مجنون هم په بیابان کې ځان ته متوجه شو او بیا یې لیلا په ربښتینې مانا ولیده، د استاد مجروح لاروی هر کله چې غواړي د وجود پر حقایقو پوهیږي یا تحت الشعور ته لاره پیدا کړي نو له ښاره ووزی او د بیابان په لاره مزل پیل کوي، بیابان دلته زموږ د لاقیدي، خپلواکي او د ځان پر لور د سفر د لارې سمبول دی:

بیابان و ، تروږمی وه ، توره شپه وه
خو له ما سره دننه یوه ډیوه وه بلیدله...
... په دې شانې په هغې تورتم صحرا کې
پټه پټه غلې غلې
یوه رڼا شان دنیاګۍ مې وه ملګري
د خپل خیال په لومه ګیروم
په خپل ځان باندې کړۍ وړۍ چاپېروم
هی مزلې مې کولې

د ورک سمندر غاړې:

سمندر ډېر ځله د خوځندوالي يا تحرک، ژوند ، لويوالي او پاکۍ سمبول دی، په لويديزو ادبياتو کې د حيرانتيا ، ژور تفکر او فلسفي بحثونو لپاره هم کارول شوی دی خو هغه مفهوم چې د اروانښاد استاد مجروح په ځانځاني ښامار کې «د ورک سمندر غاړې» ترکيب لري هم نوی دی او هم څېړنه غواړي چې ولې استاد مجروح دغه ترکيب دومره مهم کړی چې قهرمان لاروی يې په ټول اثر کې ورپسې ګرځي. د ځانځاني ښامار لاروی د ورک سمندر په غاړو پسې بيابانونه او ښارونه تر پښو لاندې کوي، په فارسي اژدهای خودي کې پخپله ليکوال د ورک سمندر غاړې داسې شرح کوي: «سواحل گمشده، ايام طفوليت عشق های جوانی». (۱۱ـ۴۱)

آيا دا سمه ده چې انسان دې په ماشومتوب او د ځوانۍ په عشقونو پسې دومره سرګردانه وي؟ زه فکر کوم د ورک سمندر غاړې تردې پرته نور مفاهيم هم لري.

دغه عبارت د هستۍ د اصلي ماهيت ورکه ده، ښايي ددې پوښتنې ځواب دی، چې مور ځوک يو ، ولې راغلي يو او چېرته ځو ددغو پوښتنو له ځواب موندلو څخه لاروی ناهيلی دی ځکه خو د ورک سمندر غاړې همداسې ورکې پاتيږي او هېڅکله نه لاروی، نه شاليلا او نه ښامار ورسيدلای شي. لاروی يې له هر چا پوښتنه کوي خو بيا يې نه مومي، په مجموع کې دا د بشر ورکه ده او داسې ورکه چې موندل يې ناشوني دي وګورئ:

د تورتم او د رڼا دې تلو راتلو
ځغليدو را ځغليدلو
لاروی لږ خبرولو
چې شپې ورځې دي رواني د رومي د رومي
خو خبر له دې نه، نه و
چې له کوم ځايه راځي دوی
په دې هسې بېړه بېړه
چېرته ځي د څه دپاره؟
بيا به کله
يو احساس شبيه اميد نژدې اميد ته ور پيدا شو
نو خپل ځان ته به يې ووې
زه ګومان کړم چې آخر به
په دې سيمه څوک را پېښ شي
په دې خوا به ګوزر وکړي
له ملکونو دورې دورې دلته راشي مسافر کوم
د هغه دورې پراته هېواد کيسې به راته وکړی
ښايي ښايي چې د ورک سمندر
غاړو نه خبروي (۱۰ـ۱۱۴)

لاروی:

د نیمو شپو لاروی د داستان اصلي قهرمان دی، دا په حقیقت کې یو شخص نه دی، دا د حقیقت لټونې تلوسه ده چې د انسان په رواني رمزو رازونو کې سرګردانه ګرځي لاروی کله متکلم دی، کله مخاطب، کله راوي او کله پخپله شاعر، د راوي لید لوری څو ځله بدلیږي او لاروی لا هم په حقیقت پسې ستړی دی. لاروی یو پاک کرکټر دی، شالیلا یوازې دی پېژنې او ښامار ورځخه کرکه کوي، په زندان کې پراته رندان یې هر کلی کوي او ماشومان او غرځنی ورسره مینه لري. لاروی د حقیقت نښه ده او غواړي د وجود بې خبره او سیدونکي د وجود له رازه خبر کړي. زما په ځانګړی تعبیر موږ کله کله په یوازیتوب کې پخپل ځان کې دننه له کوم چا سره خبرې کوو، رومانتیکه ژبه یې زړه بولي، اروا پوهان ورته بې طرفه ضمیر وایي هغه څوک چې موږ ورسره خبرې کوو زموږ په خپګان یا خوشالی پسې نه ګرځي او ډېر ځله هغه څه وایي چې توقع یې نه لرو، زموږ په وجود کې همدغه څوک د حقیقت لاروی دی.

ښامار:

ښامار افسانوي ځناور دی، د غټ مار مانا هم لري خو په دې تفاوت چې ځانګونه او پښې لري او له خولې څخه یې اور بادیږي، ښامار د ظلم، زور، وحشت او حیوانیت سمبول دی، که څه هم په ځینو چینې روایاتو او افسانو کې د مثبت حیوان رول لري، بلکې په چین کې یو منل شوی ځواکمن سمبول هم دی خو له لرغونې زمانې څخه ښامار په ښپلا ښپلو افسانو کې د وحشت د سمبول په توګه حضور لري. صوفیانو له ښامار، له غرونو، دښتو او ځنګلونو څخه را ایستلی دی او د انسان په روح کې یې ځای کړی، له پخوا څخه د انسان نفس له ښامار سره تشبیه شوی دی: مولانا جلال الدین محمد بلخي لیکلي:

ما در بت ها بت نفس شماست
زانکه آن بت مار و این بت اژدهاست
هفت دریار را در آشامد هنوز
کم نگردد شورش آن خلق سوز
دوزخ است این نفس و دوزخ اژدهاست
کو به دریاها نگردد کم و کاست «مثنوی»

ملا ارزاني خویشکی وایي:

دا نوسک یو لوی اژدار دی
په اووه سوو زر سره
هر سر یې پاس تر عرشه
کښته تېر تر تحت الثره

رحمان بابا د دې لپاره چې د جاهل همدمي ډېره وحشتناکه وښیي وایي:

د جاهل تر همدمیه به بهتر وي
که له چا سره همدم وي اژدها

په ځانځاني ښامار کې «ښامار» عيني موجوديت نه لري دا کاملاً سمبولیک حضور دی ځکه چې د ښامار لپاره ځينې نور نومونه هم کارول شوی، لکه پهلوان، سترټولواک، قهرمان، زمامدار، واکدار، بادار، سردار، فرماندار، فرمانروا او نور. د استاد مجروح په کتاب کې ښامار پرته له يوه ځای څخه تر ډېره د يوه جابر انسان ځانګړنې لری، په مانې کې اوسيږي، کله کله پر آس سپور شي. د جګړې وسايل کاروي او انسانان خپل حضور ته مني. دا د سمبولیکو آثارو ځانګړنه ده چې يو کرکټر دې په څو ډوله هيئتونو کې را څرګند شي. د ګويته په «فاوست» کې مفستيو په څو ډوله څېرو کې ظاهريږي. او د فاوست معشوقه د لرغوني اسطوره يي څېرې يوناني «هلن» په څېره کې بيا را ژوندۍ کيږي.

د ځانځاني ښامار د فزيکي موجوديت تصوير په هغه برخه کې تمثيل شوی چې کله زيږي او رالويږي وګورئ:

... بيا به ورو ورو په چيمجيانو کې يو غټ شو
نور چيمجيان به يې خوړل ډېر
بيا به نور هم غټيده قوی کېدلو
دا چيمجی به لوی ماهي شو، مار ماهي شو
جسامت به يې غرونه غرونه د نهنګ شو
هی چيمجيان به يې خوړل ټول
د تور ډنډ اوبه به يې څښلې
ولږه تنده به يې نوره زياتيدله
بيا پيدا به يې پښې کړې
هم تېرې تېرې منګولې، هم وزرې هم څانګونه
هم اوربوز هم اوږدې دارې تېز غاښونه
دواړه سترګې به يې د وينو کټوري شول
له سپږمونه به يې د اور لمبې ختلې...

دا برخه د ښامار له هغه تصور سره مطابقت لري چې موږ يې په اساطيرو کې لرو، د اساطيرو او افسانو له لارې موږ د ديو، ښاپيرۍ، هما، عنقا، سيمرغ او نورو افسانوي موجوداتو بېلابېل تصويرونه لرو دا ذهني تصويرونه د ښامار په اړه هم شته خو په لږ او ډېر توپېر د يوه غټ مار په توګه دی چې لاس او پښې لري او له خولې څخه يې اور راوزي.

خو نفس ولې ښامار ګڼل شوی، ښايي پخوانيو صوفيانو به له نفس سره په مخالفت کې غوښتل دغه حيواني ځانګړنه خورا وحشتناکه وښيي او د انسان له رحماني خصوصياتو دې يې بيل کړي.

نفس ته شيطان، ابليس، ديو، دښمن، دوزخ، نوسک او نور سمبولیک اصطلاحات هم کارول شوي دي. په يو شمېر افسانو کې ښامار عادت لري چې ښکلې نجونې او ناوه ګۍ وخوري. د مومن خان و شيرينو په کيسه کې په هندوستان کې دا سې ښامار اوسيږي چې هره ورځ د يوه اوښ بار خوراک ترڅنګ يوه يوه پېغله هم غواړي او ښاريان مجبور دي چې ورته برابر يې کړي، له ښځمنو سره د ښامار علاقمندي دد غه موجود هغه سمبولیک اړخ څرګندوي چې په انسان کې له جنسي غريزې سره اړه لري، د صوفيانو له نظره

نفس د غريزي خواهشاتو مجموعه ده او جنسي غريزه يې په سر کې راځي، ښامار د جنسي غوښتنې لپاره سمبول دی او هره ورځ دځړوبيدو لپاره يوه نوې څېره غواړي.

« د فروئيد يزم له نظره ښامار هغه خيالی ستونزه ده چې نو بالغه کسان له جنسي ژونده ويروي او د هغوی لېبيدو سختې مقابلې ته اړ باسي. (۱۸ـ۲۸)

نو د اروا پوهنې له نظره هم داسې ښکاري چې پخوانيو صوفيانو او معاصر استاد مجروح ښامار هسې بيځايه د نفس لپاره سمبول نه دی ټاکلی.

سمځه:

مغاره يا لوی غار په ځانځاني ښامار کې د لاروي د سفر يو مهم منزل دی، استاد مجروح د کتاب په لمن کې ورته ليکلي: «يعنې لاشعور» نو له همدې پيله پوهيږو چې سمځه يا مغاره د تحت الشعوري دنيا لپاره يو سمبول دی خو ولې، سمځه د خلوت لپاره، او د تفکر، شهود، الهام حتی وحي راتلو لپاره مناسب ځای ګڼل شوی دی. پيامبرانو او د خدای (ج) وليانو به ورځې شپې په سمځو کې تېرولې او د عروج پړاوونه به يې وهل، اصحاب کهف يا د سمځې يارانو يوزاې د ظالمو حاکمانو لاسه نه، بلکې د لوی خدای د پېژندلو لپاره سمځې ته پناه وړې وه، په زړو اساطيرو کې د مړيو، يا اروا حو دنيا ته د تلو لپاره افسانوي لارويانو د اوږدو تيارو سمځو لار وهله، د اپلاتون مثل نظريه د غار د نظريې په نامه هم يادېږي ځکه په غار کې ترلې وګړي د هستی او نړی په اړه ژور فکر کوي. مغارې له بهرنی نړی سره د اړيکو د پريکولو مکانونه دي، هر څوک چې غواړي په خپل ځان کې ننوځي، سمځې ته به ننوځي. د اروا پوهنې په نظر تحت الشعور په ذهن کې د هغې تورې مغارې په څېر دی چې پای يې نه دی معلوم او خدای خبر تر کوم ځايه به رسېږی دا ټولې قرينې ښيي چې هم په لرغونيو افسانو کې، هم په عرفاني متونو کې او هم د اروا پوهنې په نظريو کې سمځې او مغارې د تحت الشعور لپاره سمبول ټاکل شوي دي، د همدې لپاره د ځانځاني ښامار لاروی هر ځل چې غواړي په ورکو حقايقو پسې لټون پيل کړي د يوې تورې سمځې تر خولې ځان رسوي.

غرځنی:

په ځانځاني ښامار کې غرځنی د آزادی او محبت نښه ده، استاد مجروح په حاشيه کې ليکي:

«غرځنی: آزاده او بې ګناه مينه او محبت، د استبداد لوی دښمن آزادي بې ګناهي او مينه ده» ۱۰ـ ۴۳)

غرځنی د اسې يو ژوی دی چې په دښتو، غرونو او ځنګلونو کې ژوند کوي د دې ترڅنګ چې ښکلې ده، معصومه او بې ګناه هم ده، ډېر ځله يو ازې د ځان په ساتلو فکر کوي او دا يې په فطرت کې نه شته چې چا يا څه ته زيان ورسوي. په ادبياتو کې د ښکلا، بې ګناهي او معصوميت په خاطر ستايل شوې ده. له خپلې آزادی سره مينه لري ځکه خو د آزادی دښمنان ورته دامونه ږدي، پخوانيو پاچايانو به د هوسيو او غرځنيو ښکار کاوه. اروا پوهان فکر کوي چې پخوانيو پاچايانو غرځنی او هوسی يو ازې د هغوی د خوږې غوښې لپاره نه ښکار کولې بلکې دا د قهارو او ځواکمنو انسانانو په نهاد کې د هغې وحشي ځانګړنې تلوسه وه چې د زور، قهاريت او وينې بهونې لپاره يې لري. د يوه آزاد، بې غرضه او ښکلي موجود وژل

ښايي همدغه رواني تنده خړوبوي. د ځانځاني ښامار قهرمان «خود پرسته شعور» چې ښار ته ننوزي نو لومړنی کار يې د غرځنی وژل دي، ښامار غواړي په دې حرکت څو څېزونه وښيي:

۱ـ دی بشپړ واکمن دی او څه چې غواړي هغه کولای شي.

۲ـ آزادي، ښکلا، معصوميت او مينه يې نه خوښيږي.

۳ـ خلک بايد د هغه حکم ومني او که نه دی به يې په يوه غشي ووژني.

۴ـ د غرځنی په غوښه ځان مړوي.

دا په روان کې دننه د خود پرسته شعور حاکميت او قهار فطرت ته اشاره ده چې د احساساتو، عواطفو او غريزو مخه نيسي او د آزادي، مينې او ښکلا هر تمايل وژني:

پهلوان په لور د خلکو،
اشاره د نيزې وکړه په درې وارې
بيا يې ووې
هغه څوک چې مې فرمان وړي په سر سترګو
هغه ټول به په امان وي
زه د دوی د سرو سيوری
زه د دوی د ژوند ساتونکی
په دې وخت کې نژدې هلته
غرځنی وه ګرځېدله مسته مسته
ساده زړې، بې خبره، وه معصومه پاکه پاکه
قهرمان ژر په لينده کې غشی کېښود
په يو کش غشی روان شو
غرځنی زړګی شو څېرې
شوه خپره وره په خاورو
نو يې مخ کړلو د ښځو په طرف بيا،
داسې ووې!
نن مې اوږد مزل کړی په دښتو کې
لږ ستومانه شانتې ښکارم
هم مې زړه کيږي خوراک ته،
ورځئ لاړې شئ پالنګ راته تيار کړئ!
او هم دغه غرځنی را وريته کړئ!
يو ځل لوی عظيم سکوت په هر خوا پلن شو
غرځنی لاړې په تېښته،
لويو غرو ليرې دښتو ته
هم له دغه زمانې نه را په دېخوا،

لا تر اوسه
غرځنۍ ببرته ستنې نه شوې ښارو ته،
تربدلې رمبدلې له انسانه

شالیلی:
په بیدیا کې، د هغې لارې په غاړه
هلته ناسته وه په خاورو
یوه پېغله نازنینه
زوړ کمیس یې اغوستلی شین بخن و
اوږدې زلفې پریشانې
نرمې نرمې د صحرا باد ښورولې
د غروب په سره رڼا کې یې د سرو زرو شغلې شغلې کولې
یو منګی ډک د اوبو یې خواته پروت و

دا شالیلا څوک ده، هغه له خپل شین کمیس، څېرې ګریوان او له اوبو ډک منګي، موسکا پر شونډو او بې پروا حسن سره څو ځلې را څرګندیږي او لوی رول لوبوي، دهغې په څېره او نقش کې هم لږ و ډېر بدلون راځي خو زما په نظر یې روانې کرکټر هماغه یو دی. استاد مجروح په اژدهای خودي کې ددغه کرکټر په اړه لیکي:« الهه سبز پوش: غریزه جنسي آمیخته با محبت عشق و زیبایی». (۱۱-۵۱)

شالیلا د جنسي غریزې، مینې او ښکلا سمبول ده او په کیسه کې مثبت نقش لري. شرقي عارفان فکر کوی چې له غریزې تمایل پرته هم مینه یو کامل مفهوم لري، دوی هغې مینې ته چې د جنسي غریزې پر بنسټ بنا وي مجازي او که د یو عرفاني مقصد لپاره وي حقیقي عشق وایي.

د فروید اروا پوهنه چې وروسته د هغه د پلویانو او شاګردانو له خوا وپالل شوه فکر کوي چې عشق یوازې جنسي او غریزي بنسټ لري او د عشق لپاره کوم معنوي اصل نه شته. ځینو د نوې اروا پوهنې پر بنسټ د مجنون په مینه ملنډې وهلي او هغه یې اروایي ناروغي بللې، ددوی په فکر که مجنون نه شوای کړای لیلا تر لاسه کړي بله نجلۍ به یې موندلې وه، نه دا چې په هغې پسې یې ځان واژه.

د استاد مجروح شین کمیسې لیلا ددې دواړو مزج او ګډو له ده. دا د عشق او مینې سمبول ده خو د مینې لامل یې غریزي او جنسي میلان دی. که داسې نه وای ولې شاعر دهغې ښکلا تمثیلوي او ولې یې د نارینه اتل په وړاندې یوه ښکلې پېغله ټاکلې ده؟که څه هم چې شالیلا د پاکۍ، سپیڅلتوب او ساده والي نښه ده، رنې اوبه «د ژوند ، رونېوالي او ښیرازۍ سمبول» ویشي او تربې مساپران خړوبوي. شالیلا له لاروي سره مینه لري او کلونه کلونه یې په انتظار ناسته وي.

شالیلا له لاروی سره یوځای د ښامار دربار ته ځي او د حقیقت له ویلو څخه باک نه لري. شالیلا ښکلې هم ده او د شرقي صوفیانو د عشق د سمبول په څېر د معنوي ارزښتونو یوه نښه هم ده.

شالیلا د عرفاني معشوق په څېر لاروی «سالک» د حقیقت لوړو مدارجو ته رسوي خو د نوې اړوا پوهنې له نظره د هغه غریزي تمایل ښکارندوی هم ده چې پرځان مین شعور یې د مقابلې وس نه لري او په لاشعور کې پټو غریزو او غوښتنو ته د وررسیدو لپاره د لاروي لارښوونه کوي. سړی ویلی شي چې شالیلا د هغې معنوي مینې سمبول دی چې د جنسي غریزې پر بنسټ رامنځ ته کیږي او ورو ورو په انساني روح کې ریښې غځوي، یو مهال دومره پیاوړې شي چې د صوفیانو د معنوي معشوق ځای ونیسي. له شالیلا سره مینه د انسان قدیمه تلوسه ده، د نړۍ لوبې کیسې، شعرونه، هنري آثار حتی روحي پېښې خامخا په داسې یوې مینې پورې تړلې وي، آدم(ع) د حوا لپاره ځمکې ته راغی او د هابیل او قابیل ترمنځ د مینې په خاطر لومړنی وینه وبهیده. له ادمه تردې دمه شالیلا زموږ د روانې تندې لویه برخه ده، استاد مجروح وایي:

تابه وې چې:

له کوم وخته چې عالم را پیدا شوی
دغه پېغله نازنینه هلته ناسته
د خپل ورک مساپره لاره یې څارله
د خپل ژوند او د هستۍ له ژور تل نه
تمه تمه منتظره وه دیدار ته
ددې هسې سرګردانه مساپر خپل

لاروی د شالیلا په عشق کې دومره ژور شي چې بلاخره فکر کوي د هغه ورکه «یعنې د ژوند ریښتنې مانا – د ورک سمندر غاړې» دهغې په سترګو کې دی:

لاروي نه څاپه ولید
چې د ورک سمندر غاړې
دهغو آبي چشمانو په درياب کې
نژدې هلته ښکاریدلې

عشق هغه پیچلې معما ده چې له بشر سره یوځای زیږیدلې او تر څو بشر وي ورسره به وي، خو دا معما هېڅکله نه ده حل شوې، چا د دنیا د ټولو ښځو بدن ته سفر ګڼلی او چا د نر او ښځې ترمنځ له مجازي مینې څخه ډېر لوړ او الهی سوغات بللی.

استاد مجروح وایي چې عشق غریزي سرچینه لري خو معنوي مدارجو ته د وررسیدلو هغه ځواک دی چې که له لاروي سره مل نه وي هېڅ ځای ته به ونه رسیږي. په ښامار کې شالیلا همداسې یو سمبول دی.

په ځانځاني ښامار کې یو بل سمبول «ټولواکمنه د مارانو» دعشق او سرسبزۍ د نښې په توګه شالیلا ته ورته هغه سمبول دی چې په ځانځاني ښامار کې د یوه روحي بحران «سیلاب او باران» پرمهال له روح څخه وځي. دا په سیند کې پر یوې ګرګې پروت هغه کړۍ کړۍ شین مار دی چې په سر یې یو سور ستوری ځلیږي دا پېښه سړي ته د هندي ارباب الانواعو بېلا بېل ظهور او غیبتونه تداعي کوي چې کله د یوې ښځې، نر یا کوم ژوي په توګه را څرګندیږي. البته زه نه پوهیږم، چې د ژوند په یوه ځانګړي پړاو کې د روحي بحران له امله هماغه د عشق او محبت الهه «شین کمیسې شالیلا» څنګه د یو کوړۍ کوړۍ مار په

جسم کې حلول کوي ما د هند په ځینو زړو روایتونو کې دې ته ورته پېښې لوستلي یا اوریدلي دي. خو دلته یې پر اساطیري او سمبولیک شالید یا سابقه څه نه شم ویلای.

د اژدها ستاینځای:

هر هغه څه چې د انسان ایډیولوګ شي په روان کې ځانته ځای مومي. ایډیولوګونه یا په میراث پاتې کیږي، یعنې کسبي وي یا د یوې عقلي او فکريٍ پروسې په پایله کې ترلاسه کېږي. د میراثي اعتقاد د تثبیت لپاره اول باور کېږي او بیا د باور لپاره دلایل په لوی لاس رامنځ ته کېږي، حال دا چې عقلی باورونه د دلایلو پر بنسټ وروسته د عقلی ځواک له حکم څخه رامنځ ته کېږي. باورونه او اعتقادات هم په شعور او هم په تحت الشعور کې ژورې ریښې لري.

کله کله ځان «خود» یا «زه» د همدغو اعتقادونو مرکز ګرځي او ځان ستاینه پر ځان لمانځنه بدلیږي. د ځان لمانځنه «پرستش خود» د نرسیسیزم وروستی حد دی، په روح کې د همدغه حالت لپاره «د اژدها ستاینځای» نښه ده.

په ځانځاني ښامار کې اژدها حکم کوي، چې په ښار کې د هغه لپاره معبد جوړ کړي:

ستر ټولواکه پهلوان بیا
خپلې هسکې مانۍ خواته
آبادي یې بله وکړه باشکوه
نوم یې شو د عبادت ځای
دا معبد و، ستاینځای و، د ښامار مار
د ټولواک مجسمه وه
له ډبرې جوړه شوې
نیم وجود یې د انسان نیم اژدها و،

پر ځان مین شعور دغه معبد د ځانلمانځنې لپاره جوړوي، عجیبه ده، استاد مجروح لیکلي دي چې د ښامار مجسمه داسې جوړه شوې وه چې نیم وجود یې د انسان او نیم نور د اژدها و، ددغې هیولا انساني بدن په شعور کې واقع دی او هغه نیمه برخه یې چې د ښامار بڼه لري په تحت الشعور کې ده تحت الشعور د ځانستاینې اصلیت ښیي او د ښامار اصلي څېره انځوروي.

په عامه وینا کې خلک وایي: فلاني له دې یا هغې مسئلې، فکر یا شخص څخه بت جوړ کړی او لمانځي یې، په لرغونو زمانو کې انسانانو چې د هر څه فنا لیدله نو تمثالونه جوړول یې پیل کړل دغو تمثالونو د داسې څېزونو استازیتوب کاوه چې خلکو ته په ایډیولوګونو بدل شوي وو، د بتانو جوړولو او بت پرستۍ له همدې ځایه وده وکړه، په تاریخ کې وینو چې قهارو، جابرو او پر ځان مینو واکمنانو خپل تمثالونه جوړول او خلک یې د هغو ستاینو ته را بلل، دا د ځانلمانځنې اجتماعي بڼه ده.

راهب د هغو دلایلو نښه او سمبول ده چې نور حواس، غرایز، افکار او روحي تمایلات ځانځانی ستاینې ته رابولی او ددغې ناسمې ګروهې لپاره عقلی دلایل جوړوي.

دوزخیان:

زمونږ شاعر د دوزخیانو لپاره په حاشیه کې لیکلي: « د ژوند قدرتونه، طبیعي غریزې، عواطف او هیجانونه» خو تردې مخکې چې پر دغو مفاهیمو غور وکړو ، ښایي په یاد ولرو چې په ځانځاني ښامار کې یو ډېر په زړه پورې تمثیل چې د ځپل شویو عواطفو لپاره او په تحت الشعور کې د هغو د زنداني کیدو د تصویرولو په نمت راغلی ددغو دوزخیانو انځور دی.

دوزخیان د ښامار د مانۍ تر ځمکې لاندې زندانونو کې په زنځیر او زولنو تړل شوي دي او کله چې په شور راشي نو ټوله ځمکه خوځوي آن تردې چې ښامار هم په خپله مانۍ کې د هغو زورې احساسوي.

ځانځاني ښامار په وجود کې له موجودو ځواکونو او احساساتو څخه یوازې عقل او فکر استخدامووي او له ځان سره یې ملګري کوي، نور عواطف، هیجانونه، احساسات، غرایز، غوښتنې، ښکلا خوښوونه، هنري تمایلات عشق او محبت ټول ځپي او د تحت الشعور کندو ته یې استوي که څه هم دغه ځواکونه په اسانۍ نه ځپل کېږي، ځکه د تحت الشعور لویه برخه له هغو څخه ډکه وي او د «ایګو» د غوښتنې پر خلاف د انسان په شخصیت جوړونه کې کاري ونډه لري خو اروا پوهان فکر کوي چې ددغو عاطفي ځواکونو ځپل په روح کې د خطرناکو ګرومونو «عقدو» د رامنځ ته کیدو لامل هم ګرځیدلای شي.

استاد مجروح دې پېښې ته داسې اشاره کوي:

قدرتونه د تعمیر د ابادۍ اوس
قدرتونه د تخریب د خرابۍ دي
ځکه ډېر کلونه کېږي
دوی پراته دي، په تورتم بند یخانو کې
پر زنځیر باندې تړلي
پیدا کړي دوی بل شان نوې څېرې دي
اروا ګانې د دوزخ تري جوړې شوې
کوم قدرت چې نوم یې «مینه محبت» و
اوس یې نوم د «تنفر» دی غوره کړی
پرونی قدرت د «عشق د جذباتو»
نن هغه ځانته «روحي اضطراب»وایي

خو استاد ولې پر دغو ځواکونو د «دوزخیانو» نوم ایښی؟ پر ځان مین شعور ددې لپاره چې عواطف وځپي او له خپلې مخې څخه یې لرې کړي نو د عقل او فکر په مرسته دا باور رامنځ ته کوي چې غرایز د ګناه سرچینې دي، ځکه خو د دوزخیانو نوم ورباندې ږدي، د منځنیو پیړیو په یو شمېر مذهبی متونو کې مورږوینو چې جنسي غریزه له دوزخ سره تشبیه شوې بلکې جنسي روابط د دوزخ د دروازې نښې ګڼل شوي دي. داسې انځور شوې تابلوګانې لیدل شوي چې ښځینه جنسي غړی له سرو لمبو څخه ډک د مرګ د تنور په بڼه رابنیي. دا بیله څېړنه غواړي چې ولې د منځنیو پیړیو په اروپا کې مذهبی باورونه دومره ډېر د جنسي تمایلاتو پر ضد وو.

پرښته د تروږميو:

په ځانځاني ښامار کې يوه زړه بوډۍ ده چې د تروږميو پرښته هم ګډل شوې، دا د مرګ نښه او سمبول ده، د فنا، ورکېدو او له منځه تللو استازې ده. خو دا عجيبه مرګ دی، زړه بوډۍ ناڅاپه وارنه کوي بلکې په پسته ژبه له خپل قرباني سره خبرې کوي او مرګ ته يې وربولي، دا هم نه ددې لپاره چې پر هغه د مرګ سختی اسانه کړي بلکې دا پخپله يوه شکنجه ده او غواړي د ځانځاني ښامار قهرمان «ښامار» په دې وپوهوي چې له ټول زور او ځواک سره سره بالاخره په فنا محکوم ده او مرګ بايد د يوه واقعيت په توګه ومني.

استاد مجروح دغه زړه بوډۍ داسې انځوروي:

هم په دې ورځ، چې مابنام شو توره خړه
را پيدا شوه له کوم ځايه
را روانه، پټه پټه، غلې غلې
يوه ناشنا زړه بوډۍ وه
د ښار لوېې دروازې ته ودرېده له
څېره بده، هم مرموزه
هېولا وه بدمنظرې
تورکميس توريې پرتوګ توريې زړوکی د لوګي وو

بوډۍ هېڅ څوک نه شي ايسارولای، ټولې دروازې پخپله ورته پرانيستل کېږي او مخامخ ځان خپل قرباني ته وررسوي. دغه مرموزه بوډۍ د هېڅ چا نه خوښيږي خو هر چاته ځان رسوي، هغه ډېره ځواکمنه ده، ښامار، واکمن او اتل يوازې همدې ته د زاريو ګونډه وهي خو دا هر څه بې فايدې دي، ځکه انسان په مرګ محکوم دی.

«کل نفس ذايقة الموت» سورة ال عمران

په پښتو فولکلوريکه حماسه «موسی خان او ګلمکی» کې يوه مکاره بوډۍ دوه ځلې را څرګندېږي يو ځل پاچا ته د ګلمکی پټ ځای وربښيي اوبل ځل په خپلو نوکانو کې زهر پټوي چې د ګلمکی په لاس پاخه شوي خواړه پرې ولړي او موسی خان او وليخان دواړه پرې مړه کړي.

ددغې حماسې بوډۍ چې مرګ او تباهي پخپلو نوکانو کې ليږدوی کټ مټ د ځانځاني ښامار د تروږميو هغې ښاپيرۍ ته ورته ده چې د مرګ استازې ګډل شوې ده. په ګڼو اروپايي افسانو کې پر جارو سپره کوډګره بوډۍ د قهرمانانو د مرګ چلونه سنجوي او د مرګ زيری راوړی.

د ځانځاني ښامار دغه بوډۍ په انساني شعور کې هغه تريخ باور دی چې موږ يې د خپل مرګ په اړه لرو. ټول پوهيږو چې مرو، ټول د خپلې فنا شاهدان يو، حتی پر ځان مين شعور هم باور لري چې بالاخره مري، موږ له خپل دغه باور څخه ځوريږو هم، په تخيل کې ارمان کوو، چې د تل پاتې ژوند پرچينه ورپښې شو، زموږ د همدغه زوړ او جمعي تخيل په نتيجه کې داسې افسانې لرو چې انسانانو ددغې چينې ناکامه لټې پيل کړي، خو مه دې شه! مرګ او بيا هم مرګ. پر مرګ تريخ باور زموږ په دننه کې پټ دی زړه بوډۍ

زموږ په ناخودآګاه کې ناسته ده او کله کله مو شعور مروړي، خو بيا هم ځانځاني ښامار «پرځان مين شعور» خپل استبداد، تکبر او ځان ستاينې ته دوام ورکوي. د تروړميو پرښته همدا پيغام له ځان سره لري خو پر ځان مين شعور يې په اسانه نه مني بالاخره زاري کوي چې بيا ژوند ورکړي خو بدرنګه بوډۍ ورته وايي:

خبر نه يې؟
اوس خو وخت ناوخته شوی دی بې شانه
په شاتګ هم بې فايدې دی ستا دپاره
ځکه ته به بيا تکرار کړې
کړي کړي ګناهونه
بيا به درومې، ځغلې ځغلې
ځانځاني پسې د ځان خپل... (۱۰۱ـ۱۰)

زړه بوډۍ يوازې د مرګ سمبول نه ده، دا پر مرګ د ترخه باور ننبه هم ده او د هغې شکنجې رمز هم چې مرګ يې انسان ته د خپل حقيقت په وريادولو ورکوي، مرګ را روان دی خو تر رارسيدلو مخکې يې خپل باور زموږ په ذهن کې کرلی دی، ددې بوډۍ غږ تل او هر ځای اوريدل کېږي.

* * *

ځانځاني ښامار ګڼ نور قرارادي او نوي سمبولونه لري چې خورا ډېر څه پرې ليکل کېدای شي، خو زه فکر کوم چې په دغه بحث کې د ټولو پېژندنه نه ځاييږي او له بلې خوا له ټول کتاب څخه همدا څو يې د کتاب د سمبوليک ارزښت د ښوولو لپاره کافي دي، خو هېره دې نه وي چې د هنري سمبولونو تعبير متفاوت وي، کېدای شی درانه لوستونکي له ځينو دغو تعبيرونو سره نه وي موافق. خو زموږ هڅه دا وه چې د اروا پوهنې له مخې ځينې هغه سمبولونه معرفي کړو چې د روحي بحران د ځينو برخو تمثيل يې کړی دی.

پینځم فصل

په «ناآشنا سندرې» کې د کیسو روانې اړخ

له ځانځانې ښامار پرته اړوابنښاد پوهاند مجروح یو شمېر نور شعرونه هم لري چې ځینې یې په یوه بله مجموعه «ناآشنا سندرې» کې خپاره شوي دي. په دې شعرونو کې یو څو سیاسي – ټولنیز پیغامونه لري، په ځینو کې د تاریخ د ترخه طنز ننښې وینو او ځینې یې ټولنیزو نیمګړتیاوو ته ګوتنیونه ده، یو یا دوه یې د اتلو او حماسو شخصیتونو په ستاینه کې لیکلي دي. مونږ به یوازې د «ناآشنا سندرې» منظومو ته کتنه وکړو، چې له اړوابنښاد پوهانې سره ارتباط لري.

ناآشنا سندرې د «شاعر» او «زمانې» ترمنځ د مرکو هغه مجموعه ده چې د زاړه یونان له اساطیرو او افسانو (Myths) څخه غوره شوي دي. پیل یې د شاعر او زمانې ترمنځ د یو رومانتیک او تغزلي بیان په راوړلو شوی دی بیا د «اورفیوس» او «اوریدیسه» کیسه پیلیږي. د کیسې لنډیز داسې دی: په قدیم یونان کې یو شوریده شاعر اوسیده چې «اورفیوس» نومیده او یوه ښکلې پېغله چې «اوریدیسه» نومیده پرې مینه شوه دوی سره واده هم وکړ خو یوه ورځ په یوه پېښه کې اوریدیسه مار وچیچله او مړه شوه د هغې مین شاعر اورفیوس ډېر وځوریده او ژړا انګولا یې پیل کړه اسمانونو او ځواکمنو اړواګانو ته یې زاري پیل کړې چې اجازه ورکړي د خپلې معشوقې د لیدو لپاره د مړیو دنیا ته سفر وکړي. اورفیوس دا سفر پیل کړاو د تناروس غار ته ورننوت، په خپل سفر کې یې ډېر ځواکمن ارباب الانواع وکتل او زاري یې ورته وکړې چې اجازه ورکړي اوریدیسه ببرته د عشق د احترام په خاطر ورسره دنیا ته ستنه شي. د شاعر عاشقانه نغمو او ویرونو د هغو زړه نرم کړ او اجازه یې ورکړه چې اوریدیسه ورسره ولاړه شي خو شرط یې دا و، چې په ببرته تللو کې به اورفیوس مخکې او اوریدیسه به ورپسې وي او تر هغو چې د ژوند او مرګ له پولې نه وي اوښتي شاته به خپلې معشوقې ته نه راګوري، شرط ومنل شو او دواړه روان شول، خو اروفیوس چې د خپلې معشوقې وصال لیونی کړی و شرط یې هېر شو او په لاره کې یې مخ راواړه چې ووینې اوریدیسه شته که نه، بس همدا کتل و او د شرط ماتیدل ناڅاپه یې مینه له مخې ورکه شوه، چې بیا یې هېڅکله ونه لیده شاعر له دې غمه لیونی شو او دنیا ته په راګرځېدو یې داسې سوې نغمې پیل کړې چې کانو، بوټو او مرغانو ورته ژړل، د اورفیوس په نغمو نجونې او پېغلې مینې وې خو ده هېڅ توجه نه

ورته کوله بلاخره نجونو ورځخه د کسات اخیستلو هوډ وکړ؛ ډبرې، نیزې او چړې یې راواخیستې خو هره وسله به د اورفیوس شاعر د نغمو په مقابل کې ویلې شوه او کار یې نه کاوه، نجونو چې دا حال ولیده نو شور ماشور یې پیل کړ او د شاعر د نغمو غږ یې ورک کړ، بالاخره غشي، نیزې او ډبرې په شاعر ولګیدې او هغه یې له پښو وغورځاوه، قهرجنو پېغلو د شاعر اورفیوس بدن ټوټې ټوټې کړ، د هغه سر یې په سیند کې وغورځاوه خو نغمې او شعرونه یې لاهم غلي نه شول آن چې ونو، اوبو او هر شي د غه نغمې تکرارولې بالاخره د ځنګلونو او سیندونو الهی د هغه د بدن ټوټې را غونډې کړې او په «لیبترا» نومي ځای کې یې خښې کړې. د هغه پر قبر یوه ونه شنه شوه او یوه بلبل په کې ځاله وکړه ویل کیږي چې د نړۍ تر ټولو خوږ غږی بلبل پر همدې ونه چغیده او د اورفیوس د مینې ترانې یې ویلې، ښایي شاعر به په هغې دنیا کې له خپلې معشوقې سره یوځای شوی وي خو نغمې یې دلته جاویدانې پاتې شوې.

* * *

بله کیسه د انګې او نرګس ده. انګې په یونان کې یوه ښکلې الهه وه او موریې پرې انګې «انګازه» نوم ایښی و، د غې ښکلې او بې پروا شهزادګۍ یو بد عادت درلوده چې خبر لوڅه وه او ډېره به غږیده، د هر چا وروستۍ خبره به یې تکراروله، یوه ورځ په یوه پېښه کې ددې د ډېرو خبرو له امله ارباب الانواع پرې وخښمیدل او هغه یې له ژبې څخه محرومه کړه داسې چې یوازې وروستۍ خبره یې تکراروله او بس، نور یې څه نه شو ویلای، د انګې همدا جزا بس نه وه یوه ورځ په یوه ښکلي زلمي ورپېښه شوه چې نرګس (Narcissus) نومیده، نجلۍ زړه بایلو ده خو نه یې شو کولای د غه زلمي ته خپله مینه اظهار کړي ځکه ژبه یې بنده شوې وه، نرګس چې په ښکار وتلی و نو په خپلو ورکو ملګرو پسې یې غږ کړلو انګې د هغه غږ تکراراوه، نرګس حیران و چې دا څوک ده، بالاخره نجلۍ وغوښتل ښکلی نرګس په غیږ کې ونیسي خو کبرجن زلمي کبر وکړ او له هغې څخه یې ځان لرې کړه، انګې له دې غمه پر ځنګل ننوته، ورکه شوه خو غږ یې د تل لپاره پاتې شو، نن هم چې تاسو په غره کې ناره وکړئ نو د خپلې نارې انګازه به واورئ، دا هماغه انګې ده چې ځواب درکوي. ښه، انګې خو ولاړه خو راځئ وګورو چې د نرګس برخلیک څه شو، هغه چې خپل حسن ته ډېر مغرور و نو نه یوازې د انګې بلکې د ډېرو ښکلو نجونو زړونه یې ورمات کړي وو او د ټولو ښیرواې ورپسې وې بالاخره د انتقام الهی د غه ښیراوې قبولې کړې او نرګس یې په غم اخته کړ، هغه داسې چې، یوه ورځ نرګس غوښتل اوبه وڅښي، کله چې چینې ته ورکوز شو په اوبو کې یې خپل مخ ولید، ګومان یې وکړ، چې بل څوک دی بس زړه یې پرې بایلود، نرګس پر خپل عکس مین شو او دې مینې یې پر ژوند اور ولګاوه، نرګس د خپلې مینې له غمه خواریده او چیغې به یې وهلې، خوارې انګې به د هغه چیغې تکرارولې او نرګس به ویلې کیده بالاخره د هماغې چینې پر غاړه د عشق له غمه مړ شو، پر چینه یو ګل را وټوکیده چې سپینې پاڼې او ژیړه سترګه یې درلوده، د غه ګل اوس هم نرګس بولي چې لکه یوه سترګه دې بې وفا دنیا ته حیرانې حیرانې ګوري.

دا کیسې د (Mythology) یا اسطورو د منطق له نظره د پخوانې یونان عقاید او له تخییلی ارباب الانواعو سره د انسانانو د اړیکو څرنګوالی ښیي او له ادبي – هنري پلوه د هغه مهال په زړه پورې روایات دي ځکه مورږ وینو چې عشق، طبیعي انځورونه، او رومانتیک مناسبات او عالي تخییل په دغو کیسو کې له ورایه ښکاري، د کیسو جوړښت په خپل افسانوي انداز کې خپل ادبي ارزښت هم لري. خو مورږ په

دې بحث کې پر دغو ارزښتونو نه غږېږو او حتی د استاد مجروح د شاعرۍ په رنګینیو او سبک هم بحث نه کوو. زما په نظر «ناآشنا سندري» د اروا پوهنې له نظره هم د اهمیت خاوند اثر دی، ددغه شعر ځینې سمبولونه مورږ د اروا پوهنې دنیا ته بیایی او د انسان په دننه کې پېښې تداعي کوي. د اورفیوس، انګی، او نرګس د کیسو پېښې که له یوې خوا په بهرنۍ دنیا او د طبیعت په غیږ کې پېښیدلای شي یو بل تصور یې دا هم دی چې هر شخصیت او کرکټر د انساني روح او یوې ښکارندې سمبول وي او پېښې دې په بهرني چاپېریال کې نه، بلکې دننه په انسان کې پېښې شي او شاعر دې وغواړي چې دغه اروایي رمزو راز او پیچلې اړیکې د داسې خوږو کیسو په مرسته تمثیل کړي. راځئ وګورو له همدې اړخه د ناآشنا سندرې اثر څنګه تعبیرولای شو.

د اورفیوس او اوریدیسه د کیسې لویه برخه هغه پېښې دي چې اورفیوس شاعر یې د مړیو په دنیا کې وینې. اورفیوس د خپل تخییل په مرسته دتناروس غار ته ننوځي او هلته د ماورالطبیعه شخصیتونو سره ملاقات کوي.

نه پوهیږم ولې، له ډېر قدیمه انسان تلوسه لري، چې د هغې دنیا په راز پوه شي او وپوهیږی چې وروسته له مرګه پر انسان څه راځي او څه ډول ځای ته ورځي. ګیل ګمېش همداسې تلوسې د بلې نړۍ سفر ته اړیوست، دو شیانته پاچا له شیطانانو سره د جګړې په پلمه اصلاً د خپلې محبوبې «شکونتلا» مینې اسمانونو ته ورساوه او هلته یې خپله شکونتلا بیا وموندە، سړی ویلی شي چې د اورفیوس کیسه د شکونتلا د افساني بل وریانت دی.

دانته هم د خپلې معشوقې «بیاتریسه» په مرسته د بلې دنیا سفر پیل کوي او دوزخ، برزخ او جنت ګوري. (PP_۱۹)

په شرقي عرفان کې پیر د خپل مرشد لاس نیسي او د مانا دنیا ته سفرونه کوي، او په «حال» کې د ملکوت د دنیا سیاحت کوي.

اروا پوهنه په دې نظر ده چې داسې اروایي سفرونه د تحت الشعور ساحې ته د ورتللو په مانا ده، ځینې به په وجد او جذبه کې ورځي او شاعر و لیکوال به د تخییل او تفکر په مرسته ورځي.

د تحت الشعور دنیا خورا مهمه ده، هلته د مړیو په اړه خاطرات او تصورات خوندي دي. انسان چې له چا سره مینه لري او دغه مینه یې عاطفي، غریزي او په مجموع کې رواني ځواکونه تر اغیز لاندې نیسي نو د مینې ګڼ خاطرات د تحت الشعور ساحې ته رسوب کوي، چې بیا ببرته د فوران پر مهال د انسان شخصیت، اعمالو، کړووړو، تفکر او احساساتو ژور غیزښندي.

مورږ مخکې هم اشاره ورته وکړه، چې فروید باور لري چې جنسي تمایلات او غرایز تر ټولو اغیزمن ځواک دی چې د انسان تحت الشعور او شعور دواړه تر اغیز لاندې لری، ځکه خو ډېر ځله انسان په خپلې هغې ورکې پسې ګرځي چې دغه تلوسه یې په روح کې خړوب کړای شي، انسان په خپله ناخودآګاه کې د خپلې ورکې معشوقې لټه پېل کوي د هغې خاطرات را سپړي او غواړي بیا څو شیبې له هغې سره واوسي. د اورفیوس کیسه ښیي چې ورکې معشوقې ته رسیدل به ممکنه وي خو د لنډې مودې لپاره. تحت الشعور ته د ورتلو لاړې ارادي نه دي، هلته چې هر څه پیښیږي هغه هم زمورږ په اراده کې نه دي، اورفیوس ونه شو کړای له اوریدیسې سره ډېر وخت تېر کړی هغه ورځخه ورکه شوه او دغه دوهم ځل ورکیدو د شاعر روح

داسې وځاپه چې د سویو کړیکو او سوځوونکو نغمو شور یې دنیا لیونی کړه. دعالي هنر او شعر سرچینه همداسې سوز او شور دی. که مورږ غواړو د ادبیاتو او هنر اړوپوهنه وخېړو نو باید د انسان دغه ډول رواني خصوصیت ته پام وکړو.

د اورفیوس د سفر دغه برخه ولولئ:

چې پیدا کړي خپله ورکه «اوریدیسه»
نو روان شو د تورتم جهان په لوري
د ارواحو د امواتو قلمرو ته
«تناروس» د غار له خولې نه
ښکته لاړ د ځمکې تل ته
لومړی تېر شو د ارواحوا د اشباحو له هېواده

د استاد مجروح یو بل اتل « د ځانځاني ښامار لاروی» هم کټ مټ همداسې یو سفر پېل کړی و او د تحت الشعور سمځو ته ننوتلی و ، یوازې په دې توپېر چې هغه د ژوند مانا لټوله او اورفیوس خپله معشوقه غوښته، دواړه پلټنې په تحت الشعور کې ترسره شوې، هلته هم د شین کمیسې شالیلی وجود تر سترګو کېږی او دلته هم شاعر اورفیوس داوریدیسه دیدن کوي.

عجیبه ده چې اوریدیسه په هغې دنیا کې هم ګوډه ګوډه ځي ځکه په دې دنیا مار په پښه چیچلې وه.

اوریدیسه یې احضار کړه
د ارواحو له کتاره
اوریدیسه مار چیچلې
ګوډه ګوډه را نږدې شوه... (۷.۲۰)

شاعر اورفیوس د خپلې معشوقې مرګ هومره ځورولی چې د خپلې معشوقې وروستی تصور یې د یوه رواني ګروم په توګه خپل کړی دی، اوریدیسه د هغه په تحت الشعور کې هم ګوډه اوسیږي او دا ده د شعور او تحت الشعور ترمنځ د یوې مخامخ اړیکې یوه غوره بیلګه.

د ناآشنا سندرې لومړی برخه د اروا پوهنې له نظره د تحت الشعور یو په زړه پورې تمثیل دی. د زاړه یونان راوي په دې نه پوهیده چې شاعر اورفیوس بلې فزیکی نړۍ ته نه دی تللی، بلکې هغه په ځان کې ننوتلی، خپل لاشعور ته ورغلی او هملته یې خپله غریزه «اوریدیسه» لیدلې ده.

خو د انګې او نرګس کیسه بیا بیله ده، دا کیسه د نرسیسیزم (Narcissism) د مهمې رواني ځانګړتیا ریښه را پېژني او یو ادبي روایت یې د زړو یوناني اسطورو له منځه را اخیستی دی. تردې وړاندې چې د نرسیسیزم په اړه بحث ته راشو ، وبه ګورو چې انګې څه ډول یو سمبول دی. په کیسه کې مو ولیدل چې انګې ښکلې الهه ده خو یو څه شوخه او خبر لوڅه ده.

له رواني پلوه انګې او نرګس د انسان دوه متضاد خصلتونه ښیي. انګې نورو ته پام ساتي، ځاري یې او د بل په خبرو کې ورلویږي، انګې د بل غږ تکراروي او تر څو «بل» څه ونه وایي دا چوپه وي، د بل عیب لټول د انسان یو منفي عادت دی، که انګې د نورو په چارو کې غرض نه کولای د ارباب الانواعو په ښېرا به نه اخته کېده، راځئ د استاد مجروح له خولې یې واورو چې انګې ولې په ښېرا اخته شوه:

یوه ورځ د ورځ «ژونونو»
مقتدره رب النوعه چا خبر کړه
چې مېړه یې «ژو پیتر»
د ځمکو اسمانونو خودمختاره زمامدار
چېرته پټ پټ د ځنګلونو او چینو له الهو سره
کوي بوس و کنار
«ژونونه» شوه حسوده
تروره ګرځېدله خپل مېړه یې لټولو
مخامخ شوه له انګې سره
«انګې» پیل کړو په خبرو
«ژونونه» دومره شوه په سوال ځواب مصروفه
چې الهو فرصت پیدا کړو
زر زر لاړې شولې پټې هره خوا
چې «ژونو» شوله خبره له احواله
نو له قهره یې انګې ته داسې وویل:
ای بې شرمی خبر لوڅې... (۲۰ـ۱۴)

وایي «چې نه کار هلته دې څه کار» د انسان له ناسمو عادتونو څخه همدا دی چې د نورو په چارو کې ځان بوختوي خو ډېره ځله د نورو منفي چارې پلټي، انګې د همدې عادت سمبول دی. خو نرګس ددې پر عکس پر ځان مینتوب، له ځانه د رضایت او په خپلو ښېګڼو کې د ورکیدو نښه ده.

دغه افسانه وایي چې دواړه عادتونه ښه نه دي او نتیجه اخلي چې هم د نورو په چارو کې منفی لاسوهنه او هم پر ځان غره توب د جزا وړ دي، تاسو ولیدل چې انګې او نرګس دواړه د ارباب الانواعو له خوا مجازات شول.

* * *

خو راځئ وګورو چې پر ځان مینتوب (Narcissism) څه ته وایي؟ ویکیپډیا پر لیکه دایرة المعارف یې داسې پېژندنه را اخیستې ده:

Narcissus, the Greek hero after whom narcissism is named became obsessed with his own reflection.

The term narcissism means love of one self, and refers to the set of character traits concerned with self – admiration, self – centeredness and self – regard.

The name was chosen by Sigmund Freud, from the Greek myth of Narcissus. Who was doomed to fall in love with his own reflection in a pool of water?

While almost everyone is narcissistic to some degree, certain forms of narcissism can be highly dysfunctional, and are classified as pathologies such as the Narcissistic personality disorder and malignant narcissism.

http;//en.wikipedia.org/wiki/Narcissism.

ژباړه: « نرګس يوناني اتل دی چې ترده وروسته نرسیسیزم دهغه په نامه شو ، چې د خپل تصویر په لیدو رنځور شو «رواني عقده يې واخیسته». د نرسیسیزم د کلمې مانا له خپل ځان سره مینه ده او د انسان په شخصیت کې د هغې ځانګړنې «خصیصې» نوم دی چې ټول پام يې د ځان ستاینې او ځان ته د حیرانتیا په اړه وي. ځان د هر څه مرکز ګڼي او غواړي نظر او پام پر ځان ولري. دا نوم زیګموند فروید ایښي دی. هغه دا نوم له هغې يوناني اسطورې څخه اخیستی و چې په هغه کې نرګس ته پر ځان د مینتوب جزا ورکړل شوه، هغه خپل مخ د اوبو په ډنډ کې ولید او په ځان يې زړه بایلوده.

د یادولو وړ ده چې هر انسان له ځینو اړخونو څخه پر ځان مین (Narcissistic) دی. د نرسیسیزم ښکلا ښکل ډولونه د یوې نمیګړتیا «معلولیت» یا روحي ناروغۍ په توګه یادولای شو.

د آسیب پېژندنې «طبي علومو» له نظره په ښکلا ښکلو ځانګو دغه ویشل شوې ناروغي ګوابنمنه ده او د یوه اختلال او روحي بې نظمۍ بڼه لري».

همدې انسایکلوپیډیا يې لنډ تعریف داسې را اخیستی:

«د ځانځانۍ، ځان ته د پام د معلولیت پر اساس بې حده او افراطي پر ځان مینتوب ته نرسیسیزم وایي چې د انسان یو رواني ځانګړتیا ده».

پخپله د نرګس پښتو کلمه هم د یوناني (Narciss) څخه اخیستل شوې ده، نو کولای شو په پښتو کې دغې رواني ځانګړتیا ته «نرګسیت» هم ووایو.

د شخصیت جوړونې پوهان او د ټولنپوهنې هغه متخصصان چې د فرد او ټولنې پر اړیکو څېړنه کوي په دې باور دي چې د منفي نرګسیت یا نرسیسیزم لوی عیب دادی چې وګړی د شخصیت جوړونې په بهیر کې د ځان اصلاح ته پام نه کوي. ځکه پر ځان مین شعور یا په نرسیسیزم اخته روان په ځان کې کمی او نیمګړتیا نه شي موندلای ځکه خو د اصلاح لټه نه کوي. نامتو شخصیت څېړونکې میرمن هیلن چاکټر په خپل کتاب «شخصیت څنګه وده کوي» کې په دې بحث کوي چې څنګه باید ځان ته له یوې بې غرضې زاویې وګورو او پرته له دې چې پر ځان مین شعور مو مخه ونیسي تل د ځان د اصلاح لپاره هڅه جاري وساتو:

«خپل ځان په داسې حیث مطالعه کړه لکه یو «بیل» شخصیت چې دی او ځانته خصوصیات او مقومات لري.

پخپل ځان کې په دایمي ډول تغیرونه راوله، هغه تغیرونه چې ته يې لازم او ضروري بولې او ددې مشق او تمرین څخه هېڅ کله غافل مه اوسه او کهالي مه په کې کوه». (۲۲ـ۲۴)

خو هغه څه چې د یوه علمي اصل په توګه مهمه ده او مخکې د نرسیسیزم په تعریف کې اشاره ورته وشوه هغه داده چې هر انسان له یوه اړخه نرسیسیت دی، یعنې په هر شخصیت کې دغه رواني ځانګړنه شته، صوفیانو به ویل چې د نفس زنداني کول هم د ځان دمعنوي ګټې لپاره یوه هڅه ده، مانا دا چې بیا هم د «زه» لپاره کوښښ کول دي.

له «خودي» سره د نرسیسیزم توپیر دادی چې لومړی هغه یو فلسفي مفهوم دی، خو نرسیسیزم د ارواپوهنې یوه داسې اصطلاح ده چې د انسان په شخصیت، کړو وړو او روحي عکس العملونو کې يې علایم او نښې د پېژندلو وړ دي.

فروید فکر کاوه چې په یوه عادي فرد کې نارمل نرسیسیزم ورانوونکی نه دی او ټولنې ته د زغملو وړ وي. خو دغه روانې ځانګړنه که په یوه برخه کې د افراط تر بریده ورسیږي چې یا خپله د انسان نور استعدادونه، توانمندۍ او روحي سلامت وران کړي یا خو بل وګړي او ټولنې ته زیان ورسوي، بیا نو د یوې روحي ناروغۍ نوم ورکولای شو.

د نرسیسیزم لپاره یو وګړي په خپل ځان کې ببلا ببل څه موندلای شي. څوک له خپلې څېرې او ښکلا سره، څوک له جامو سره، څوک له خپل کوم استعداد سره او څوک له خپلې روغتیا یا کوم بل عادت سره افراطي مینه لري. اروا پوهان وایي چې د وخت په تېریدلو سره دغه مینه په روحي وسواس بدلیدای شي.

د څېرې – استعداد یا ظاهري کړو وړو په اړه نرسیسیزم دنورو د نظر له مخې هم رامنځ ته کیدای شي، د یوې مشهورې فلمی ستورې په اړه یوه کیسه شته چې ټولو یې د مخ د ښکلا او سپین والي صفت کاوه، دغې اداکارې له خپل پوستکي سره دافراط تر بریده احتیاط کاوه، د خپل جلد بیمه یې له یوه لوی شرکت سره په لکونو ډالره کړې وه، یو ځل د شوټنګ پر مهال د لرګي یوه وړه ټوټه یې پر وچویلي ولګیده او لږ یې مخ ټپي شو.

ددغې فلمي ستورې د بیمې شرکت یو میلیون او اته سوه زره ډالره ولګول چې پر وچوپلي یې د ټپ داغ پاتې نه شي، ددغه ټپ اندازه د یوه نوک نیمایي هومره وه خو دغه مشهوره اداکاره ورته څو میاشتې وځوریده.

په ټولنیزو چارو کې پر خپله مفکوره ودریدل او ټینګار او ځانته حق په جانب ښکاریدل هغه مهال په منفي نرسیسیزم بدلیږي چې شخص ښه باور ولري، چې دده خبره ناسمه ده او علمي اساس نه لري خو بیا هم ماته نه شي زغملای او د خپلې ناسمې خبرې د زبادولو لپاره سل ډوله دلایل راوړي. دا د غیر نارمل نرسیسیزم یو شکل دی.

را به شو د استاد مجروح «ناآشنا سندرې» ته، کیسه په پوره خوږلنۍ او هنري ژبه موږ ته د نرسیسیزم یوه ابتدایي بیلګه را پېژني او په خورا په زړه پورې ډول یې له یوه بل روانې خصوصیت «په نورو پسې خبرې کول او یا یې په چارو کې بې ځایه ځان ښکېلول» سره یو ځای راوړي، د دواړو عادتونو انجام هم ښیي، دا په حقیقت کې د انسان پر ځان مین شعور، د نورو په چارو کې بې ځایه غرض، دننه په ځان کې سقوط او له ټولنې سره پر اړیکو یې اغیز په تمثیلي او هنري ژبه ارائیه کول دي چې زموږ پیاوړي اروا پوه شاعر په بریالیتوب ترسره کړي دي.

پایله:

اروا پوهنه نوی علم دی. خو په نورو علومو او هنرونو کې یې ریښې خورا لرغوني دي. په زړو اساطیرو او افسانو کې د انسان د روانې ځانګړنو په اړه څرګندونې شته. په شرق کې عرفاني ادبیات د انسان د روانې تمایلاتو، غوښتنو، پوښتنو او ځینو انګیزو رمزونه منعکسوي. په هغه ډول چې ځینې مهم فلسفي افکار په عرفاني او ادبي آثارو کې راغلي د انسان یو شمېر روانې ځانګړتیاوي هم معرفي شوي دي، چې د تحت الشعور د ساحې ننبې، عشق، غریزي میلان، غمونه، خوښۍ، هیجانات او نور احساسات یې د یادولو وړ دي.

Download from; aghalibrary.com

په معاصرو پښتو ادبياتو کې استاد مجروح لومړنی يا په لومړنيو ليکوالو او شاعرانو کې تر ټولو وتلی شاعر او ليکوال دی چې د اړوا پوهنې دنوي علم مسايل يې په خپلو ادبي ليکنو او شعرونو کې شامل کړي دي.

ځانځاني ښامار د اړوا پوهنې له نظره هغه ادبي اثر دی چې د دغه نوي علم يو شمېر اړونه او بحثونه يې د هنر په ژبه را پېژندلي دي.

د فرويد او د هغه د پيروانو د ځينو نظرياتو او موندنو په اړه په ځانځاني ښامار کې په زړه پورې تمثيلونه شته، مثلاً مورږ چې دغه اثر لولو نو پوهيږو چې «زه» (Ego) څه ډول رول لري، ايد (ID) او Super) (Ego څه دي او څه ډول د انسان پر روحي نړۍ کې موازنه ساتي. استاد مجروح په ځانځاني ښامار کې د ځينو نامتو فيلسوفانو، لکه اپلاتون او ژان پل سارتر نظريات هم څېړلي او شک يې پرې کړی دی.

په ځانځاني ښامار کې هڅه شوې ده چې عشق، خودي، عقيدې، غريزو، ځپل شويو عواطفو، زړو او هېرو شويو خاطرو او نورو ته له نوې زاويې څخه وکتل شي او معرفي شي. په دغه اثر کې د روح او د هغې د جوړونکو عناصرو ترمنځ خورا پيچلې او نه ليدل کيدونکې اړيکې څېړل شوي دي، چې بشر يې له آدمه تر دې دمه د پېژندلو هڅه کوي.

په ځانځاني ښامار کې وينو چې زړو يادونو څنګه زمورږ په شخصيت کې ځان پټ کړی او مورږ په کرار نه پرېږدي، کيدای شي د داسې يادونو او خاطرو عمر زرګونو کلونو ته ورسيږي. په ښامار کې د شعور او تحت الشعور په زړه پورې تمثيل شوی دی او د روحي پېښو، انګيزو او پديدو پېژندنه د په زړه پورې سمبولونو په مرسته شوې ده. ددې تر څنګ د استاد مجروح ناآشنا سندرې هم داسې يو هنري اثر ګڼلی شو چې د اړوا پوهنې ځينې آرونه يې تمثيل کړي دي.

دا بحث يو ځل بيا ثابتوي چې د اړوا پوهنې د پيچليو مسألو د معرفي لپاره ادبيات ښه وسيله ده او دا د ادبياتو هغه رول دی چې له پيړيو پيړيو راهيسې يې لري. اړوا پوهنه چې د هر فرد لپاره مهمه پوهنه ده او د ځان پېژندنې لپاره غوره وسيله ګڼل کېږي بشپړ ساينسي زده کړه يې د هر وګړي لپاره مقدوره نه ده، ځکه خو يې د عمومي بحثونو د پېژندلو لپاره د ځانځاني ښامار په څېر آثار خورا په زړه پورې او ګټور دي. ځوان نسل که غواړي د انسان، ټولنې او طبيعت د پېژندلو لپاره ادبيات استخدام کړي نو ځانځاني ښامار او د استاد مجروح نور شعرونه ورته ښه موډولونه ګڼل کېدای شي. د استاد مجروح په آثارو کې د روحي بحرانونو دلايل، څرنګوالی او پايلې په هنري ژبه څېړل شوي دي، ده د انسان وجود او روحي دنيا داسې تمثيل کړې ده چې پېښې يې په بهرنۍ دنيا کې هم پېښېدلای شي او که د اړوا پوهنې له زاويې څخه ورته وکتل شي نو د انسان د روحي دنيا جوړښت هم را پېژني.

زما په ګومان د استاد مجروح ياد شوي آثار له يو بل اړخ څخه هم ګټور دي او هغه دا چې که زمورږ ځوان شاعران، ليکوال او هنرمندان غواړي علمي بحثونه او داسې مسايل چې د انسان په روحي جهان پورې اړه لري په خپلو پنځونو کې مطرح کړي نو د ګڼو نړيوالو شهکارونو تر څنګ دې د اړوانباد پوهاند سيد بهاؤالدين مجروح پښتو آثار هم نه هيروي. چې مطالعه يې کړي او دا زده کړي چې څنګه دا مسايل په ادبياتو او هنر کې وپيي.

پای

Download from; aghalibrary.com

اخځونه:

۱ـ اپلاتون. ***جمهور***. فواد روحاني «ژباړه». شرکت انتشارات علمي و فرهنګي. شپږم چاپ. ۱۳۷۴هـ ش. تهران.

۲ـ پرتوي، م. ***زیبایي شناسي نوین***. کمیته دولتي. طبع و نشر. مطبعه دولتي. ۱۳۶۳هـ ش. کابل.

۳ـ چاکټر، هیلن. ***شخصیت څنګه وده کوي***. د م. عبدالخالق واسعي ژباړه. پښتو ټولنه. ۱۳۴۰هـ ش. کابل.

۴ـ خټک، خوشال خان. ***کلیات*** «دوهم ټوک». د افغانستان د علومو اکاډمۍ، آریانا مطبعه، ۱۳۶۹هـ ش، کابل.

۵ـ خټک، خوشال خان: ***د خوشحال کلیات***، د افغانستان د علومو اکادیمي، دولتي مطبعه، ۱۳۵۹هـ .ش، کابل.

۶ـ دانته، ***کمدي الهی*** «۳جلده»: شجاع الدین شفا «ژباړه» څوارلسم چاپ، موسسه انتشارات امیر کبیر، ۱۳۸۴، تهران.

۷ـ روهي، محمد صدیق: ***ادبي څېړنې***، دانش خپرندویه ټولنه، دوهم چاپ، دانش مطبعه، ۱۳۸۲هـ ش، پېښور.

۸ـ شاملو، احمد. ***کېل کمپش***. نشر چشمه، څلورم چاپ، ۱۳۸۵هـ ش، تهران.

۹ـ غضنفر، اسدالله: ***پېغامونه پټ پراته په افسانو کې***، ځولۍ «مجله» دویم کال، لومړۍ او دویمه ګڼه، ۱۳۸۲هـ ش، کابل.

۱۰ـ فروید، زیګموند: ***داستایوسکی وپدرکشي***، حسین پاینده «ژباړه» ارغنون «مجله» ۳مه ګڼه، ۱۳۷۳هـ ش، تهران.

۱۱ـ فروید، زیګموند: ***روانشناسي***، مهدي افشار «ژباړه»، لومړی چاپ، انتشارات کاویان، تهران.

۱۲ـ کالیداس. ***شاکونتالا***. د مونیرو ویلیمز ژباړه «انګریزي» د م.ع. صدیقي ژباړه «فارسي». د اطلاعاتو کلتور وزارت. ۱۳۴۲هـ ش. کابل.

۱۳ـ ګردر، یوستین: ***دنیای سوفي***، حسن کامشاد «ژباړه»، شپږم چاپ، انتشارات نیلوفر، ۱۳۸۱هـ ش، تهران.

۱۴ـ مجروح، سید بهاالدین: ***اژدهای خودي*** «دفتر اول و دوم»، اداره نشر کتب کلید، ۱۳۸۵، کابل.

۱۵ـمجروح، سیدبهاالدین:***ځانځاني ښاماړ***، د کلید د کتاب خپرولو اداره، دوهم چاپ،**۱۳۸۵**هـ ش، کابل.
۱۲ـمجروح، سیدبهاالدین:***د جبر او اختیار دیالکتیک***، دوهم چاپ، د ادبیاتو او بشري علومو پوهنځی، **۱۳۵۳**هـ ش، کابل.
۱۷ـمجروح، سیدبهاالدین:***ناآشنا سندري***، د کلید د کتاب خپرولو اداره، **۱۳۸۵**هـ ش، کابل.
۱۸ـمورنو، انتونیو:***یونګ و خدایان انسان مدرن***، داریوش مهرجویي«ژباړه» **۱۳۷۲**هـ ش، تهران.
۱۹ـ یوریپیدس، د ټرای ښځې، (د اسد آسمایي او عبدالغفور لېوال پښتو ژباړه) د افغان کلتوري ټولنو جرګه، دانش مطبعه، **۱۳۸۷**هـ. ش کابل.
۲۰ـیونګ، کارل ګوستاو:***انسان و سمبولهایش***، ابوطالب صارمي «ژباړه»، موسسه انتشارات امیر کبیر، **۱۳۵۲**هـ ش، تهران.

Download from; aghalibrary.com